

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**JEOPOLİTİK REKABET BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ'DE
ENERJİ GÜVENLİĞİ**

LÜTFİ TUTUŞ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN**

KIRIKKALE-2023

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**JEOPOLİTİK REKABET BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ'DE
ENERJİ GÜVENLİĞİ**

LÜTFİ TUTUŞ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Merve Suna Özel ÖZCAN**

KIRIKKALE-2023

KABUL-ONAY

Lütfi TUTUŞ tarafından hazırlanan “JEOPOLİTİK REKABET BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Merve Suna Özel ÖZCAN
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~ İmza

Üye: Doç. Dr. Murat GÜL
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~ İmza

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Burak GÜNEŞ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~ İmza

Tez Savunma Tarihi: 27/09/2023

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Lütfi TUTUŞ

27/09/2023

ÖZET

JEOPOLİTİK REKABET BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ’DE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

Eylül 2023, 161 sayfa

Jeopolitik, güç mücadelesinin yaşandığı uluslararası sistemde, aktörlerin büyük güç konumuna ulaşma ya da büyük güç konumunu koruma mücadelelerinde coğrafyaya odaklanarak politika geliştirdikleri bir bağlamı ifade etmektedir. Genel anlamda coğrafya ve politika arasındaki ilişkiyi değerlendiren jeopolitik; devlet, coğrafya ve politika unsurlarını içine almaktadır. Bu açıdan tezin örnek olay incelemesi olarak ele alınan Doğu Akdeniz bölgesi Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını bir araya getiren doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde jeopolitik bir eksendir. Doğu Akdeniz ticaret yollarını, inanç merkezlerini ve kıtaları birbirine bağlayan bir kavşak bölgesidir. Tarihin tüm dönemlerinde stratejik ve jeopolitik olarak önemli bir konumda olan Doğu Akdeniz, bölgede 2000’li yıllardan itibaren yeni hidrokarbon yataklarının keşfi ile yeniden önem kazanmıştır. Dünyanın yaşadığı krizler enerjinin öneminin tartışmasız boyutta olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Öte yandan Rusya-Ukrayna Savaşı ile Avrupa’nın yaşadığı enerji temin krizi ve ekonomik kayıplar, alternatif enerji kaynaklarının önemini de ortaya çıkarmıştır. Bu durum özellikle, Doğu Akdeniz’de enerjinin çıkarılması ve pazarlara ulaştırılması konusundaki bölgesel ve küresel mücadeleyi daha da önemli hale getirmiştir. Enerji jeopolitiği kavramı, kaynaklar ve pazarlar için ekonomik, siyasi ve askeri yeteneklerin ortaya konularak yürütüldüğü bir rekabeti ifade etmektedir ki Doğu Akdeniz’de bu süreç rekabetin başlangıç noktası kaynakların kime ait olduğu ile alakalıdır. Bölgesel ve küresel aktörler kaynaklara sahip olma ve işletme konusunda ittifak ve anlaşma imkânlarını zorlarken, Türkiye de 2019 yılında Libya ile Deniz Yetki Alanlarının Belirlenmesi Antlaşması’nı imzalayarak bölgede söz sahibi olduğunu tüm aktörlere göstermiştir. Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen çalışma metodolojik olarak örnek olay incelemesi olup çalışmanın kaynakları, akademik yayınlar, resmi raporlar ve çevrimiçi haber ve kaynaklarla desteklenmiştir. Bu kapsamda, Doğu Akdeniz’de yükselen jeopolitik rekabet ile enerji kaynakları arasındaki ilişkiyi görünür kılmayı amaçlamaktadır. Mevcut durum içerisinde var olan bölgesel ve küresel güçlerin enerji jeopolitiği ekseninde ilişkileri ve rolleri ele alınacaktır. Bölgenin enerji potansiyeli ve bunun uluslararası alanda yarattığı etki analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Jeopolitik, Enerji güvenliği, Petrol, Doğal gaz.

ABSTRACT

ENERGY SECURITY IN THE EASTERN MEDITERRANEAN IN THE CONTEXT OF GEOPOLITICAL COMPETITION

Kırıkkale University Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations, Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Merve Suna OZEL OZCAN

September 2023, 161 pages

Geopolitics refers to a context in which actors formulate policies by strategically considering geography in their efforts to attain or sustain a prominent position of power within the international system, where power struggles are prevalent. Geopolitics, a discipline that broadly examines the interplay of location and politics, encompasses the fundamental components of statehood, geography, and political dynamics. In this respect, the Eastern Mediterranean, which is considered as the case study of the thesis, is a geopolitical axis in the east-west and north-south directions that brings together the continents of Europe, Asia and Africa. The Eastern Mediterranean is a crossroads connecting trade routes, belief centres and continents. The Eastern Mediterranean, which has been in a strategically and geopolitically important position in all periods of history, has regained importance with the discovery of new hydrocarbon deposits in the region since the 2000s. The crises experienced by the world have made it clear that the importance of energy is indisputable. On the other hand, the energy supply crisis and economic losses experienced by Europe as a result of the Russia-Ukraine War have revealed the importance of alternative energy sources. This circumstance has heightened the significance of the regional and global competition for energy extraction and distribution, with a particular emphasis on the Eastern Mediterranean. The concept of energy geopolitics pertains to a competition for resources and markets, in which economic, political, and military capacities come to the forefront. In the Eastern Mediterranean, the initiation of this competition is linked to the ownership of resources. While regional and global actors are pushing for alliances and agreements on owning and operating resources, Turkey has demonstrated to all actors that it has a say in the region by signing the "Agreement on Determination of Maritime Jurisdiction Areas" with Libya in 2019. This research employs the qualitative research method, specifically adopting a methodological case study approach, and is substantiated by various sources including academic publications, official reports, and online news resources. In this context, its objective is to elucidate the connection between the escalating geopolitical competition in the Eastern Mediterranean and energy resources. This study examines the relationships and roles of both regional and global powers within the current dynamics of energy geopolitics. The energy potential of the region and its impact on the international arena have been analyzed.

Key Words: Eastern Mediterranean, geopolitics, energy security, oil, natural gas

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca kendisi ile çalışma imkânına eriştiğim, ayrıca tez sürecinin her aşamasında desteğini, bilgisini ve tecrübesini esirgemeyen, bu zorlu yolu yürürken ışığından istifade ettiğim değerli danışman hocam Doç. Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN'a teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Siyasi Coğrafyanın Ortaya çıkışı.....	12
1.1.1. Coğrafya Kavramına Dair Yaklaşım ve Tanımlar.....	12
1.1.2. Siyasi Coğrafya Kavramı ve Düşünceler.....	15
1.2. Jeopolitik Kavramı ve Uluslararası İlişkilere Etkisi	18
1.2.1. Realist Yaklaşım ve Jeopolitik İlişkisi	22
1.3. Uluslararası Alanda Jeopolitik Teoriler ve Etkileri.....	24
1.3.1. Halford J. Mackinder: Kara Hâkimiyet Teorisi.....	24
1.3.2. Alfred T. Mahan: Deniz Hâkimiyet Teorisi	26
1.3.3. Nicholas J. Spykman: Kenar Kuşak Teorisi.....	27
1.3.4. Zbigniew Brzezinski: Büyük Satranç Tahtası Teorisi	30
1.3.5. Ramazan Özey: Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi	35
1.4. Jeopolitik Teoriler Ekseninde Doğu Akdeniz'i Okumak.....	38

İKİNCİ BÖLÜM JEOPOLİTİK VE ENERJİ İLİŞKİSİ

2.1. Enerji	46
2.2. Enerji Kaynakları ve Jeopolitik İlişkisi	49
2.2.1. Fosil Enerji	49
2.2.2. Kömür	49
2.2.3. Petrol.....	52
2.2.4. Doğal Gaz	57
2.2.5. Yenilenebilir Enerji	62

2.3. Enerji Güvenliği	67
2.4. Enerji Jeopolitiği	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ

3.1. Doğu Akdeniz'in Enerji Potansiyeli	81
3.2. Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz'in Durumu	86
3.3. Enerji Politikaları Bağlamında Doğu Akdeniz'de Bölgesel Aktörler	88
3.3.1. Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Enerji Politikaları	89
3.3.2. Doğu Akdeniz'de Mısır'ın Enerji Politikaları	96
3.3.3. Doğu Akdeniz'de İsrail'in Enerji Politikaları	99
3.3.4. Doğu Akdeniz'de Suriye'nin Enerji Politikaları	101
3.3.5. Doğu Akdeniz'de Libya'nın Enerji Politikaları	102
3.3.6. Doğu Akdeniz'de Lübnan'ın Enerji Politikaları	104
3.3.7. Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın Enerji Politikaları	106
3.3.8. Doğu Akdeniz'de GKRY'nin Enerji Politikaları	108
3.4. Küresel Aktörlerin Doğu Akdeniz Enerji Politikaları	111
3.4.1. AB'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası	111
3.4.2. ABD'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası	114
3.4.3. Rusya Federasyonu'nun Doğu Akdeniz Enerji Politikası	117
3.4.4. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası	119
3.5. Doğu Akdeniz'de Jeopolitik Rekabetin Enerji Taşınım Projeleri Üzerinde Etkileri	120
3.5.1. Kaynakların Paylaşımında Rekabet: MEB Antlaşmaları	122
3.5.2. Enerji Transferinde Doğu Akdeniz Rekabeti	123
3.5.3. Kaynakların Transferinde EastMed Boru Hattı Projesi	123
3.5.4. Kaynakların Transferinde Mısır'ın Rolü	125
3.5.5. Kaynakların Transferinde GKRY'nin Rolü	126
3.6. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Doğu Akdeniz Enerji Jeopolitiği Üzerine Etkileri	127

SONUÇ	128
--------------------	------------

KAYNAKLAR	132
------------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ	149
-----------------------	------------

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

1.1. Jeopolitik Teorilerde Doğu Akdeniz.....	44
3.1. Doğu Akdeniz’de Önemli Doğal Gaz Keşifleri	84

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>ŞEKİL</u>	<u>Sayfa</u>
1.1. Mackinder'in Dünyası	25
1.2. Kenar Kuşak Teorisi.....	29
1.3. Büyük Satranç Tahtası Teorisi	31
1.4. Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi.....	37
1.5. Doğu Akdeniz.....	39
1.6. Heartland ve Rimland Kuşağı.....	44
2.1. Petrol Kaynaklarının Dünya Geneline Dağılımı	56
2.2. Doğal Gaz Kaynaklarının Dünya Geneline Dağılımı.....	59
2.3. 2020'den 2050'ye Kadar Enerji Ürünleri Ticaretindeki Değişimler.....	65
2.4. G20 Ülkelerinde Elektrik Üretimi İçerisinde Yenilenebilir Kaynakların Payı.....	66
3.1. Doğu Akdeniz'de Dört Büyük Enerji Havzası	82
3.2. Zohr, Afrodit, Leviathan ve Tamar Sahaları	85
3.3. En Önemli Altı Tıkanma Noktası.....	86
3.4. Seville Haritası	90
3.5. Türkiye -Libya Deniz Yetki Sınırlandırma Antlaşması	95

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APERC	Asya Pasifik Araştırmalar Merkezi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
BP	British Petroleum
EastMed	Doğu Akdeniz Boru Hattı
EMGF	Doğu Akdeniz Gaz Formu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
IHO	Uluslararası Hidrografi Kurumu
İEA	Uluslararası Enerji Ajansı
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MEB	Münhasır Ekonomik Bölge
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUMED	Arap Petrol Boru Hattı
USGS	ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü

GİRİŞ

İlkel dönemlerden bugüne kadar enerji kullanımı insanlık için önemli bir konumda olmuştur. Örneğin insanlar güneş enerjisinden tahılların üretimi ve hayvanların otlakları için yararlanmayı bilmiştir. Ya da tahılların öğütülmesi için nehirler üzerinde değirmenler kurarak basit anlamda hidroelektrik enerjisinin gücünü kullanmışlardır. Rüzgâr enerjisinden tekneleri hareket ettirmek için faydalanmışlardır. Yani enerji kaynaklarının kullanımı ile insanlığın tanışması insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayandırılmaktadır (Mitchell, 2009, s. 401). Zaman içinde enerji kaynaklarının kullanımındaki değişimin ve dönüşümün insanlığın gelişimi ile benzer süreçler barındırdığı görülmektedir. Zira insanlar uygar dünyayı inşa ederken enerji kaynaklarından da aynı minvalde daha fazla alanda yararlanmayı, enerji kaynaklarını daha etkili ve verimli kullanmayı bu sayede uygarlığın gelişimine katkı sunmayı başarmışlardır. Bu noktada üretim ve tüketim faaliyetlerini de içine alan temel ihtiyaçların karşılanmasından insanlığın konforuna sunulan aydınlatmaya, otomobil, uçak, tren gibi ulaşım endüstrisine kadar bir sürü alanda geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur (Pala, 1996, s. 19). Dahası şu söylenebilir günümüzde enerji kullanım oranı ile kalkınmışlık ya da gelişmişlik arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir.

Gelişen kullanım alanları ile birlikte enerji kaynakları gittikçe insanlar, toplumlar, devletler ve hatta uluslararası sistem için zorunlu bir emtia konumuna yükseldiği görülmektedir. Bununla birlikte enerji kaynaklarının sınırlı ve belli coğrafyalarda toplanmış olmasına karşın tüketimin yoğun gerçekleştiği coğrafyaların kaynak yoksunu olduğu bilinmektedir. Bu noktada asimetric dağılan enerji kaynaklarının temin edilmesi devletler için zorunluluk noktasında kendisini hissettirmektedir (Sevim, 2012, s. 4380). Zira kaynaklar devletler için önce vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanması, endüstri ve üretim faaliyetlerinin devam ettirilmesi, ulaşım faaliyetlerinin aksamaması için elzem konumdadır. Bu yönüyle enerji olgusu yokluğunda devletlerin güvenlik sorunu ile karşı karşıya kaldığı bir bağlama yerleşmektedir. Dahası enerji olgusunun günümüz toplumlarının varlıklarını sürdürmelerinin kritik bir nesnesine dönüştüğünü ifade edilebilir.

Öte yandan enerji kaynaklarının varlığı devletlerin başat aktör oldukları uluslararası sisteme de etki etmektedir. Kaynak coğrafyasının paylaşılmasından rezervlerin çıkartılmasına tüketim coğrafyalarına ulaştırılmasına kadar bir dizi süreç söz konusudur. Bu süreçler içerisinde uluslararası sistem kimi zaman bir iş birliği düzeyinde ortaklık kurabilirken kimi zaman da anlaşmazlıkların, çatışmaların, savaşların hüküm sürdüğü bir yapıya dönüşmesine kaynaklık etmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgalindeki amacı oluşturan Kuveyt'in sahip olduğu kaynakların ele geçirilmesi örneğinde olduğu gibi kaynak coğrafyasında kendisini gösteren enerji temelli çatışmalar tarihteki yerini korumaktadır (Salha, 1993, s. 54). Başka bir açıdan Hazar Bölgesi'ndeki ihtilaflı alanlardaki kaynakların hangi devlete ait olduğu yani kaynakların çıkartılması sorunu, enerji temelinde gelişen bir sorun olarak uzun yıllar bölge ilişkilerinde hüküm sürmüştür (Taşkın, 2014, s. 33). Örneklerinin daha da çoğaltılabileceği tarihsel süreçler üzerinden enerji olgusunun devletler ve uluslararası sistem için anlaşmazlığı ve çatışmayı besleyen bir bağlama yerleştiği görülmektedir. Bu bağlamda jeopolitiğin şekillenmesinde enerji olgusu bütün boyutları ile temel bir faktör olarak uluslararası sistemde etkiye sahip olmaktadır. Bu zeminin aynı zamanda uluslararası ilişkilerde krizler, ittifaklar ve yeni bloklaşmaların tetikleyicisi olarak öne çıktığı da ifade edilebilir.

Aynı anlaşmazlıkların ya da çıkar çatışmasının bir örneği bugün Doğu Akdeniz üzerinde kendisini göstermektedir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra bölgenin doğal gaz kaynakları bakımında zengin rezervlere sahip olduğunun fark edilmesi, bölge üzerinde bir dizi anlaşmazlık ve çıkar çatışmasını harekete geçirmiştir. Doğu Akdeniz bölgeye sınırı olan aktörler arasında doğal gaz kaynakları üzerinden rekabete açılmıştır. Aynı zamanda sadece bölgesel değil küresel aktörlerin de jeopolitik rekabet alanı olarak öne çıkmıştır. Burada enerji olgusunun beslediği jeopolitiğin hem bölgesel hem de uluslararası sahneyi harekete geçirdiği görülmektedir.

Enerji konusu uluslararası sistemde iş birliğinden daha çok güç mücadelesi ve çatışma bağlamında görülebilir. Doğu Akdeniz'de varlığı bilinen doğal gaz kaynakları üzerinden yaşanan çıkar çatışması, güç mücadelesi ve dahası bölgede yaşanan gerilimlerin enerjinin uluslararası sistemdeki güçlü konumuna işaret etmesi açısından önemlidir. Doğu Akdeniz doğal gazından daha fazla pay almak her bir bölgesel aktör için ekonomik güce kavuşmakla anlam bulacaktır. Ekonomilerin devletlerin refahı ve bekası için önemli bir gündemi oluşturduğu gerçeği kaynaklar üzerindeki rekabeti

canlı tutmaktadır. Dahası enerji konusu bugün devletlerin ekonomi bürokrasisinin koridorlarında olduğu kadar savunma ve dış politika yapıcılarının da gündeminde yer aldığı gerçeği, konunun salt ekonomik bağlamın ötesine taşan yönüne işaret etmektedir (Deese, 1979, s. 152). İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde (MEB) bulunan kaynakların enerji ithalatçısı bir devleti ihracatçı konumuna yükseltecek potansiyeli barındırdığı görülmektedir. İsrail ekonomisi önemli bir ithalat harcamasından kurtulacaktır. Bir başka açıdan aynı doğal gaz kaynak alanlarının paylaşılması, transfer güzergâhlarının oluşturulması noktasında İsrail bölge devletleri ile diyalog kanalı kurmaktadır. Bu sayede bölgesel izolasyondan kurtulması anlamında bir siyasi gücü de eline aldığı ifade edilebilir. İsrail yürüttüğü enerji diplomasisi sayesinde güvenlik odaklı dış politika yaklaşımından öte yeni bir gündem ile bölgeye bakmasına alan açmıştır (Grigoriadis, 2014). Bir başka bölgesel aktör olarak Mısır ele alındığında benzer etkiler görülmektedir. Mısır'ın, Arap Baharı'nın yıkıcı etkileri ile birlikte uzun yıllar ülke ekonomisi üzerinde kendisini gösteren ekonomik dar boğazı atlatması için doğal gaz ihracatına oldukça duyarlı konumda olduğu söylenebilir. Kaynak gelirlerinin kendini göstermesi aynı zamanda Arap dünyasındaki Mısır imajının geçmişte olduğu gibi adından söz ettirmesi için siyasi bir gücün de inşası anlamına gelecektir. Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan enerji merkezli gelişmelerin etkileri bölgesel aktörler bağlamında olduğu kadar uluslararası düzeyde de görülmektedir.

Bu çerçevede küresel aktörlerin algıları da doğal gaz kaynaklarının keşfi beraberinde bölgeye yönelmiştir. Avrupa Birliği (AB) ile Rusya arasındaki ilişkilerin önemli bir boyutunu enerji temasının oluşturduğu bilinmektedir. Ancak Rusya-AB arasında kurulan enerji denklemi Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte derinden sarsılmıştır (Lu, 2022). Bozulan enerji denklemi AB için alternatif kaynaklara yönelmek anlamında kendisini gösterirken Rusya içinse yeni talep coğrafyaları olarak anlam bulmuştur. Bu noktada AB için güneydoğu sınırlarındaki doğal gaz kaynakları, güvensiz Rus doğal gazına karşılık iyi bir alternatif olarak öne çıktığı söylenebilir. Aynı denklemden kopan Rusya içinse Doğu Akdeniz'de bulunan doğal gaz kaynakları Rus doğal gaz pazarının daralması ile birlikte bir dizi ekonomik ve siyasi kayıpla kendisini göstereceği düşünülebilir. Bu noktada Rusya için Doğu Akdeniz'in kaynak alanlarına ortak olma ya da bölgede varlık gösterme rekabeti önemli bir boyuta yerleşmektedir. Bölgesel ve küresel aktörlerin bölgedeki doğal gaz rekabetine dair örnekleri diğer aktörler için de çeşitlendirilebilir. Doğu Akdeniz'in tarihsel jeopolitik öneminin ötesinde enerji rezerv

alanı olarak uluslararası ekonomik sistemdeki yeni konumu yukarıda ifade edildiği gibi geleneksel anlamının dışına çıkmıştır. Doğal gaz temelinde gelişen adeta yeni bir jeopolitik alan olarak konumlanmıştır.

Bölgedeki enerji diplomasisinin iş birliği mi yoksa çatışma yönünde mi ilerlediği sorgulamaya açılabilir. Bu noktada birkaç hususa temas etmek iş birliği/çatışma yönelimlerinin hangisinin bölgede hâkim olduğunu kavramak açısından kıymetli olacaktır. Bölge üzerinde enerji kaynaklarına ilişkin bir iş birliği süreci yaşanmamış değildir. Örneğin Yunanistan, İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Mısır arasında gerek deniz yetki alanlarının belirlenmesi gerekse kaynakların çıkartılması ve transfer güzergahlarının oluşturulması noktasında bir iş birliği ortamından bahsedilebilir. Ancak bu bölgenin genel görüntüsünün iş birliği üzerinden ele alınması için yeterli görülmemektedir. Zira Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) gibi bölgenin diğer aktörlerinin dışlandığı bir süreç bu iş birliği havasının sınırlı kalmasına, bölgedeki havanın iş birliğinden uzak, çıkar odaklı ve rekabete açık bir görünümde şekillenmesine yol açmıştır (Yaycı, 2020). Öte yandan transfer rotaları üzerindeki belirsizliğin de iş birliğinin hayata geçirilmesi noktasında şüpheleri barındırdığı söylenebilir. Ne var ki kaynakların boru hatları jeopolitiğini dışlaması ihtimaline alternatif bir iş birliği modeli halen hayata geçirilmiş değildir. Bu temas alanları üzerinden bölge zayıf iş birliği güçlü çıkar çatışması, güç mücadelesinin yoğun olduğu bir portre çizmektedir. Buradan hareketle bölgesel rekabetin iş birliğine dönüşmemesi enerji kaynaklarının arzına ilişkin temel bir sorun olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bir anlamda enerji olgusu çerçevesinde Doğu Akdeniz adeta yeniden icat edilmiştir.

Bölgenin güç mücadelesi, çıkar çatışması yönünde geliştiği, çatışma ve kargaşanın daha baskın bir görünüm arz ettiği farklı bağlamlarla da kendisini göstermektedir. Doğal gaz alanlarına sahip olma amacıyla hareket eden devletler deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmaları noktasında mücadele içine girmişlerdir. Türkiye, Yunanistan, GKRY ve KKTC arasındaki gerilim bu noktada daha da belirginleşmektedir. Aynı anlaşmazlıklar bölgenin doğusunda İsrail-GKRY arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırmasında Lübnan'ın itirazı ile de kendisini göstermektedir (Erol, 2018, s. 36). Bir anlamda Doğu Akdeniz'de enerji meselesi süregiden bölgesel anlaşmazlıkları yeniden boyutlandırmıştır.

Bölgenin doğal gaz kaynakları üzerinden yaşadığı çıkar çatışması ve rekabet durumu kaynakların hangi güzergahlar üzerinden talep coğrafyasına ulaşacağı noktasında da kendisini göstermektedir. Zira doğal gaz kaynaklarında transfer rotasında olan devletler geçiş ücretleri olarak önemli bir ekonomik kazancı garanti altına almaktadırlar. Dahası bu konuma sahip olmak uluslararası sistemde siyasi bir güç olarak da önemli bir ağırlığa sahiptir. Bu bağlamda doğal gaz kaynaklarının varlığı ile transfer rotaları üzerinden de rekabet kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Doğu Akdeniz’den Avrupa’ya taşınacak EastMed projesinde Türkiye denklemin dışına itilmiştir (Troulis, 2019, s. 165).

Doğal gaz kaynaklarının keşfinin yapılmasının akabinde ortaya çıkacak sektörel büyüklük rekabeti kaçınılmaz bir boyuta taşınmıştır. Bu noktada doğal gaz kaynaklarının varlığı sadece enerji ile bağlantılı bir rekabete ve çıkar çatışmasına alan açmamıştır. Bölgenin farklı bağlamlarda da kaotik bir ortama sürüklenmesine yol açmıştır. Örneğin Yunanistan-Türkiye arasında var olan Ege Denizi üzerindeki sorunlar bölgeye sıçramıştır. Yine GKRY-Yunanistan-Türkiye-KKTC ekseninde tarihsel anlamda çözilememiş Kıbrıs konusu yeniden tırmanışa geçmiştir (Kedikli ve Çalağan, 2017, s. 133). Bölgenin doğusunda ise Lübnan’da Hizbullah’la İsrail arasındaki gerginlik tekrar gün yüzüne çıkmıştır (Stevenson, 2022). Bölgesel kriz enerji eksenli olarak adeta yeniden tahkim edilmiştir.

Güvenlik ve askeri bağlamda bir karşılaşmanın yaşandığı noktasında bakıldığında bölgenin militarize olduğu bir fotoğraf görülmektedir. Örneğin Fransa bölgede faaliyet gösteren petrol arama şirketlerinin korunmasını bahane ederek donanma unsurlarını bölgeye göndermiştir. Dahası enerji kartı üzerinden GKRY ile donanma üssü kurma noktasında görüşmelere başlamıştır (Kökyay, 2021, s. 230). Türkiye potansiyel kaynak alanları üzerindeki çıkarlarının tehdit edildiği noktada askeri yeteneklerini bölgeye yansıtmıştır. GKRY adına sondaj arama faaliyeti yürütmek isteyen Norveç bandıralı gemi Türk donanması tarafından bölgeden uzaklaştırılmıştır. Benzer şekilde Kıbrıs Adası açıklarında yürütülmek istenen KKTC’nin ve Türkiye’nin dışlandığı arama ve sondaj çalışmalarına karşı Mavi Vatan Deniz Tatbikatı ile cevap vermiştir (Yaycı, 2021, s. 185). Bu bağlamda Doğu Akdeniz temelinde enerji merkezli olarak yükselen yeni jeopolitik bölge içi ve bölge dışı aktörlerin tarihsel konumlarını adeta yeniden güncellemelerini kaçınılmaz kılmıştır.

Enerji konusunun dünyanın gündeminde yer aldığı bağlam genellikle krizler, çatışmalar ve savaşlar üzerinden kendini göstermektedir. Bu enerji kaynaklarının sınırlı olmasına karşılık dünyanın artan bağımlılığının yol açtığı asimetrik bir ilişkide hareket etmektedir (Sevim, 2012, s. 4379). Bu noktada kaynak alanları sadece kaynaklara sahip aktörleri değil bu kaynaklara ihtiyaç duyan bütün aktörleri enerji gündeminin içine çekmektedir. Zira her devlet enerji güvenliğini tesis etmek ve bunu sürdürülebilir kılmak zorundadır.

Doğu Akdeniz'in de bu noktada enerji kaynak coğrafyası olarak enerji güvenliğine ihtiyaç duyan bölgesel ve küresel aktörlerin jeopolitik rekabet ve mücadele alanına dönüştüğü görülmektedir. Doğu Akdeniz'deki doğal gaz kaynakları üzerinden kendisini gösteren rekabet ve güç mücadelesi realist yaklaşım, enerji güvenliği, enerji jeopolitiği ve jeopolitik teoriler bağlamında ele alınmaya imkân vermektedir. Bu bağlamda çalışmanın teorik çerçevesini realizm oluşturmaktadır. Kavramsal açıdan ise çalışma; enerji güvenliği, enerji jeopolitiği ve jeopolitik teoriler üzerinden ele alınmıştır.

Enerji güvenliği kavramı 1973 yılında yaşanan petrol şokunun ardından dünyanın enerji kaynakları üzerinden yaşadığı yüzleşmenin bir sonucu olarak literatürdeki yerini almıştır. Petrol arzının kesintiye uğraması enerji yoğun endüstrileri büyük bir ekonomik zorlukla karşı karşıya bırakırken enerji kaynaklarının devletlerin bekası için güvenlik boyutunda olduğu bir bağlama da yerleşmesine alan açmıştır (Yu and Dai, 2012, s. 92). Kavram genel anlamda enerji kaynaklarının kesintisiz bir şekilde talep coğrafyasına ulaştırılması yani arz kesintisinin olmadığı bir bağlamda ele alınırken zaman içerisinde farklı unsurları da içine alarak genişlemiştir (Chester, 2010, s. 888). Genel anlamda enerji güvenliği kavramı arz kesintilerinin olmadığı, sürdürülebilir kaynaklardan ve temiz enerjinin yeteri miktarda uygun fiyata temin edilmesi olarak kabul görmektedir (İEA, 2023). Bu noktada enerji toplumu kavramının günümüz dünyasında riskleri minimize etmeyi talep eden bir endüstriyel olgu olarak değerlendirilebilir.

Enerji güvenliği ile birlikte anılmasına karşın enerji konusunda önemli bir bağlama işaret eden enerji jeopolitiği kavramı da çalışma kapsamında ele alınmıştır. Kavram enerji güvenliğine benzer şekilde 1973 yılı petrol krizinin ardından yaşanan süreçte literatüre girmiştir. Kavram, enerjinin kaynak coğrafyasından tüketim coğrafyasına kadar geçen sürecini içine almaktadır. Bu noktada enerji jeopolitiği kaynak alanlarının paylaşılması,

kaynakların kim tarafından çıkartılacağı ve hangi güzergahlardan talep coğrafyasına ulaştırılacağını açıklayan bir denkleme vurgu yapmaktadır (Conant ve Gold, 1978).

Coğrafya birtakım unsurlarla devletlerin dış politikasına ve uluslararası sistemin işleyişine etki etmektedir. Jeopolitik teoriler ise uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin coğrafya üzerinden yaşanan boyutuna bakmaktadırlar. Bu noktada jeopolitik okuma dünyanın farklı coğrafyalarını ele almada ve coğrafyalar üzerinde yaşanan mücadeleyi açıklamada güçlü bir bakış açısı sunmaktadır (İlhan 1989, s. 14-15). Uluslararası ilişkilerde güç mücadelesi tarihin farklı dönemlerinde dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşanmıştır. Bu açıdan “dünya jeopolitiğinin merkezi neresidir?” sorusunun sübjektif bir yanıtla karşılık bulduğu söylenebilir. Ulusal, bölgesel ve küresel güç mücadelelerinin varlığı, jeopolitiğin merkezini dünya üzerinde harekete geçirmiş, dolaşıma sokmuştur. Her ulus evvela kendi coğrafyasında varlık göstermek ve gücünü bu coğrafyaya yansıtmak ister. Daha sonra komşu coğrafyaları tahakküm altına almaya yönelir (Dodds, 2007, s. 28). Öte yandan jeopolitik; teknoloji düzeyi, dini ve kültürel yapısı, fiziki olarak coğrafyanın özellikleri, ulaşım güzergâhlarına göre konumu, kaynaklara ve kaynak kullanım alanlarına olan mesafesi, sermaye ve göç hareketlerine olan teması gibi geniş bir tabana yayılan spektrumdan beslenmektedir. Jeopolitiğin üzerine oturduğu bu unsurlardan her birisi devletlerin ve bölgelerin jeopolitik yapısına etki etmektedir (Cohen, 2003, s. 7). Bu bağlam çalışmanın inceleme alanı olarak Doğu Akdeniz bölgesinin belirlenmesi adına önemli bir arka plan sunmaktadır. Zira Doğu Akdeniz farklı iktisadi gelişmişlik düzeyi olan devletlere ve bölgelere temas etmektedir. Doğu Akdeniz havzasını çevreleyen coğrafya ulaşım güzergâhları ve rotaları açısından önemli bir jeopolitik derinliğe sahiptir. Bu sebeple Doğu Akdeniz havzasında ortaya çıkan enerji temelli mücadelenin sonucu, bölgedeki güç dengelerine etki edebilecek niteliktedir. Vurgulanan ekonomik fayda ve politik kazanç, çalışmanın Doğu Akdeniz ve enerji kaynakları üzerine odaklanmasının en temel sebebidir.

Sınırlarının ötesinde yaşam sahası arayışındaki bir devlet, bölgesel rekabetleri de tetikler. Farklı coğrafyalarda ya da kıtalarda aktörler karşı karşıya gelirken dünyanın yaşadığı dönüşüm birbirinden kopuk bölgeler ya da coğrafyaları ortadan kaldırmıştır. Bu durumda rekabet farklı kıtalarda yaşansa bile dünyanın herhangi bir noktasına etki edecek jeopolitik okumayı ortaya çıkarmıştır (Bolin, 2017, s. 141). Yani artık dünyada yaşanan jeopolitik rekabet ulusal güç, bölgesel liderlikten ziyade dünyaya hükmetme

olarak ortaya çıkmıştır. Bu genişleyen mücadele alanı jeopolitik teorilerin de bakış açısını şekillendiren temeli oluşturmuştur. Mackinder'in, Kara Hâkimiyet Teorisi'nin sonucunda teorisini formüle ettiği öz, "...Dünya'ya hükmeder" şeklinde bitmektedir (Özey, 2014, s. 99). Mackinder'in açtığı izden hareket eden Spykman ise Mackinder'in vardığı sonuca farklı bir yoldan ulaşır. Mahan'ın denizlere yaptığı vurgunun varış noktasında yine tıpkı Spykman ve Mackinder'in ulaştığı dünya hâkimiyeti görülmektedir. Dünya hâkimiyeti jeopolitik teorilerin sonucu olarak ifade edilmektedir. Ancak asıl odaklandıkları nokta ise bu sonuca götürecek olan dünya jeopolitiğinin en değerli alanı farklılaşmaktadır. Mackinder'de bu Kalpgâh şeklinde gündeme gelirken Spykman için Kenar Kuşak olarak belirginleşir. Mahan, denizler temelinde stratejik deniz alanlarını, gücü isteyen aktörün kontrol etmesi gereken coğrafyalar olarak işaretler (Dodds, 2007, s. 27). Haritalar üzerinde canlanan bu coğrafi farklılaşma sübjektif bir jeopolitik okuma ile zihinlerde belirginleşir. Kalpgâh, Kenar Kuşak ya da stratejik deniz alanları bu bağlamda sübjektif bir değer olarak görülür. Ancak haritalar üzerinde belirginleşen bu alanlar dünya jeopolitiğinin mozaigi olarak nitelendirilebilir.

Öte yandan realist yaklaşım uluslararası ilişkilerin güç mücadelesi yaşanan, çıkar çatışmasının hüküm sürdüğü anarşik yönüne vurgu yapmaktadır. Devlet uluslararası ilişkilerde başat aktör olarak ele alınırken devletin asıl amacı güç elde etmektir. Bu noktada güç devletler için hem ulaşılması gereken bir amaç hem de bir araç konumunda görülmektedir. Aynı zamanda realist gelenek için devletin güç konumu birtakım unsurlarda aranmaktadır. Nüfusun büyüklüğü, coğrafi alanın genişliği, ekonomik büyüklük, askeri kapasite gibi unsurlar önemli birer güç göstergeleridir. Jeopolitik teoriler ve realizmin bu unsurlar üzerinden birçok noktada örtüştükleri görülmektedir (Balcı, 2019, s. 125-126).

Enerji güvenliği kavramına dair literatürde geniş bir tanımlama yelpazesi bulunmaktadır. Enerji güvenliği kavramında ilk dönemlerde enerji arz kaynaklarının çeşitliliği üzerinde durulmuştur (Yergin, 2006, s. 69) Kavram zamanla genişlemiş farklı unsurları içine alacak şekilde değişime uğramıştır. Ancak genel anlamda enerji güvenliği kavramı güvenilir kaynaklardan makul fiyatla kesintisiz enerji arzının sağlanması olarak nitelenmektedir (İEA, 2023). Ayrıca enerji güvenliği kavramının uluslararası ilişkilerde gündemin gerisinde bulunduğu ancak yaşanan krizlerle birlikte yeniden gündemin üst sıralarına yerleştiği de ifade edilebilir. Bu 1973 yılı petrol

ambargosunda ya da Rusya-Ukrayna ekseninde yaşanan çatışma ve savaşlarda yahut da iklim krizlerinin arka planı aranırken ortaya çıkmaktadır. Rusya-Ukrayna savaşının enerji güvenliğine etkisi başta AB olmak üzere aktörler için enerji güvenliğinin yeniden ele alınmasını zorunlu kıldığı görülmektedir. Gerek tarihsel anlamda gerekse günümüz konjonktüründe ele alındığında enerji güvenliği bugün geçmişte olduğundan daha fazla önem arz etmektedir. Bu arka plan dahilinde Doğu Akdeniz'deki doğal gaz kaynakları, Doğu Akdeniz'in tarihsel jeopolitik derinliğini bölgesel ve uluslararası güçler için enerji dolayımıyla yeniden şekillendirmiştir. Yani Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz kaynakları, jeopolitiği yeniden anlamlandırmıştır. Buradan hareketle çalışmada küresel enerji denkleminde Doğu Akdeniz'in konumunun ortaya konması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın araştırma konusunda örnek olay incelemesi olarak seçilmesinde bölgenin artan öneminin yanı sıra Türkiye'nin takip ettiği ve edeceği politikalar da önemli görülmektedir. Ayrıca Doğu Akdeniz üzerine yapılan çalışmalara dair literatür incelemesinde enerji güvenliği, jeopolitik kavramı ve jeopolitik teoriler üzerine önemli bir hacim olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Doğu Akdeniz enerji jeopolitiği bağlamında da ele alınmıştır. Ne var ki bu noktada yapılan araştırmalar neticesinde enerji jeopolitiği kavramının genel anlamda bir tanımlama ile hareket edilmediği görülmektedir. Bu noktada çalışma enerji jeopolitiğine dair bir kavramsal bütünlüğü de göz önünde bulundurarak bölgenin tarihsel derinliğinin ötesinde günümüz konjonktüründe kazandığı yeni anlamı ele alması açısından önemlidir. Çalışmanın temel varsayımı Doğu Akdeniz coğrafyasının jeopolitik konumunun yarattığı enerji merkezi olma durumunun, enerji güvenliği bağlamında bölgesel ve küresel aktörler tarafından karmaşık hale getirilmesidir. Bu varsayımdan hareket ile Doğu Akdeniz bölgesinde ortaya çıkan yeni enerji jeopolitiğinin sistemdeki rolü ele alınacaktır. Bu varsayıma bağlı olarak, çalışmanın tarihsel olarak temel sınırlılığı Doğu Akdeniz'de 2000 yılı sonrasında yaşanan gelişmeleri ele almak olacaktır. Burada özellikle enerji güvenliği ve jeopolitik yorumların 2000 sonrasında 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen terör saldırıları ve yine Rusya'nın uluslararası alanda yakın bölgesi içinde takip ettiği enerji piyasaları ve güvenliğini etkileyen olaylar önemlidir.

Enerji güvenliği ve enerji jeopolitiği kavramlarında her aktörün farklı bir rolü olduğu görülmektedir. Mısır enerji kaynaklarına sahip olması ile ihracatçı bir aktör konumunda yer almaktadır. İsrail de benzer şekilde sahip olduğu kaynaklarla bir

kaynak coğrafyası konumundadır. Başka bir örnek olarak Türkiye'nin rolü transfer ülkesi olarak belirginleşmektedir. Öte yandan aynı görüntü Yunanistan içinde ortaya çıktığı söylenebilir. GKRY'nin konumu hem bir kaynak coğrafyası hem de bir transfer rotası olarak şekillenmektedir. Mısır, sahip olduğu kaynaklara ilaveten LNG alt yapısına da sahip olması ile hem bir kaynak coğrafyası hem de bir transit ülke konumuna yerleşmektedir. Buradan hareketle Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan yeni jeopolitiğin yanında bölgesel aktörlerin Doğu Akdeniz enerji denklemindeki algıları, rolleri ve bölgesel rekabete bakış açıları da değişmektedir (Ediger, Devlen ve Mcdonald, 2012, s. 81). Söz konusu çalışmanın bir başka amacı da bu aktörlerin Doğu Akdeniz denklemindeki bakış açılarını ve rollerinin ortaya konulmasını sağlamaktır.

Bu noktada çalışmanın amacına yönelik şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. Enerjinin jeopolitik üzerinde etkisi nedir? Güvenlik bağlamında nasıl ele alınmaktadır?
2. Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan enerji kaynağının küresel enerjinin akışı çerçevesinde rolü nedir?
3. Bölgesel aktörlerin Doğu Akdeniz enerji denkleminde bakış açıları ve politikaları nelerdir?
4. Küresel aktörlerin Doğu Akdeniz enerji denkleminde bakış açıları nasıl şekillenmektedir?

Doğu Akdeniz tarih boyunca farklı dönemlerde jeopolitik derinliğe sahip dünyanın belli başlı coğrafi alanlarından birisi olduğu ifade edilmektedir. Bu jeopolitik derinliğin unsurları farklı bağlamlarda kendisini göstermiştir. Örneğin Doğu Akdeniz ticaret yollarının kavşağında olması ile önemli bir konuma yerleşmektedir. 'Verimli Hilal' olarak nitelendirilen bölge bereketli toprakları ile öne çıkmıştı (Baysoy, 2015, s. 13-14). Bir başka açıdan bölge askeri strateji için geniş bir etki sahasına sahiptir. Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi gibi önemli bölgesel alanlara temas etmektedir (Yaycı, 2012, s. 5). Bölgenin enerji kaynaklarının transferi konusundaki güzergâh konumu aynı jeopolitiğe eklenmektedir. Bölge bugün için doğal gaz alanlarının varlığı ile geçmişteki jeopolitik derinliğini muhafaza etmektedir. Dolayısıyla bölge jeopolitik, enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği üzerine yapılan çalışmalar için geniş bir araştırma imkânı sunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Doğu Akdeniz'de 2000 sonrası keşfedilen doğal gaz kaynaklarının bölge üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bölgesel ve bölge dışındaki

aktörlerin enerji denklemindeki konumları, politikaları irdelenmiştir. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde jeopolitik kavramının kavramsal çerçevesi coğrafya ve siyasi coğrafya kavramları temelinde açıklanmıştır. Öte yandan jeopolitik ve realizm ilişkisi ele alınmıştır. Jeopolitik teoriler açıklandıktan sonra bu bağlamda Doğu Akdeniz'in jeopolitiği değerlendirilmiştir. İkinci bölüm içerisinde enerji kaynakları ve jeopolitik ilişkisi enerji kaynaklarının farklı türleri açıklanarak bunlar üzerinden ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise bölgenin enerji potansiyeli ortaya konulduktan sonra bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye ilişkin politikaları ve bu politikaların Doğu Akdeniz'deki enerji jeopolitiğine etkileri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Siyasi Coğrafyanın Ortaya çıkışı

1.1.1. Coğrafya Kavramına Dair Yaklaşım ve Tanımlar

Coğrafyanın bilimsel düzleme alınarak incelenmesi 19. yüzyıla dayandırılmaktadır. Bitkilere ve hayvanlara özgü birtakım özelliklerin yaşanılan çevreden etkilendiği gerçeğinin fark edilmesi ve aynı etkilerin insanlar üzerinde de görülmesi ile coğrafya ilgi çekici bir alan haline gelirken, insan davranışlarının izi coğrafya temelinde aranmaya başlanmıştır. Tıpkı bitki ve hayvanlarda olduğu gibi insanlar ve içinde var oldukları çevre arasında nedensellik bağı kurulmuştur (Günel, 2002, s. 1). İnsanlar fiziksel çevrenin etkisi altında varlık gösterirken ihtiyaçlarının yönlendirmesi, doğa karşısında bilgilerinin artması, teknolojinin gelişmesi ile doğaya ve yaşadığı çevreye karşı üstünlük kurmayı, doğaya hükmetmeyi öğrenmiş ve ona şekil vermeyi başarmıştır. Yani insanın yaşadığı coğrafya ile başlayan etkileşimi çift yönlü bir karakter kazanmıştır (Barrows, 2005, s. 43-44).

Coğrafya; Mısır'da firavunlardan, son yüzyılın en büyük toplumsal hareketi olarak görülen Arap Baharı'na kadar toplumların kaderine yön veren etkili bir faktör olarak nitelenmektedir (Özey, 2014, s. 10). Milattan önceki dönemlerden günümüze uzanan bu bakış açısı coğrafyayı göz ardı edilemeyecek bir noktada tutarken bir disiplin olarak ele alınmasının da arka planını oluşturduğu görülmektedir. Bugünün izleri coğrafya temelinde aranmaktadır. Geçmişte kim olduğumuz ve bugün nasıl bu hale geldiğimizle ilgili zihnimize yönelttiğimiz soruların yanıtları coğrafyada gizlidir. Zira coğrafya bu soruların cevabında var olan neden sonuç ilişkisinde, sonuçlara etki eden önemli bir değişken olarak nitelenmektedir (Kenneth C. Davis akt. Anaz, 2005, s. 185). Daha iddialı bir bakış açısı olarak görülse bile; insanların, toplumların ya da devletlerin daha geniş ölçekte uluslararası sistemin yazgısı coğrafyanın bir izdüşümü olarak ifade

edilebilir. Kesin kanıtları bulunmamakla birlikte İbn-i Haldun'a atfedilen 'coğrafya kaderdir' özdeyişi de bu durumun diğer bir ifade ediliş şeklidir.

Coğrafyanın insanlar, toplumlar ve devletler üzerinde etkilerine dair farklı anlatılar görülmektedir. Yeni Zelanda'nın güneyindeki Chatham Adaları'nda yaşayan Moriori kabilesi ve kuzeyde Polinezya'da yaşayan Maori kabilesi aynı soydan gelen kardeş kabilelerdir. Moriorilerin yaşadığı bölge tarıma elverişsiz, jeolojik olarak kireçtaşı oluşumları ile şekillenmiş, daha dar bir yüzölçüme sahip sadece iki bin kişilik nüfusa yetecek bir alandır. Morioriler coğrafyanın getirdiği bu faktörlerle tarım yapamaz, ancak avcılık ve toplayıcılıkla hayatlarını sürdürürken, alanın dar olması sebebiyle barış içinde yaşamaktan başka çareleri olmadığı için silahlara veda ederler. Buna karşılık Maori kabilesinin yerleştiği alandaki nüfus yüz bine ulaşmıştır. Artan nüfuslarını beslemek için tarım ve hayvancılıkta verimli iklimi kullanarak gelişmişler, madenleri işlemiş, gelişmiş silahlar yapmayı başarmış, çevre kabileler ile de mücadele içine girmişlerdir. Yaklaşık 850 yıl sonra bu iki kardeş kabilenin karşı karşıya gelmesi Maorilerin Moriorileri katletmesi ile sonuçlanmıştır (Diamond, 1997, s. 59). Diamond'un doğal bir tarihi deney şeklinde aktardığı bu olay, mekânın insan davranışlarına, toplumsal yapıların ve siyasi birimlerin işleyişine ve daha büyük zaman diliminde karakterine etkisi üzerine trajik bir örnek olarak gösterilebilir.

Bu tarihsel anlatı, realizmin önemli isimlerinden Hobbes'in doğa durumundaki "insan insanın kurdudur" (homo homini lupus) yaklaşımında da karşılık bulduğu görülmektedir (Emeklier, 2011, s. 105). Yine realist yaklaşımın uluslararası ilişkilerdeki gerçek aktör olarak kabul aldığı devletin de bu doğa durumuna içkin olduğu söylenebilir. Bu noktada devletlerin insan doğasından beslenen bencil, çıkarıcı ve çatışmacı yönü devletler arasındaki mücadeleye de yansıdığı üzerinde durulmaktadır (Düzgün, 2020, s. 262). Örneğin Avrupa'nın kendi içinde yaşadığı çıkar ve güç mücadelesinde savaş alanı olarak Polonya toprakları seçilmiştir. Bu karşılaşmaların sonucu olarak Polonya dünya sahnesinde iki kez kurulmuş ve iki kez yıkılmıştır. Polonya'nın coğrafi konumu bu karşılaşmaların temeli olarak görülmüştür (Kissinger, 2008, s. 227).

Üzerinde yaşanan mekânın fiziki, beşerî, ekonomik ve en önemlisi de siyasi olaylara ilişkin etkisinin araştırılıp ortaya konması coğrafya disiplininin amacı olarak görülmektedir (Günel, 2002, s. 3). Nitekim coğrafya, yerleşime elverişli alanlar ile nüfusun dağılışını, verimli alanların varlığı ile tarım ve hayvancılık faaliyetlerini,

ulaşım imkânlarının gelişmişliği ile ticareti, stratejik konumu ile siyasi ilişkileri etkilemektedir. Bu açıdan coğrafya insan ve içinde insan unsuru barındıran bütün alanlarda varlığını hissettirmektedir. İnsan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan siyasi bir organizasyon olarak devletin insana özgü özellikler göstermesi ve insanı etkileyen faktörlerden etkilenmesi doğaldır.

Devlet denilen organizmanın üzerinde örgütlendiği ülke parçası (land/territory) yani devletin coğrafyası, savaşlarla kaybedilen ve kazanılan topraklar, büyük doğa olayları gibi bilinen etkiler dışında statik karakterli görölmektedir. Yani coğrafyanın süreklilik arz ettiği yönüne vurgu yapılmaktadır (Akengin, 2015, s. 15). Spaykman'ın (1938, s. 29) daha keskin bir şekilde ifade ettiği gibi her şeyin değiştiği dünyada değişmeyen şey dağlar, ovalar, göller, denizler yani coğrafyadır. Ancak bütün bu statik duruşuna rağmen coğrafya, devletler arasındaki anlaşmazlıkların da kaynağını teşkil edebilmektedir. Her siyasi olayın coğrafi bir mekân üzerinde vuku bulduğuna dikkati çeken Özey (2014, s. 14), devletler arası ilişkilerde coğrafyanın izini sürerken, coğrafyanın devlet davranışları üzerinde en az üç etkisi olduğuna işaret etmiştir: Coğrafya strateji uygulayanlar için gösterişli bir oyun alanı, teknolojik tercihlere yön veren bir etken, en önemlisi ve sonuncusu da jeopolitik kavramı ile bir forma kavuşturulan teorilerin hammaddesidir. Yine coğrafyanın statik karakterine vurgu yapılırken Akengin (2015, s. 15), coğrafyanın devlet üzerindeki etkisini; devletin federatif ya da üniter örgütlenmesi, ülkesi üzerinde farklı etnik grupların varlığı ile devlet içerisinde egemenlik paylaşımı gibi sadece devletin sınırları üzerinde bir kalıp oluşturmadığına, farklı boyutları ile etkiler barındırdığına dikkati çekmektedir.

Coğrafya-insan-devlet arasındaki ilişkiyi Lacoste'un (1976, s. 50) ele alış biçimi önemli görölmektedir. Lacoste "*Coğrafya her şeyden önce savaş içindir*" derken, coğrafyanın üzerinde çok düşünölmeyen, okullarda öğretilen en masum görünömlü ve coğrafyanın içinde barındırdığı dinamizmi perdeleyen algısını yıkarak önce coğrafyayı bilinen formunun dışına çıkarmıştır. Fiziki yani gözle görünenin ötesinde ekonomik, siyasi, kültürel, demografik yönlerden parçalara ayrılan mekân bilgisinin, haritalarda levhalandırıldığını vurgulamıştır. Üretilen haritalar ile coğrafya önce mekân üzerinde yaşayan insan varlığına devlet tarafından hükmetmenin, daha sonra ise savaşlar için güç üretmenin aracı olduğuna dikkati çekmiştir.

Coğrafyanın ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik olarak haritalandırılmasının örneği olarak Doğu Akdeniz gösterilebilir. Bölge verimli tarım alanları, ticaret

yollarının kesişim güzergahı, deniz geçiş alanlarının varlığı ile ‘Verimli Hilal’ olarak coğrafi bir işaretle anılmıştır. Coğrafya üzerinden işaretlenen bölge ekonomik ve siyasi açıdan güç elde etme amacıyla olan aktörlerin tarih boyunca hedefinde bulunmuştur. Mücadelelerin ve çatışmaların odağında yer almıştır (Baysoy, 2015, s. 13-14). Aynı coğrafyanın günümüzde doğal gaz kaynaklarına ev sahipliği yapması da bugün yaşanan mücadelenin temeli olarak görülmektedir.

1.1.2. Siyasi Coğrafya Kavramı ve Düşünceler

Uluslararası alanda coğrafyanın bir araç olarak kullanılması ile yeni kavramlar üretilmiştir. Siyasi coğrafya ve jeopolitik kavramları da bu temelde şekillendirilmiştir. Siyasi coğrafya ve jeopolitik kavramları arasında keskin sınırlar görülmemektedir (İlhan, 1989, s.18). Siyasi coğrafyanın kurucusu olan Friedrich Ratzel jeopolitiğin de atası olarak kabul edilmektedir. ‘*Politische Geographie*’ eserinin üzerinden geçen on yıllar boyunca yayınlanan çoğu eser tam manasıyla ne jeopolitik ne de siyasi coğrafya kategorisine dâhil edilememiştir (Whittlesey, 1940, s. 518). Bu durum iki kavram arasındaki geçişkenliği ve kavramsal anlamın da çeşitlenmesine yol açmıştır. Zira görüşlerine yer verilen birçok düşünürün her iki kavramı da birbirine yakınsadıkları görülmektedir. Bu durumun uluslararası ilişkilerin doğası ile paralellik gösterdiği yorumu yapılabilir. Nasıl ki uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkması ve gelişmesi diğer disiplinlerin etki sahasında gerçekleşmişse (Arı, 2008, s. 16), bu iki kavram da benzer görünümde olduğu ifade edilebilir. Siyasi coğrafya ve jeopolitik; tarihçiler, coğrafyacılar, uluslararası ilişkiler akademisyenleri tarafından yorumlanmış, geliştirilmiş, askerler ve devlet adamları tarafından uygulanmıştır. Sonuçta çok disiplinli birer kavram olarak ortaya çıkmıştır (İlhan, 1985, s. 607; Newman, 1998, s. 3).

Jeopolitik kavramını kullanmamakla birlikte, kavramın zeminini oluşturan isim olarak Frederic Ratzel öne çıkmaktadır. Ratzel siyasi coğrafyanın erken dönemde temellerini atan, siyasi coğrafyadan jeopolitiğe geçişin kurucusu olarak kabul edilmektedir (İlhan, 1989, s. 10; Flint ve Taylor, 2010, s. 2). Siyasi coğrafyanın temellerini attığı ‘*Politische Geographie*’ isimli çalışması ile kendinden sonraki bütün jeopolitik teorisyenlerin ilham kaynağı ya da görüşlerine yer verdiği isim olarak ifade edilmektedir (Whittlesey, 1940, s. 517). Dolayısıyla da hem siyasi coğrafya hem de jeopolitik kavramlarını anlamak için Ratzel’in görüşlerini referans alarak ilerlemek uygun bir çıkış noktası olacaktır.

Ratzel devletin sınırlarının istikrarlı ve değişmez kabul edilmesine karşı görüşünü, “organik olanın doğasına aykırılık” olarak nitelemektedir (Bolin, 2017, s. 98). Ratzel’in bakış açısında devlet biyolojik bir organizma olarak içinde bulunduğu doğal çevresi ile etkileşim halindedir. Devlet, bu çevreyi genişletme ve kaynakları elinde bulundurma güdüsünde hareket etmektedir. Bu konuya ilişkin görüşlerini 1896 yılında devlet büyümesinin yedi kuralı olarak ortaya atmıştır (Karabulut, 2005, s. 42; Dodds, 2007, s. 28). Ratzel’in ortaya attığı devletin büyümesinin yedi kuralını incelemek devletlerin dış politikalarını anlamlandırmak için önemli görülmektedir.

İlk olarak ‘*devletin coğrafyası kültürle büyür*’: Devletin varlık gösterdiği alana nesiller boyu sahip olmasının, üzerinde yaşayan insan topluluğunu birleştirmesinin ve bir arada tutmasının birleştirici gücü olarak kültür görülmektedir. Bu birliktelik için kültür sayesinde sürekli yeni araçlar üretilmekte, insan topluluğu canlı tutulmaktadır. Kültürün etkisi altına aldığı yeni coğrafyaları devletin yayılmasına hazır hale getirdiği üzerinde durulmaktadır. (Bolin, 2017, s. 102). Kültürel üstünlüğün devletin unsurlarını birleştirici ve yayılmacı gücüne dair önemli bir boyutu ortaya koyduğu söylenebilir.

ABD (Amerika Birleşik Devletleri) hegemonyasının tesisinde ekonomik büyüklük, askeri kapasite, teknoloji gibi unsurların etkisinin önemli bir boyutu oluşturduğu bilinmektedir. Ancak bunlar kadar olmasa bile zihinlerde hegemonyayı diri tutan soyut unsur olarak Amerikan Kültürü’nden güç aldığı da ifade edilmektedir. Hollywood’da üretilen filmler, yeme-içme kültürü ile anılan markalar ya da giyim tarzları üzerinden üretilen Amerikan hegemonyasından söz edilebilir. Sinema, giyim, yeme içme gibi kültürel simgeler üzerinden farklı gruplar Amerikalılık kültürü ile bir arada tutulurken aynı zamanda dünyanın geri kalanı için de hegemonyanın yayılma aracı inşa edilmektedir (Anaz, 2005, s. 2003). Kültür, varlık göstermenin, kendini hissettirmenin imajlar üzerinden üretilmesi olarak okunabilir.

İkinci olarak, ‘*devletin ülkesel büyümesi diğer unsurların bir sonucudur*’: Ratzel bu unsurları önce malların serbest dolaşımı ve ticaret olarak ifade eder ve hiçbir devletin bu unsurlara fiziki sınırları ile karşı koyamayacağına dikkati çeker. Misyonerler ve tüccarlar, diğer iki önemli unsurlar olarak görülmektedir. Zira bunlar gittikleri yerlerde benzer fikirler yayarak insanlar arasında benzerlikler kurar, farklılıklara meydan okur ve tektipleştirmenin aracı olurlar. Bu unsurlara akrabalığı da dâhil ederek ilerleyen süreçte devletin akrabalığı birleştirici ve tahakküm edici bir güç olarak kullanma

eğilimine dikkat çekmektedir. Bu unsurlar farklı coğrafyalarda siyasi ilerlemenin lokomotifleri olarak görülürken devletin bunları kullanırken barışçıl ve apolitik olması gerektiğine önem vermektedir (Bolin, 2017, s. 112).

Akrabalık bağlarının devletin genişlemesi üzerinde geçmişte olduğu kadar olmasa bile izler taşıdığı örnekleri görmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'daki genişleme sürecinde akrabalık yoluyla toprak edinmesi mikro düzeyde, Rusya'nın Panslavizm ile hareket ederek Balkanlar'ı ve Doğu Avrupa'yı Rusya'ya açması, akrabalık ilişkilerinin uluslararası ilişkilerin sürdürülmesinde sağladığı makro düzeyde katkıya örnek gösterilebilir.

Ticaretin devletler, bölgeler ve hatta kıtalar arasındaki ilişkileri bağlayan önemi yadsınamaz bir gerçektir. Böyle olunca ticari bütünleşmenin her dönemde toplumsal ve sosyal etkileri beraberinde getirdiği bilinmektedir. Ancak bunlardan hiç birisi Almanya'nın siyasi birliğine giden yolda Zollverein kadar tarihin akışında kilit önemde görülmemiştir (Çıtır, 2022, s. 1416). Politik alanın dışında olan her şey çıkar ilişkisini gölgelemek adına masum görülebilir. İngiliz siyasetine dair kolonileşme döneme atfen kullanılan 'ticaretleri bayraklarından önce giderdi' ifadesi apolitik yaklaşımın gücüne inanmaktır.

Üçüncü olarak '*devlet kendinden daha küçük birimleri yutarak büyür*': Devlet kendisinden daha küçük birimleri ilhak ederek genişlemesini ilerletir. Ancak topraklarına katma şeklindeki ilhakın dayanaksız, bağılılığı olmayan ve her an yıkılma tehlikesi bulunan bir görünüm arz edeceğine dikkat çekmektedir (Bolin, 2017, s. 118). Mütercimler'e (2006, s. 284) göre alan hâkimiyeti, iç faktörler olan kültür, nüfus, etnik yapı, dinsel ve dilsel bütünlüklerle daha etkili olmaktadır.

Dördüncü olarak '*sınırlar devletin yaşayan organıdır*': Devletin mekânsal büyümesi, büyümenin taşıyıcıları olan ticaret, din, iletişim, yollar ya da akrabalık gibi unsurların sınırın dışına itilmesiyle ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla bu unsurlar, dış organ yani sınırlara ne kadar yakın olursa devletin genişlemesinin de o kadar etkili olacağına vurgu yapılmaktadır (Bolin 2017, s. 124).

Beşinci olarak '*devletin büyümesinde siyasi olarak önemli alanların kuşatılması gerekir*': İşgal ile bir devlet toprak kazanacaksa bunun için önce değerli olandan başlanmalı ve daha az değersiz olana doğru gidilmelidir. Siyasi birimlerin önce deniz kenarlarında, verimli ovalarda, nehir boylarında hâkimiyet kurmak istemeleri bu

büyüme ile ilişkili görülmektedir (Bolin, 2017, s. 129).

Altıncı olarak ‘*genişleme güdüsü daha yayılmacı bir devletten gelir*’: Ratzel’in bu konuda dile getirdiği, hiçbir ilkel devlet yoktur ki büyümesi bir başka devlet olmadan gerçekleşsin, şeklinde ifade edilen bir diğerine benzeme eğilimidir (Bolin, 2017, s. 134).

Yedinci olarak, ‘*toprak kazanma isteği devletlerde bulaşıcıdır*’: Toprağın siyasi önemi kendisini daha fazla arttırmış ve bir güç aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Zayıf devletin daha güçlü devlete öykünmesi ve kendi gücünü ona eşitleme isteği mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelenin ya da görüntünün henüz 16. yüzyıldan önce Avrupa uyumunu oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Başka bir açıdan bu karasal genişleme arzusunun İngiliz-Alman rekabetinin kolonyal gelişimini nasıl ileri taşıdığına da değinilmektedir (Bolin, 2017, s. 141).

Tüm canlı türlerinin varlıklarını sürdürmelerinin ekolojik bir çevreyi inşa etmekten geçtiği üzerinde durulmaktadır. Devletlerin de benzer şekilde bu motivasyona sahip olduğu tarihsel anlamda birçok olay üzerinden görülmektedir. Nitekim 1871 yılında siyasi birliğini kuran Alman devleti için Ratzel organik devlet teorisini sunmuştur (Flint ve Taylor, 2010, s. 2). Alman teritoryal ilerlemesine yol haritası olan Ratzel’in düşünceleri 20. yüzyılın ortalarına kadar pratikte karşılık bulmuştur. 20. Yüzyılın ilk yarısından yaşanan iki dünya savaşı da bu bağlamda okunabilir. Zira sınırlı yeryüzü topraklarının eşitsiz güçler arasında paylaşılacak istendiği her durumda uluslararası sistem yeni bir savaşın ve yeni bir dengenin kısır döngüsü içine sürüklenmiştir.

Genel anlamda bakıldığında Ratzel’in siyasi coğrafyaya dair görüşlerinin devlet ve mekân arasındaki ilişkiye ışık tutan yanının günümüzde de güçlü durduğu söylenebilir. Ratzel’in, devletin verimli alanlara yerleşmesine yaptığı vurgu bugün için Doğu Akdeniz’de kaynak alanlarını paylaşma mücadelesinde kendisini göstermektedir. Öte yandan devletlerinin karasal genişleme güdüsünün birbirine benzediği ve devlet davranışlarını tetiklediği noktada Doğu Akdeniz’deki aktörler ardı ardına deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmaları yapması ve bölgede MEB ilanında bulunmaları dikkate değer bir bağlamı işaret etmektedir.

1.2. Jeopolitik Kavramı ve Uluslararası İlişkilere Etkisi

Coğrafyanın, devlet ve devletler arasındaki ilişkinin açıklanmasında önemli bir boyutu oluşturduğu görülmektedir. Nitekim bu bağlam kendisini 20. yüzyılda yeni bir

kavramla sürdürmüştür. Siyasi coğrafyanın devlet ve coğrafya arasında kurduğu bu zeminde, coğrafyanın harekete geçirilmesi ile jeopolitik kavramı tanımlanmıştır (İlhan, 1999, s. 16). Kavram dil bilimsel açıdan eski Yunanca'da geo (dünya, yer, arz) ve politika (siyaset) kelimelerinin birleşmesinden türetilmiştir (Güner, 2007, s. 11).

Ulusal siyasetin yönlendirilmesi ve devletler arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde coğrafya etkilerini inceleyen dinamik bir bilim olan jeopolitiğin geçmişi, kavramın adı konulmasa da M.Ö. 500'lü yıllarda Sun Tzu'ya, Aristoteles, Strabo, Bodin, Montesquieu, Kant ve Hegel'e kadar götürülmektedir (Doğanay ve Atun, 1994, s. 6; Cohen, 2015, s. 17). Jeopolitik kavramının isim babası olan İsveçli bilim insanı Rudolf Kjellen 1899 yılında kaleme aldığı makalesinde bu kavramı ilk defa kullanmıştır (Karabulut, 2005, s. 44). Kjellen Alman jeopolitiğinin yaratıcısı ve döneminin en etkili İskandinav siyaset bilimcisi olarak 1922 yılında tarihteki yerini alırken, Ratzel'den aldığı ilhamla yaydığı fikirleri hayatının çok ötesinde varlık göstermiştir (Tunander, 2005, s. 547). Kjellen'in ortaya koyduğu jeopolitik anlayış; okyanuslarla, kıtalarla bölünmüş olan coğrafyanın ve bu coğrafyanın barındırdığı kaynakların, devletlerin politikaları arasındaki yakın ilişkiye işaret etmektedir (Dodds, 2007, s. 25).

Jeopolitik kavramının sadece coğrafya bağlamında ortaya çıkışını ifade etmenin hem jeopolitikten öncesini hem de jeopolitikten sonrasını kavrama adına eksik kalacağı söylenebilir. Bu bağlamda Tuathail'e (2006, s. 1) göre her kavramın doğduğu bir yeri ve tarihi vardır. Jeopolitik kavramı da bu itibardan bağımsız görülmemektedir.

Lacoste'un "*Jeopolitik kavramı neden Almanya'da çıktı?*" sorusuna bulduğu yanıtlar önemlidir. 1815 Viyana Kongresi'nde Prusya'ya Napolyon Savaşı'ndaki gayretlerinin ödülü olarak Vestfalya Dükalığı verilirken, Polonya toprakları Poznan hariç Prusya'dan alınmıştır. Zaman makinası, bu bölünmüş Alman siyasi coğrafyasını ortadan kaldırmak isteyen Alman siyasi liderler için çalışmaktadır. Almanlar 19. yüzyılın başlarında ilkokul düzeyindeki eğitimlerde tarih ve coğrafya disiplinine yer vermişler ve 1810'da Berlin Üniversitesi'nde tarih ve coğrafya profesörleri yetiştirmek için işe koyulmuşlardır. Bu iki disiplin bir arada ortaokuldan üniversiteye kadar toplumun diğer kademeleri de dâhil Alman milli birliğinin kurulması için birleştirilmiş ve çalıştırılmıştır (Lacoste, 2008, s. 18). Öte yandan jeopolitik kavramı sadece Almanya'da milli birliğin kurulması için bir çerçeve olarak görülmemektedir. 1871 yılından sonra da kavram adı konmadan kendi ilerlemesini sürdürmüştür. Zira Whittlesey'e (1940, s. 516) göre milli birliğini tamamlayan Almanlar sanayi ve malları için gerekli olan sömürgelere ulaşmak istemektedirler. Jeopolitik

Almanlar için yol haritası olmuştur.

Jeopolitik, uluslararası alandaki siyasi gücün, coğrafi konumu ile ilişkisine, uluslararası düzenin ilgilendiği yüksek siyasete, yükselen ve düşen güçler üzerindeki mekânın etkisine eğilen bir alan olarak görülmektedir (Giray, 1988, s. 4). Bu bağlamda jeopolitik 1900'lü yılların başında imparatorlukların devamı ve devletlerin teritoryal genişlemelerini ilerletmek için üretilen bilgi olarak nitelenmiştir. İşaret edilen dönemin en önde gelen jeopolitik düşünürleri tarafından teoriler, ulusal çıkarlar doğrultusunda yayılma ve güçte kalma arzularını meşrulaştırmanın aracı olarak üretilmiştir. 'Kalpgâh' ya da 'Kenar Kuşak' gibi kavramlar bu bakış açısında örnek olarak gösterilmektedir (Tuathail, 1998, s. 4). Bu da jeopolitiği alabildiğince politize edilmiş, nesnellikten uzak, ideolojinin üzerinde gezindiği bir analiz biçimi olarak geliştirmiştir. Mackinder, Spykman, Ratzel ya da diğerleri için sadece baktıkları coğrafya ve ideolojik gözlük farklılık göstermiştir. Ancak jeopolitiğin özü değişmemiştir. Jeopolitik okuma ulusal çıkarlara hizmet edecek gücü kazanmak için gerekli bilgiyi üretme amacıyla birleşmiştir (Tuathail ve Agnew, 1992, s. 192).

Bu bağlamda konuya bakıldığında İlhan'a (1989, s. 14-15) göre jeopolitik;

Dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri bakımından inceleyerek, genelden özele dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölgenin, jeopolitiğin değişmeyen unsurları ve değişen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı o günkü güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir. Jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik güç ve politik hedef ilişkisini coğrafi gücü esas alarak inceler, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını belirler. Coğrafyanın bütün türevleri ile aktifleştirilmesini ifade eder.

Benzer bir tanımlamada jeopolitik, devletlerin uluslararası ilişkilerde amaçlarına ulaşma ve güç mücadelelerine yönelik uygulamalarının, bugünü ve geleceği hakkında siyasi ve fiziki coğrafyanın etkisini inceleyen alan olarak görülmektedir (Özey, 2014, s. 2).

Öte yandan Brzezinski'nin jeopolitiği farklı bağlamları ile çok yönlü bir şekilde ele aldığını söylenebilir. Alman dilini konuşan bütün coğrafyalar Alman milli devleti için önemli görülmektedir. Japon İmparatorluğu'na giden yol daha geniş toprakları ele geçirmekte aranmıştır. Ukrayna toprakları Almanlar için ucuz iş gücü ve tahılın

kaynağı olarak görülmektedir. Hollanda petrol için Doğu Hint Adaları'na sahip olmayı ulusal çıkarları için müstakbel görmektedir. Süveyş Kanalı, Cebelitarık Boğazı, Singapur gibi güç aktarım ya da kontrol noktaları her imparatorluğun ya da hegemonik gücün hedefinde olan kritik noktalar olarak görülmektedir. Tüm bunlar jeopolitiğin içinde barındırdığı etnik, dinsel, ekonomik, stratejik ve tarihsel unsurlar olarak görülmektedir (Brzezinski, 1997, s. 59).

Lacoste (2008, s. 11), *“hiçbir jeopolitik analizde salt iktidar, devlet ve toprak terimleri üzerinden düşünmek yeterli olmaz”* derken aslında jeopolitiğin ne kadar geniş bir yelpazeye açıldığı ve aynı bağlamda farklı alanlardan beslendiğinin anlaşılmasına imkân vermektedir. Nitekim Karabağ (2008, s. 68) da kavrama bu açıdan yaklaşarak jeopolitiği *“küresel mekânın devletler, firmalar, uluslararası organizasyonlar, askeri güçler, sosyal hareketler, terörist gruplar gibi farklı organizasyonlarca bölünmüş dünyayı anlamamızı sağlar”* şeklinde tanımlayarak birbirinden farklı unsurlar ve konulara işaret etmiştir. Başka bir açıdan kavrama yaklaşan Hacısalihoğlu (2008, s. 60) jeopolitik kavramının zeminini, mekân ve ekonomi-politik ilişkide görmektedir. Genelden özele coğrafya-siyasi coğrafya-jeopolitik şeklindeki bir özelleştirme ile jeopolitiği bilimsel zeminde siyasi coğrafyaya yaslamaktadır. Güç ve gücün oluşumunda mekân faktörünü jeopolitiğin ilgi alanlarından birisi olarak öne çıkarmaktadır.

Dünyanın bugünü ele alındığında iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler dünya üzerindeki mesafeleri kısaltırken, zaman sıkıştırılmış bir gerçeklikle yaşanmaktadır. Buna rağmen yarının karanlık ve karmaşık belirsizliği devam etmektedir. Bu belirsizlik gelecekteki olası çatışma ve iş birliği alanlarını ve konularını görünür kılmayı zorlaştırmaktadır. Jeopolitik, zamanın ötesine geçerek uluslararası ilişkilerin önümüzdeki evrimi ve dünya siyasi haritasının yeni sınırlarına dair çıkarımlarda bulunmaya yarayan kristal bir küre işlevinde ele alınmaktadır (Tuathail, 2006, s. 1).

Jeopolitiğin eksik kavramsallaştırıldığına ve jeopolitiğe dair genel düşüncelerin kavramı basitleştirdiğine dikkati çeken Baysoy (2016, s. 100), jeopolitiğin dünya siyasetinin yaşandığı bir fiziksel zemine indirgenmesine karşı çıkarak kavramı organizmanın çekirdeği olarak betimlemektedir. Nasıl ki çekirdek bütüne dair tüm özellikleri taşıyorsa jeopolitik kavramı da günümüz uluslararası ilişkilerinin çekirdeği konumuna yerleşerek devletlerin dış politika belirleme süreçlerinde önemli bir

belirleyici olduğuna işaret etmektedir.

Jeopolitik genel anlamda mekân ve politika arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Bu anlamın ötesine geçen her tanımlama ve yaklaşım ile jeopolitik farklı boyutları ile ele alınmıştır. Yani jeopolitiğin oturduğu zemin giderek genişletilmiştir. Bu da sürekli farklı bakış açıları ile çoğalan jeopolitik tanımlamaları beraberinde getirmiştir. Zaman içinde jeopolitik farklı unsurları ile genişlese dahi jeopolitiği tanımlayan bütün düşünürlerin ya da uygulayan politikacı ve askerlerin mutlaka vurguladığı üç unsur öne çıkartılmaktadır. Bunlar devlet, coğrafya ve politikadır (İlhan, 1997, s. 6).

Söz konusu tanımlar ve yaklaşımlarla birlikte ele alındığında jeopolitik teorilerde varılmak istenen amaç güç elde etmektedir. Bu güç ise coğrafya üzerindeki kaynaklara ulaşma ile kendisini göstermektedir. Jeopolitiğin ilk zamanlarında Alman endüstrisi için ham madde ve kaynaklara ulaşmak önemli olmuştur. Hazar petrollerine giden yolda Rusya ile mücadeleye girişilmesi tarihsel bir jeopolitik okuma ile açıklanabilir (Gafarov, 2017, s. 103). Benzer şekilde sınırlı kaynakların kontrolü üzerine yürütülen mücadele bugün Doğu Akdeniz’de karşı karşıya gelen güçlerde de kendisini göstermektedir. Güç-çatışma-hegemonya kurma mücadelesi bağlamında bakıldığında jeopolitik ile realist teorinin birçok noktada yakınsadığı görülmektedir.

1.2.1. Realist Yaklaşım ve Jeopolitik İlişkisi

Uluslararası ilişkiler disiplininde birbiri ile çatışan genel teoriler veya farklı teorik perspektifler vardır. Realizm yahut diğer bir deyişle siyasi realizm, uluslararası siyasetin rekabetçi ve ihtilaflı tarafına odaklanır, iş birliğini vurgulayan idealizmin veya liberalizmin genellikle karşısındadır.

Genel anlamda realistlere göre uluslararası ilişkilerde en temel aktör olarak devlet görülmektedir. Devletler kendi güvenlikleri hakkında endişelenirler, kendi ulusal çıkarlarını gözetirler ve güç için savaşır. Realistlerin devletlerin güç ve kişisel çıkarlarına vurgu yapmasının olumsuz tarafı, genellikle etik normların devletler arasındaki ilişkilere uygunluğu konusundaki şüphesidir. Ulusal siyaset bir otorite ve hukuk alanı iken, uluslararası siyaset realistlere göre adaletin olmadığı, devletler arasındaki aktif veya potansiyel çatışmaların hüküm sürdüğü bir alan olarak görülmektedir (Korab-Karpowicz, 2018).

Realist geleneğin devleti güç ve çıkar ilişkisi içerisinde ele alan bakış açısında güç birçok parametre ile bir araya getirilmektedir (Sandıklı ve Emeklier, 2012, s. 6) Bu

güç parametreleri askeri kapasite, ekonomik büyüklük, coğrafyanın büyüklüğü ve nüfus düzeyi gibi birden çok unsurla birleştirilir. Bunlar uluslararası sistemde devletlerin büyük devlet ya da küçük devlet olarak konumlanması ve sınıflandırılmasının da göstergeleridir (Mearsheimer, 2001, s. 50). Bu noktada jeopolitik teorilerin ve realist yaklaşımın birbiri ile örtüşen doğası kendini göstermektedir. Örneğin devletin gücünü denizlere hâkim olmakta arayan Mahan'ın yaklaşımında deniz hâkimiyeti için; coğrafi konum, devletin fiziki yapısı, kıyı şeridinin uzunluğu, nüfus büyüklüğü, ulusal karakter ve yönetim karakteri olmak üzere altı faktör ortaya konulmuştur (Glassner, 2004, s. 273). Bu bağlamda realizmin ulusal gücün temel parametreleri ile Mahan'ın deniz gücüne yaptığı vurgudaki temel güç parametrelerinin coğrafyada birleştiği görülmektedir.

Başka bir açıdan uluslararası ilişkiler devletin temel aktör olduğu ve çatışmanın hâkim olduğu bir mücadele alanı olarak ifade edilmektedir. Jeopolitik teoriler realist gelenek gibi devlet merkezli bir uluslararası sistem benimsemektedir. Yine benzer şekilde jeopolitik teorilerde de devlet uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak tanımlanmaktadır. Devletin ve çatışmanın egemen olduğu sistemde başat aktör yayılmacı ve emperyalist bir güdü ile hareket etmektedir (Arı, 2008, s. 211).

Bir diğer açıdan jeopolitik, uluslararası düzenin ilgilendiği yüksek siyasete, yükselen ve düşen güçler üzerindeki mekânın etkisine eğilen bir alan olarak nitelenmektedir (Giray, 1988, s. 4). Realistlerde bu bağlam kendisini “high politics” ve “low politics” olarak göstermektedir. Realist yaklaşım ve jeopolitik teoriler güç, çıkar, uluslararası mücadele gibi yüksek politikayı öncelemektedirler (Arı, 2008, s. 110).

Realizm ve jeopolitik teorilerin uluslararası ilişkilere yansımalarının Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa coğrafyasında kendisini gösterdiği ifade edilebilir. Özellikle savaş sonrasında Almanya önemli bir coğrafi alanı kaybetmiştir. Zengin maden yataklarının elinden çıkmasına engel olamamıştır. Alman ticaretinde önemli paya sahip olan liman kentlerinde artık söz sahibi değildir. Bu görüntü büyük güç olma yolunda ilerleyen Almanlar için ilerleyişin durması anlamına gelmektedir. Ne var ki bu jeopolitik kayıpların telafi edilmesi amacı, Hitler Almanyasında ‘lebensraum’ (hayat sahası) politikası ile başlayan ve İkinci Dünya Savaşı’na giden sürecin de çıkış noktası olarak tarihte yerini almıştır (Özel Özcan ve Tutuş, 2022, s. 283).

Dikkate değer bir nokta olarak realistler devletin güç konumunu askeri kapasitede aramaktadırlar. Askeri güç diğer güç parametreleri içerisinde hiyerarşinin en üstünde

bulunmaktadır. Bu anarşinin hâkim olduğu sistemde hayatta kalma güdüsü içerisindeki devlet için en temel gerekliliktir. Ancak ekonomik, teknolojik güç gibi unsurlar askeri kapasiteyi destekledikleri noktada daha anlamlı ve önemli birer güce dönüşmektedir (Balci, 2009, s. 125-126). Dolayısıyla ekonomik güç, endüstri kapasitesi, teknolojik yoğunluk realist yaklaşım için önemli bir boyutu da oluşturmaktadır.

Ekonomik bağlam içerisinde elbette en kıymetli unsurlardan birisi olarak da enerji kaynakları kendisini göstermektedir. Realist yaklaşımın güce dair duyduğu ilgi ekonominin en kritik girdisi olarak gösterilen enerji kaynaklarını da stratejik bir noktaya taşımaktadır. Zira enerji sahip olanlar için bir güç kaynağı, yoksunluğu durumunda ise devletin güç konumunu sorgulatan bir zafiyet olarak bilinmektedir. Enerjiye hükmetmek realist anlayışta güç kontrolü olarak kendisini göstermektedir (Dışkaya, 2017, s. 132). Enerji kaynakları üzerindeki mücadele, realizm ve jeopolitikte devletlerin karşı karşıya geldiği bağlama işaret etmektedir.

Genel anlamda jeopolitiğin uluslararası ilişkileri mekân faktörü çerçevesinde incelediği görülmektedir. Klasik jeopolitik olarak adlandırılan jeopolitik teoriler uluslararası ilişkilerdeki realist paradigmanın etkisiyle mekânı devlet merkezli, bütüncül ve güç politikalarını esas alarak incelemiştir. Klasik jeopolitik teoriler, güç unsuruna odaklanma ve devlet merkezli paradigma özellikleriyle realizmin etkisi altında olduğu söylenebilir. Devlet-güç-çatışma realizmde olduğu gibi klasik jeopolitik teorilerinin de denklemi konumundadır. Kısacası jeopolitik teorilerin realist geleneğe içkin bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir.

1.3. Uluslararası Alanda Jeopolitik Teoriler ve Etkileri

1.3.1. Halford J. Mackinder: Kara Hâkimiyet Teorisi

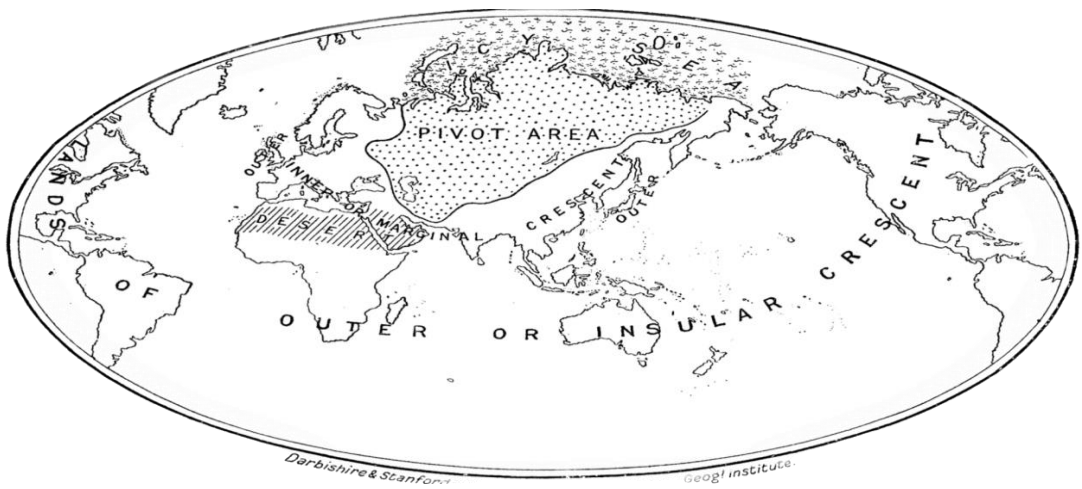
Mackinder İngiliz üniversitelerinde coğrafyanın iyi bir temele kavuşturulmasında önemli rolü olan, akademisyenlik kariyerinin yanında Avam Kamarası'nda siyaset de yapmış ve 1919 yılında İngiltere'nin Güney Rusya Yüksek Komiseri olarak hizmet etmiş bir bilim insanıdır (Blouet, 1976, s. 229). Bu birikim göz önüne alındığında Mackinder'in jeopolitiğin sınırlarını pratikle birlikte ele alma konusunda önemli bir deneyime sahip olduğu söylenebilir.

Mackinder'dan sonra jeopolitiğe eğilen birçok teorisyenin onun görüşlerinden etkilendiği

üzerinde durulmaktadır. Bu yönüyle Mackinder'in geliştirdiği Kara Hâkimiyet Teorisi'nin zamana meydan okuduğu ve kendisini çok defa doğrulama şansı bulduğu ifade edilmektedir. Ortaya koyduğu görüşler entelektüel bir jeopolitik düşüncenin ötesinde, teoriden beklendiği kadar açıklayıcı niteliğiyle öne çıkartılmaktadır (Giray, 1988, s. 4).

Mackinder 1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği'nde yaptığı "Tarihin Coğrafi Eksenini" başlıklı konuşmasında, Kara Hâkimiyet Teorisi'ne yönelik önemli bir temellendirmeye gitmektedir (Mackinder, 1904). 1904 tarihli bildirisini geliştirerek 1919 tarihinde yayımladığı "Demokratik İdealler ve Gerçeklik" adlı kitabında ise teorisine genişlik kazandırmıştır (Berryman, 2018, s. 61). Mackinder ekonomi ve coğrafya olmadan uluslararası ilişkilerin akışını açıklamaya çalışmanın eksik ve hatta sonuçsuz kalacağı inancındadır (Teggart, 1919, s. 228).

Mackinder dünyayı levhalara ayırmıştır. Eski dünyayı yani Afrika, Avrupa ve Asya kıtalarını bir bütün olarak görmekte ve bunu 'Dünya Adası' olarak nitelemektedir. Dünya adasının uyduları ise Amerika, Antarktika ve Avustralya'dır. Dünya adasının sınırları içerisinde kalan Sibiryâ ve Doğu Avrupa ise Heartland yani Kalpgâhı oluşturmaktadır. Balkanlar'dan Çin'e kadar olan kısım ise Heartland'ı çevrelemekte, İç ve Kenar Hilal olarak nitelenmektedir. Dünyayı bu şekilde coğrafi olarak levhalara ayıran Mackinder bu tasnifini daha sonra şu şekilde formüle etmiştir: *Doğu Avrupa'ya hükmeden Heartland'ı yönetir, Heartland'a hâkim olan Dünya Adasını yönetir, Dünya adasını yöneten ise Dünyayı yönetir* (Akt: Özey, 2014, s. 99).

Şekil 1.1. Mackinder'in Dünyası, (Kaynak: Mackinder, 1904, s. 311)

Esasında, Mackinder’e göre Heartland’ı çekici kılan, dünyanın en büyük savunma kalesi olması, dahası bu jeopolitiği harekete geçirme kapasitesine -hem sayı hem de nitelik olarak- sahip bir gücün kontrolünde olmasıdır (Giray,1988, s. 10). Bu coğrafyayı harekete geçirecek olan güç olarak hem ekonomik hem de askeri potansiyele sahip olan Rusya gösterilmektedir. Rusya için iki önemli aşamaya dikkat çekilmektedir: Demir yolları ile karayı baştanbaşa kat edebilecek ulaşım ağını geliştirmek ve Almanya ile yapılacak bir ittifakla dünya imparatorluğuna kapı aralamaktır (Mackinder, 1904, s. 313). Bu bağlamda Mackinder’in kurguladığı dünya daha sonra farklı şekillerde Spykman tarafından da kısmen kabul görmüştür. Daha ileri bir dönemde kimi yazarlara göre bu çerçeve SSCB’nin de çevrenme politikasının merkezidir. Bununla birlikte yakın dönemin klasik jeopolitik teoriler üzerine yönlendirdiği emperyalizmin fikir öncülüğü nitelemeleri Mackinder için de ifade edilmektedir (Kearns, 2009, s. 24).

1.3.2. Alfred T. Mahan: Deniz Hâkimiyet Teorisi

Jeopolitik kavramının 19. yüzyılda adı konmadan dünya üzerinde kendisini gösterdiğine farklı örnekleri ile değinmiştik. Bu noktada, bu döneme hem yakın hem de etkili bir isim olarak Mahan öne çıkmaktadır. Mahan, ABD Deniz Harp Akademisi Başkanı olarak görev yapmıştır (Berryman, 2018, s. 60). Denizlerin jeopolitik olarak içinde barındırdığı öneme değindiği “The Influence of Seapower Upon History” adlı eserinde Mahan için devletin büyümesinin yolu deniz ve ticaret yayılcılığından geçmektedir (Tuathail, 1998, s. 4). 1600 ve 1700’lü yıllara ilişkin olarak İngiliz-Fransız rekabetine dair gözlemleri sonucunda, ABD için denizlerde var olmanın temel motivasyonunu, rakiplerini caydırma ve yenme kapasitesine ulaşmak olarak ortaya koymuştur. Bunun için denizler ABD’ye hizmet edecek uçsuz bucaksız bir alan açmaktadır. Mahan’a göre denizlere hâkim olmak jeopolitik olarak bir devletin en büyük güç göstergesidir (Dodds, 2007, s. 27).

Öte yandan Mahan karasal genişlemenin doruk noktasına ulaştığını düşünmektedir. Bu noktada güç denizlere hâkim olmakla eşdeğer hale gelmiştir (Grygiel, 2006, s. 36). Ancak denizlere hâkim olmayı dünya denizlerinin her noktasında işgal girişiminde bulunmak olarak da görmemektedir. Deniz hâkimiyetinin özünü, ABD için gerekli olan ticaret yollarını, bağlantı noktalarını ve önemli alanları kontrol edecek deniz üslerine sahip olmakta görmektedir (Tuathail, 1998, s. 19).

Denizlerde var olmanın gücüne inanan Mahan, denizlerin bir paradoksu da içinde barındırdığına dikkati çekmektedir. Herhangi bir yakın tehditle karşı karşıya kalmadan deniz gücü kıtalar arasında seyahat edebilirken aynı şekilde bu güç 'bir tehdit olarak' ABD'ye yönelebileceği gibi ABD'nin Avrupa ve Asya ile olan ticaretini de tehdit edebilir. Bu yüzden ki deniz hâkimiyetinde fırsatın devamlılığı ancak sürekli bir deniz gücüyle korunmakla mümkün görülmektedir (Grygiel, 2006, s. 171).

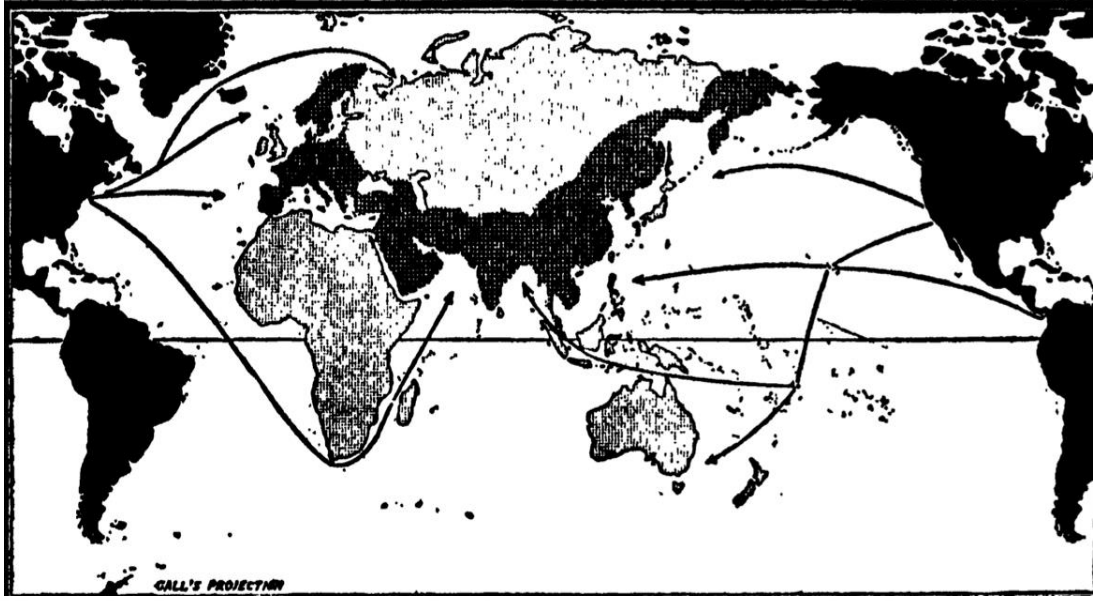
Mahan'ın dünyaya bakış açısı Avrasya merkezli olarak görülmektedir. Dünya gücünün kalbinde Panama ve Süveyş Kanalı ile güneyden ayrılan kuzey yarım küre yatmaktadır. Kuzey yarım kürede ise Avrasya kilit öneme sahiptir (Cohen, 2015, s. 23) Mahan deniz hâkimiyeti için; coğrafi konum, devletin fiziki yapısı, kıyı şeridinin uzunluğu, nüfus büyüklüğü, ulusal karakter ve yönetim karakteri olmak üzere altı faktör ortaya koymuştur. Devletin sınırlarının denizlere ya da okyanuslara açılıyor olması ve bu alanların birbirleri ile bağlantısı, kara sınırının korunaklı oluşu ya da tehditlere açıklığı, anakaradan uzakta deniz üslerine sahip olabilmesi ve ticaret yolları üzerinde kontrol kurabilme kabiliyeti önemlidir. Devletin sahip olduğu kıyıların özellikleri ülke savunmasından, donanmanın gelişimine, gemi endüstrisinden ticarete doğrudan etkilidir. Nüfus devletin bu faaliyetlerinin devamlılığı için önemlidir. Daha da önemlisi ise ulusal karakterin denizciliğe yatkın olması ve bu karakteri geliştirecek ve yönlendirecek vizyona sahip bir yönetimin bulunması gerekmektedir (Glassner, 2004, s. 273). Tüm bunlar Deniz Hâkimiyeti Teorisini ortaya koyan Mahan için denizlerde güçlü olmanın gereklilikleridir.

1.3.3. Nicholas J. Spykman: Kenar Kuşak Teorisi

Spykman'a göre bir devletin dış politikasına yön veren temel parametre olarak coğrafya öne çıkmaktadır. Bu bakış açısı, salt coğrafi temelde ilerleyen bir dış politika anlayışında ilerlemez. Dış politika; nüfusun yoğunluğundan nüfusun etnik yapısına, devletin ekonomik özelliklerinden yöneticilerin hırslarına kadar birden çok faktörün bütünü olarak görülmektedir. Ancak coğrafya bunlar arasında en baskın olanıdır. Spykman, bakış açısını Napolyon'dan örneklerle bugüne uzanan tarihi bir değerlendirme ile güçlendirmiştir. Savaş, Napolyon zamanında olduğu gibi bugün de ulusal politikaların hayata geçirilmesinin bir aracı olarak rol oynamaktadır. Bu tarihi serüven içerisinde devlet adamları gelir devlet adamları gider ve hatta diktatörler devri bile sonra erer ancak sıradağlar hep yerinde kalır genellemesi ile coğrafyanın değişmeyen etkisine vurgu yapılmaktadır. Zira coğrafya savaş zamanlarında devletler

için stratejik olarak konumlandıkları üsleri olarak görülmektedir. Devletlerin coğrafiyaları kolay kolay değişmez olduğundan devletlerin zihinlerinde yatan coğrafiya tasavvurları da yüzyıllar geçse dahi benliklerinin bir köşesinde varlık göstereceklerdir (Spykman, 1938, s. 29). Çarlık Rusyası için Kırım'ın özel bir yeri olduğu bilinmektedir. Kırım topraklarının günümüz Rusyası için de aynı değerini koruduğu görülmektedir. Nitekim Kırım'ın ilhakını içeren imzanın arlık Rusyası'ndan kalma sarayda imzalanması, Rusların zihinlerinde yatan imparatorluk özleminin en bariz dışavurumudur demek yanlış olmayacaktır (Morkva, 2021, s. 380). Benzer şekilde 1871 yılında Alsace-Lorraine Fransızların elinden çıkmasına rağmen zihinlerinde halen bir Fransız yurdu olarak görülmektedir. Zira 1871 kuşağı olan ve Paris Barış Konferansı sırasında Fransa'da başbakanlık görevi yürüten Clemenceau'nun Alsas-Lorraine'in kurtarılmasının her Fransız'ın ulusal görevi olduğu inancını paylaşması gibi coğrafiya milli kimliklerin önemli bir semboldür (Jackson, 2019, s. 365).

Coğrafi temelde devletleri de tanımlayan Spykman, devletleri: kara devletleri, ada devletleri ve hem kara hem de deniz sınırlarına sahip olan devletler olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Bu ayrımın yapılmasında devletlerin güvenlik, savunma ve tehdit önceliklerine de yön veren coğrafiyanın önemi görülmektedir. Tamamen ada devleti olan Japonya ve İngiltere için tehdit denizlerden gelmektedir. Ya da kara ve deniz sınırları olmalarına rağmen Fransa, Almanya ve Rusya için tehdidin kaynağının büyük oranda kara glerinden doğduğunu ileri sürmektedir (Spykman, 1938, s. 214). Birinci Dünya Savaşı'nın birçok sınırlama ve kısıtlama öyküsüne sahne olduğu görülmektedir. İngiltere, kıta üzerindeki tek egemen güç olmayı hedefleyen Almanya'nın yayılmacı emellerinin önüne geçme nihai amacını taşımaktadır. Bu amaca ulaşmanın odak noktası, Alman deniz gücünün yok edilmesi olarak görülmüştür. Zira tehdit İngiltere için denizlerden gelmektedir. Fransa ise Almanya ile kara sınırını paylaşmakta ve bu noktada Alman tehdidini kara gücünde görmektedir (zel zcan ve Tutuş, 2022, s. 285).

Şekil 1.2. Kenar Kuşak Teorisi, (Kaynak: Spykman, 1944, s. 52)

Spykman'ın ortaya attığı Kenar Kuşak Teorisi'nin, Mackinder'in Heartland teorisindeki coğrafi ayrışmalar üzerine inşa edildiği söylenebilir (Blouet, 2005, s. 6). Mackinder'in dünyasını ele alan Spykman, Kalpgâh'ı bir birim olarak ele almasına onay vermektedir. Tarih boyunca Kalpgâh'da konuşlanan güçler zaman zaman kıyıya ulaşmak için kıyı sakinleri üzerinde baskı kurmuşlardır (Spykman, 1944, s. 34).

Spykman, Heartland'ı doğru bir nitelime olarak kabul eder ve Heartland'ın SSCB'nin siyasi haritası ile bütünleşik olduğuna dikkati çeker. Ancak Mackinder'in İç Hilal olarak nitelendirdiği alanı Kenar Kuşak olarak isimlendirmektedir. Kenar Kuşak, Kalpgâh'ı okyanuslardan ayırarak kuşatan büyük bir su yolu şeklinde değerlendirmelere konu olmaktadır. Mackinder'in Dış Hilal olarak ifade ettiği Büyük Britanya, Japonya, Afrika ve Avustralya ise Açık Deniz şeklinde tanımlanmaktadır (Spykman, 1944, s. 36).

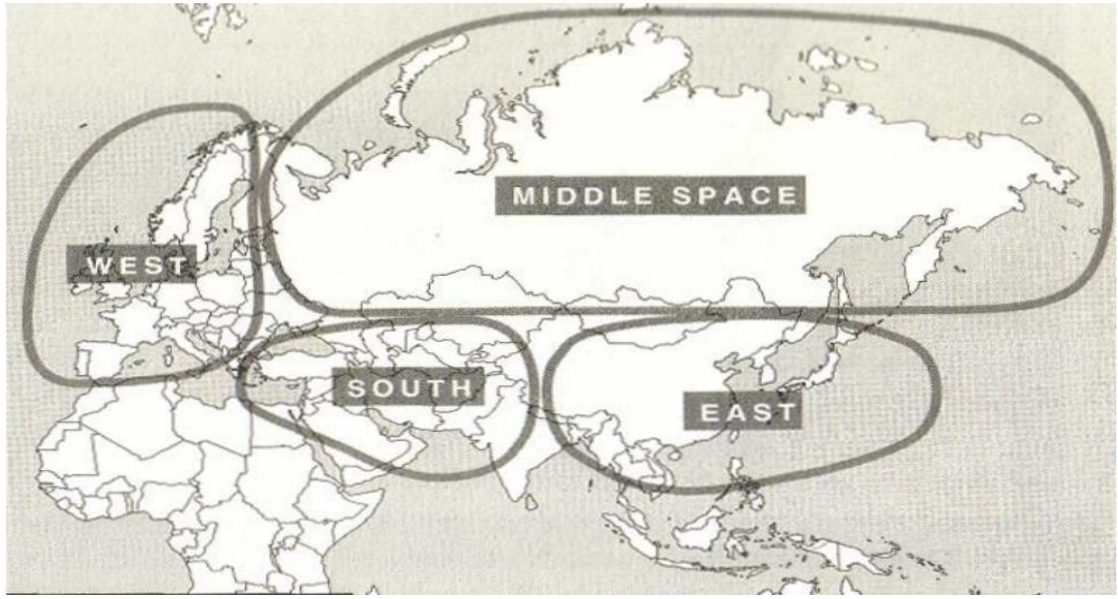
Spykman, Mackinder'in Heartland tezini yeniden bir forma kavuşturarak farklı bir bakış açısında okumuş, Kenar Kuşak Teorisi ile dünyanın merkezi konumunu Avrasya'nın merkezinden kaydırarak Rimland'a yerleştirmiştir (Strauz-Hupe, 1944, s. 144; Berryman, 2018, s. 65). Nihayetinde eski dünyanın jeopolitiği üzerine söylenecek kestirme bir ifade varsa bunun da *“Kenar Kuşak'ı yöneten Avrasya'yı yönetir, Avrasya'yı yöneten dünyayı yönetir”* şeklinde olması gerektiğini ifade etmiştir (Spykman, 1944, s. 43).

Spykman'ın teorisi kendinden önceki jeopolitik teorisyenler gibi nesnel bir bakış açısından uzak, ABD'nin ulusal çıkarlarına ulaşmada yol haritası niteliğindedir. ABD için dikkat edilmesi gereken husus, Kalpgâh'ı kuşatan Kenar Kuşak'ın herhangi bir güç tarafından tek başına yönetilmesinin önüne geçmektir. Yani çevrenin konsolidasyonunun önüne geçmektir (Strauz-Hupe, 1944, s. 144). Başka bir açıdan eski dünyanın yeni dünya üzerindeki tahakkümünün önünde durmaktır. Eski dünya gücünü birleştirir ve bunu okyanus ötesinde göstermeye kalkarsa yeni dünya ele geçirilecektir (Giray, 1988, s. 48).

1.3.4. Zbigniew Brzezinski: Büyük Satranç Tahtası Teorisi

1977-1981 yılları arasında ABD'de Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapan Brzezinski 1997 yılında kaleme aldığı "The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives" adlı eseri ile yeni bir teori olan Büyük Satranç Tahtası Teorisi'ni ortaya atmıştır (Özey, 2014, s. 141). Bu teoride de dikkat çeken nokta kendinden önceki diğer jeopolitik düşünürler gibi Brzezinski'nin de odağında Avrasya'nın olduğudur. Küresel güç ABD'nin ödülü olarak Avrasya gösterilmektedir. Aynı zamanda ABD'nin hegemonyasının devamı da Avrasya'yı kontrol etmesi ile sıkı sıkıya bağlantılı görülmektedir (Brzezinski, 1997, s. 51). Kısacası ABD, Avrasya'daki kontrolünü ne kadar elinde tutarsa o kadar küresel güçtür.

Brzezinski Avrasya'yı büyük bir jeopolitik eksen olarak tasarlamıştır. Avrasya aynı zamanda ABD için de bir mücadele alanıdır. Zira bölge, dünyanın ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisine, dünya nüfusunun 4'te 3'üne ve başta enerji kaynakları olmak üzere yer altı zenginliklerinin büyük bölümüne sahip olmakta ve dünyanın Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)'sının yarıdan fazlasına yön vermektedir. ABD'nin ardından en büyük altı ekonomiye ev sahipliği yapan Avrasya yine dünya hâkimiyeti için iddia sahibi devletleri de bünyesinde barındırmaktadır. En büyük silah ithalatçısı devletler Avrasya'da bulunmaktadır. En kalabalık nüfusa sahip ve gelecekte hegemonya iddiasında bulunabilecek devletler Avrasya'da yerleşiktirler. Bütün bunlar ABD için risk faktörü olarak görülmekle birlikte belki de ABD'nin işini kolaylaştıracak en büyük etken olarak Avrasya'nın tek elden yönetilemeyecek kadar büyük olmasında görülmektedir (Brzezinski, 1997, s. 52-53).

Şekil 1.3. Büyük Satranç Tahtası Teorisi (Kaynak: (Brzezinski, 1997, s. 53)

Avrasya oyun alanında ABD'nin aktör olarak kalması birtakım şartlara bağlı görülmektedir. Doğu bölgesindeki müttefiki ABD'yi deniz üslerinden çıkartmak istemezse, orta alan Batı'nın etki sahasında tutulmaya devam eder ve güney kaos içinde kalmaya devam ederse ABD devamlılık gösterebilir. Orta alanın batıya karşı bir duruş sergilemesi ya da kendi konsolidasyonunu tamamlayarak güneyin parçalanmışlığına son vermesi ve bölgeyi kontrol etmesi yahut da doğulu bölgesel oyuncularla bir ittifak içine girmesi ABD için istenmeyeni ortaya çıkartacaktır (Brzezinski, 1997, s. 56-57). Özellikle ABD için mücadelenin orta alanda devam ettiği düşünüldüğünde bölgenin Batı eksenine çekilmesi ve bu doğrultuda tutulmasının en spesifik örneği olarak Ukrayna'yı görmek mümkündür. Bu noktada Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO) ve AB, Brzezinski'nin yaklaşımına göre önemli bir araç görevi gördüğü söylenebilir. Mearsheimer'in isabetli bir şekilde dikkati çektiği gibi 2014 yılında yaşanan Rusya-Ukrayna krizi bu mücadelenin tepki noktası olarak patlak verdiği söylenebilir. ABD ve Batılı ortakları Ukrayna'yı Rusya yörüngesinin dışına tutmak ve Batı'ya kanalize etmek için NATO ve AB'yi ileri sürmüşlerdir (Mearsheimer, 2014, s. 77). Ancak bu iki Batı merkezli kurum üzerinden yürütülmek istenen süreç Moskova yönetiminin savunma duvarı ile karşı karşıya kaldığı ifade edilebilir. Benzer şekilde 2022 yılında patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı da Avrasya'da yaşanan oyun stratejisi içerisindeki mücadele olarak yorumlanabilir.

Satranç Tahtası'nda ABD'nin oyun alanını kurarken jeopolitik eksenler ve bu eksenler

etrafından ABD çıkarlarına meydan okuma yapabilecek oyunculara dikkat çekilmiştir (Özey, 2014, s. 142). Oyuncular genellikle belli bir ideoloji, dinsel bir çağrı, ekonomik güç elde etme, bölgesel liderlik gibi birtakım motivasyonlarla hareket etme kabiliyetine sahip olup, ABD çıkarlarına etki edecek derecede güç kullanma potansiyelleri vardır (Brzezinski, 1997, s. 64). Bu bağlamda ele alındığında Rusya 2000 sonrası dönemde gerek iç politikasını gerekse dış politikasındaki hareketlerini Amerikan karşıtlığı üzerine kurgularken ideolojik bir aracı çalıştırdığı söylenebilir. Bu sayede İran ve Venezuela gibi başta ABD tarafından terör devleti ya da şer eksenli olarak nitelenen devletlerle ABD'ye karşı ortak bir politika alanı geliştirmiştir (Özel Özcan, 2020, s. 403) Fransa ve Almanya'nın son yıllarda izledikleri politikalar da dikkate değer niteliktedir. Borç krizi, göçmenlerin getirdiği güvenlik endişesi, İngiltere ile AB'nin yaşadığı yol ayrımı da dâhil bir dizi sebepten dolayı AB'nin güç kaybı yaşadığı söylenebilir. Bunların yanında gelecekte evvela Avrupa meselelerinde söz sahibi olma motivasyonu Birliğin karar alıcılarını harekete geçirdiği üzerinde durulmaktadır. Özellikle 2019 yılında imzalanan Aachen Antlaşması ile 'Avrupa Ordusu' kurma yolunda yeni bir oluşum içerisine girmeleri önemli görülmektedir (Ayhan, 2020, s. 517). Bu oluşum henüz AB tarafında istenen etkiyi göstermediği bilirse bile gelecekte Atlantik güvenlik şemsiyesinin dışında bir yönelim olarak kendisini gösterebileceği yorumu yapılabilir.

Avrasya satranç tahtasının beş kritik oyuncusu Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan beş jeopolitik eksen olarak da Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran şeklinde belirlenmiştir (Brzezinski, 1997, s. 65). Fransa ve Almanya oyun alanının en batısındaki iki büyük oyuncu olarak gösterilmektedir. Özellikle ABD için dikkat edilmesi gereken aktör olarak Fransa öne çıkartılmaktadır. Almanya ise Avrupa'daki en önemli devlet olarak işaret edilmektedir. Ekonomik gücü ve sahip olduğu coğrafi konumu bunun temel itkisini oluşturmaktadır. Zira konumu ile Rusya ve Avrupa'nın neredeyse tamamı arasındaki ilişkinin anahtarı durumunda görülmektedir (Brzezinski, 1997, s. 66). Almanya ve Fransa bu bağlamda birlikte düşünüldüğünde birleşik 'Avrupa Ordusu' kurma yolundaki çabalarının Brzezinski'nin bakış açısını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Zira burada amaç Avrupa'yı uluslararası alanda daha görünür kılmaktır. Bu Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren NATO'nun sağladığı güvenlik şemsiyesinin artık sorgulanmasıyla da kendini göstermiştir (Ayhan, 2020).

SSCB'nin dağılmasından sonra önemli yeteneklerini kaybetmiş olsa da halen dikkate değer bir oyuncu olarak Rusya öne çıkmaktadır. Rusya'nın imparatorluk dönemine ilişkin güçlü bir bağı olduğunu söylemek zor değildir. Ayrıca SSCB ardılı devletler üzerinden ele alındığında büyük bir etki sahası olduğu da bilenen bir gerçektir. Bu bağlamda Rusya için dikkat çekilen nokta, gücünü konsolide ettikten sonra hem Doğu hem de Batı için bir tehdit olacağı üzerinde durulmaktadır (Brzezinski, 1997, s. 69). Bu noktada jeopolitik teorilerin gücünü geleceği açıklama kabiliyetinden aldığına dikkate değer görülmektedir. Brzezinski'nin Rusya ile ilgili ortaya attığı iddiaların bugüne yansıyan boyutunun kendini doğruladığını birkaç örnek üzerinden ifade edilebilir. Örneğin 2008 krizi ile Gürcistan üzerinde kurduğu tahakküm, 2014 Ukrayna Krizi ve son olarak 2022 yılında Ukrayna savaşı Rusya'ya ilişkin teorisinin önemli bir bağlama yerleştiğini göstermektedir.

Öte yandan Çin büyük bir oyuncu olarak Asya'nın kaderine etki etme kapasitesine sahip görülmektedir. Çin'in ekonomik olarak ortaya koyduğu gelişmenin askeri kapasitesine de yansıtacağı düşünülmektedir. Devamında ise Çin'in Uzakdoğu'daki yükselişinin fitilini Tayvan ile başlatacağını ileri sürmektedir (Brzezinski, 1997, s. 69). Kennedy'nin (1987, XIV) büyük güçlerin yükselişi ve düşüşü üzerine yaptığı bir genellemede çıkan sonuç şudur: Uluslararası ilişkilerde güçlü aktörlerin ortaya çıkışı ile ekonomik üretim merkezlerinin yükselişi arasında kuvvetli bir neden-sonuç ilişkisi vardır. Mao'nun tarımsal üretime yönlendirdiği toplumu bir dönüşüme kanalizetmeyi başaran Deng Şiaoping ile ekonomisini canlandıran Pekin yönetimi henüz 1993 yılında enerji ithal eder konumuna gelmiştir. 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliği ile liberal ekonomik düzen içerisinde yerini alan Çin daha güçlü bir rekabetin kapısını aralamıştır (Turan, 2020, s. 94).

Nye'nin (2008, s. 58) üç boyutlu bir satranç tahtası olarak modellediği güç katmanlarından en üst katmanda askeri güç, orta katmanda ekonomik güç, en alt katmanı ise hükümet dışı uluslararası aktörler konumlandırılmıştır. Nye'nin dikkat çektiği husus askeri güç kapasite ile hegemonyanın sürdürülebilir bir gerçekliğe dayanmadığıdır. Üst katmanın gücü diğerlerine sıkı sıkıya bağlı görülmektedir. Bu noktada denilebilir ki yükselen güç Çin, her ne kadar barışçıl ekonomi, barış içinde bir arada yaşama gibi söylemler içinde de olsa da bir gün üç boyutlu satranç oyununun üst katmanına çıkacak ve hegemonya iddiasında bulunabilecektir. Dolayısıyla ABD için Çin'in ekonomik yükselişinin Rusya'dan daha az tehlikeli olmadığı söylenebilir. Bu

bağlamda ABD'nin çıkarları için Çin'in Avrasya'nın jeopolitik noktalarına hâkimiyetinin, ticaret ve pazar alanlarına açılmasının önü alınması gereken bir konu olduğu gerçeği kendisini göstermektedir (Colby ve Brzezinski, 2021, s. 8).

Brzezinski'ye göre Hindistan, gücünü imar etme aşamasında olan Güney Asya'nın en büyük devleti ve yarı gizli bir nükleer güçtür. Asya'daki dengeler açısından Pakistan ve Çin'e karşı önemli bir araç olarak görülebilir (Brzezinski, 1997, s. 71). Lord Curzon Hindistan'ın bu jeopolitiğini, Hint Okyanusu'ndaki konumu sayesinde Aden'den Malaga'ya kadar olan bölgenin kontrolünü elinde tutabilecek bir deniz gücü olarak görmektedir (Elik ve Uslu, 2021, s. 102).

Jeopolitik eksenler olarak ifade ettiği devletlerden ilki ve şüphesiz ki bu büyük oyunda kilit konuma sahip olan devlet Ukrayna'dır demek yanlış olmayacaktır. Brzezinski'ye göre bağımsız bir Ukrayna devleti Rusya'nın imparatorluk özlemlerinin baskılanması, emperyalist hırslarının ehlileştirilmesinin bir aracı olarak önemli bir jeopolitik eksen olarak görülmektedir. Yani Avrasya İmparatorluğu'nun bariyeri Ukrayna'dır. Ukrayna olmadan Rusya doğru bir imparatorluk olarak kabul görecektir. Eğer Ukrayna bir gün Rus himayesine girse, büyük bir imparatorluk için gerekli olan nüfus, doğal kaynak ve Karadeniz hâkimiyeti noktasında Rusya önemli bir eşiği geçmiş olacak ve bu Avrasya İmparatorluğu'nun kilidini açmış olacaktır. Ukrayna'nın Rusya tarafından işgali ile Ukrayna'dan boşalacak olan jeopolitik eksenin Polonya'ya kayacağına ve Polonya'nın yeni bir jeopolitik eksen olarak ortaya çıkacağına dikkati çekmektedir (Brzezinski, 1997, s. 72). 2022 yılının başında başlayan Rus-Ukrayna Savaşı belki de şu an Brzezinski'nin teorisinin en canlı tarafı olarak görülebilir. Bu savaşla Ukrayna jeopolitik konumunun sonuçlarını yaşamaktadır. Putin'in savaşa gerekçe olarak ifade ettiği sözlerin Rus İmparatorluğu'nun geri dönüşü gibi anlaşılması oldukça doğaldır. Zira Ukrayna üzerine konuşması bir imparatorluğun tekrar bu bölge üzerinden canlandırılması şeklinde algılanmaktadır.

Koalisyon Savaşları sonrası Avusturya, Prusya ve Rusya arasında paylaşılarak ortadan kaldırılan Polonya'nın Birinci Dünya Savaşı sonunda yeniden kurulmasına dair en çarpıcı jeopolitik değerlendirme Lord Balfour'dan gelmiştir. Zira Polonya'nın yeniden bağımsız bir devlet olarak kurulması ile Almanya ve Rusya arasında hedef olacağı öngörülmüştür (Kissinger, 2008). Bu elbette Polonya'nın sahip olduğu jeopolitik konumdan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Ukrayna'nın Rus hâkimiyetine girmesi durumunda Polonya jeopolitiğinin yeniden harekete geçeceği söylenebilir.

Brzezinski'nin bir diğer jeopolitik eksen olarak gördüğü Azerbaycan adeta Orta Asya devletlerinin batıya açılan kapısı ya da Rusya'nın fiili olarak Orta Asya'ya hâkim olmadan bölgeye hükmetmesinin anahtarı olarak görmektedir. Eğer Azerbaycan bağımsızlığı Rusya tarafından ortadan kaldırılırsa diğer Orta Asya devletlerinin bağımsızlığının bir anlamı kalmayacağı üzerinde durulmaktadır. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının doğal sahibi Rusya olacak olmasının ötesinde Orta Asya'nın kaynakları da Rusya'nın kontrolü dışından batıya yönelemeyecektir (Brzezinski, 1997, s. 72).

Brzezinski, Asya ve Avrupa kıtasındaki toprakları ile gerçek bir Avrasya devleti olan Türkiye'nin jeopolitik konumu üzerinde de durmaktadır. Zira Türkiye Avrasya'nın birçok önemli bölgesine bu konumu sayesinde bir şekilde etki etmekte ya da yakınlık kurmaktadır (Erşen, 2014, s. 187). İran ve Türkiye'yi Orta Asya üzerinde hırslara sahip iki aktör olarak görmektedir. Ancak Türkiye Brzezinski'nin gözünde ABD çıkarları için ayrı bir öneme sahiptir. Zira Türkiye, Karadeniz'in güvenliğinde bir denge unsuru iken Karadeniz ve Akdeniz bağlantısının kilidi konumundadır. Aynı zamanda NATO'nun güney kanadının güvenliğine ortaktır. Dahası İslam muhafazakârlığı karşısında bir direk noktası olarak görülmektedir (Brzezinski, 201, s. 73).

1.3.5. Ramazan Özey: Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi

Özey tarafından ortaya atılan Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi'nin kendinden önceki teorilerin hem eleştirisi hem de bu eleştiri üzerine şekillenen Türkiye merkezli bir bakış açısını yansıttığı görülmektedir. Özey'e göre jeopolitik teoriler her şeyden önce teoriyi ortaya atanların ulusal çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu bağlamda amaç dünya hâkimiyetine ulaşmaktır. Dünya hâkimiyetine ulaşmanın jeopolitiğini ortaya koyan İngiliz Mackinder'in teorisini en çok sahiplenen Almanlar olmuştur. Ancak teori Almanları dünya hâkimiyetinden alıkoymak için bilinçli bir yönlendirmenin aracıdır. Zira bu doğrultuda Almanlar İkinci Dünya Savaşı'nda Sibiry'a'nın soğuklarına çekilerek Ruslara yem edilmiştir (Özey, 2017, s. 98).

Özey 1994 yılında ortaya attığı Merkezi Hâkimiyet Teorisi'nde, teorinin zeminini oluşturan Anadolu topraklarını dünya medeniyetinin merkezi olarak görmekte ve bu merkezi bir kale olarak değerlendirmektedir. Öte yandan Özey'e göre Batı merkezli ortaya atılan teorilerin birçoğunun geçerliliğini yitirdiği ya da yitirmek üzere olduğu belirtirken Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi'nin yüzyıllardır canlı kaldığına ve hatta milattan önceki dönemlerden bugüne kadar yaşadığına vurgu yapılmaktadır (Özey,

2010, s. 108). Bu bilgiler ışığında Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi'nin de tıpkı yukarıda yer verilen teoriler gibi tarihi bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Anadolu tarihi burada merkeze alınmıştır. Yani bir yönüyle Özey'in teorisi coğrafyanın tarihi üzerinden yapılan bir okuma ile şekillenmektedir.

Mackinder'den sonra gelen neredeyse bütün jeopolitik teorisyenlerin onun dünya jeopolitiğine bakış açısından etkilendiği üzerinde durulmaktadır (İlhan, 1985, s. 616). Özey'in de tıpkı diğer jeopolitik teorisyenler gibi Mackinder'in dünyayı ayırdığı levhaları kendi teorisini şekillendirirken kullandığını söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda yine Mackinder'in yaklaşımından yola çıkarak oluşturduğu dünyanın çekirdeğine Anadolu coğrafyasını yerleştirmektedir. Mackinder'in Heartland tezini daha dar bir alanda güneye kaydırarak Anadolu'yu dünyanın kalbi ve 'Dünya Kalesi' olarak merkeze almaktadır. Dünya kalesi olarak görülmesinin arka planında Anadolu'nun üç tarafının denizlerle çevrili olması, aynı zamanda Asya'dan yükselti olarak daha yüksekte olması ve Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yaklaştığı yerde fiziki coğrafyanın unsurları ile korunaklı hale getirilmiş olması görülmektedir (Özey, 2010, s. 108-109).

Öte yandan Davutoğlu'nun da Anadolu'yu benzer şekilde farklı bir bakış açısı ile kıtaları birleştiren bir merkez olarak düşündüğü ve dünyanın çekirdeğine yerleştirdiği söylenebilir. Davutoğlu kuzeyden güneye, sıcak denizlere yönelen her gücün geçiş alanı olarak Türkiye'yi merkeze almaktadır. Anadolu coğrafyası Kafkaslar ve Balkanlar'a olan teması ile iki uç bölgeden geçişlere temas etmekte, saptırmakta ya da bünyesinde birleştirmektedir. Yani kuzey-güney, doğu-batı istikametinde kara ve deniz geçişine konumlanmaktadır (Davutoğlu, 2011, s. 116). Bu kara ya da deniz geçişlerinde Anadolu'nun merkez olduğu jeopolitik konum farklı bakış açıları da görülmektedir. Örneğin Anadolu coğrafyası farklı tarihi dönemler göz önüne alındığında bir tarafı İslam medeniyetinin doğduğu topraklara temas etmekte iken başka bir taraftan Hristiyan dininin merkezine açılmaktadır. İnançlar karşılaşmasının dışında başka açıdan doğu kültüründen batı kültürüne geçişin başladığı nokta olarak da yorumlanabilir. Daha farklı bir bakış açısı ile desteklemek gerekirse enerji kaynaklarına sahip merkezlerle enerji talep eden merkezler arasında aktarım, geçiş konumundadır. İlhan (1985, s. 618) da jeopolitik teorilerin özünü güç merkezlerinin konumuna göre coğrafyaya dayalı politika belirlemenin oluşturduğuna dikkat çekerken, genel itibarı ile önce dünyanın en önemli sahasının belirlendiği daha sonra

bu alan etrafından kademeli bir kuşak oluşturulduğuna vurgu yapmaktadır.

Tarihi bir okuma ile geçmişten gelen bağların coğrafyaya özgülmesi, ortaya atılacak teoriye zaman derinliği kazandırmaktadır. Bu bağlamda tıpkı Alsace-Lorraine topraklarında Fransız-Alman çekişmesi ya da Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin hassasiyetleri gibi bir boyuta vurgu yapılmaktadır (İlhan, 1985, s. 620). Denilebilir ki Özey de teorisini bu tarihi süreç içerisinde derinleştirmiştir.

Şekil 1.4. Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi (Kaynak: Özey, 2010, s. 109)

Eski dünyanın kesişim noktası olarak Anadolu yarımadası aynı zamanda dünyanın kalbi ve kalesidir. Bu kale Malazgirt Ovası ile Asya'ya açılırken İstanbul ile Avrupa'ya temas etmektedir. Yani Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi'nin odağı Anadolu'dur. İç çember olarak nitelediği bölge Balkan yarımadası, İran, Kafkaslar, Suudi Arabistan ve Kuzey Doğu Afrika şeklindedir. Bu alanlar dışında kalan bölge ise dış çemberi ya da dünya adasını temsil etmektedir. Özey bu şekilde coğrafyayı ayırdıktan sonra şu sonuca varmaktadır: *“Dünya Kalesi Anadolu'yu elinde bulunduran iç çembere hükmeder. İç çembere hükmeden dünya adasına yani dünyaya hükmeder”* (Özey, 2010, s. 110).

Davutoğlu Türkiye'nin merkezinde olduğu bir jeopolitik okumayı daha geniş bir perspektifle yansıtmaktadır. Belli başlı havzalar vardır ki bunlar Anadolu coğrafyası merkeze alındığında bu coğrafya üzerinden birbirine bağlanmakta ya da geçişkenliği sağlanmaktadır. Balkanlar-Ortadoğu-Kafkaslar yakın kara havzaları iken Karadeniz, Adriyatik Denizi, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Hazar Denizi ise deniz havzalarını, Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta Doğu kıta havzalarını oluşturmaktadır

(Davutoğlu, 2011, s. 118). Dünyanın farklı bölgelerine temas eden Anadolu'nun jeopolitiği aynı zamanda bu bölgelerdeki güç merkezlerinin karşılıklı etkileşiminden de etkilendiği söylenebilir. Sadece geçiş noktası ya da merkezler arasındaki bir aktarım güzergâhı olmasının dışında güç merkezlerinin birbirine yönelttiği tehditlerde ve çatışmalarda da bir yalıtıcı olduğu görülmektedir.

Özey, Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi'nin gücünü bu merkezler arasındaki güç çekişmelerinde bölgeye sahip olan topluluklar için bir koruyucu görevi görmesinde görmektedir. Bu kapsamda teorinin uygulanışını üç evrede ele alır. Birinci dönemde milattan önceki çağlardan itibaren 395 yılına kadar Roma İmparatorluğu, 395-1453 arasında ise Doğu Roma İmparatorluğu, 1453-1923 döneminde ise Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde kendisini doğrulama şansı bulmuştur. Bu üç evrede Anadolu kalesi uzun yıllar hâkimiyet kuran topluluklara savunma adına önemli avantajlar sağlayarak varlıklarına zemin hazırlamıştır. Daha da önemlisi her dönemde 'Dünya Kalesi'ne hâkim olan devletler dünya hâkimiyetinde söz sahibi olmuşlardır (Özey, 2010, s. 199; Özey, 2014, s. 173).

1.4. Jeopolitik Teoriler Ekseninde Doğu Akdeniz'i Okumak

Uluslararası Hidrografi Kurumu (IHO) tarafından 1953 yılında yayınlanan 'Okyanus ve Denizlerin Sınırları' adlı çalışma ile bölgenin sınırları tarif edilirken doğu ve batı yakası birbirinden ayrılmıştır. Akdeniz'de doğu-batı ayrımının coğrafi olarak başladığı hat Tunus'un kuzey doğusundaki Bon Burnu'ndan Sicilya Adası'nın batı ucunda yer alan Lilibeo Burnu'na doğru uzanan sınırdır. Bu noktada Doğu Akdeniz; Adriyatik, İyon ve Ege Denizi ile adaları içine alan geniş bir havzayı canlandırır. Karadeniz bağlantısı Türk Boğazları üzerinden sağlanan bölge, Batı Akdeniz'e Messina Boğazı ve Sicilya ile temas etmektedir. Süveyş Kanalı ile de Kızıldeniz bağlantısı sağlanmaktadır (IHO, 1953).

Şekil 1.5. Doğu Akdeniz (Kaynak: İnsamer, 2016)

Doğu Akdeniz'in İtalya ve Tunus ile başlayan sınırları içerisinde Slovenya, Hırvatistan, Türkiye, Suriye, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Libya, Mısır, Karadağ, Filistin, Lübnan ve İsrail kıyıları ile tamamlanmaktadır (Yaycı, 2012, s. 2). Doğu-batı yönünde 4000 kilometre, kuzey-güney genişliğinde 750 kilometre uzunluğunda yaklaşık olarak 2,9 milyon kilometrekarelik bir alan ifade edilmektedir (Güneş, 2022, s. 369). Ancak bu çalışmada Doğu Akdeniz ile ifade edilen coğrafya daha dar bir alanda, Türkiye ile Mısır kıyılarından itibaren doğuya doğru uzanan ve Kıbrıs Adası'nın merkezinde olduğu alan içerisinde yoğunlaşmaktadır (Erol, 2020, s. 34). Daha dar ve bölgesel sınırlamalar ile oluşturulan bu alan 'Levant Bölgesi' olarak da anılmaktadır. Fransızca kökenli "Levant" kelimesi "güneşin yükselişi" anlamına gelmektedir. Fransız Manda Yönetimi'nin egemen olduğu 1900'lü yılların ilk yarısında Suriye ve Lübnan için kullanılmıştır. Geniş anlamda ise Kıbrıs Adası, İsrail, Filistin, Ürdün, Türkiye ve Suriye'nin kesiştiği bölge için kullanılmış, daha net bir anlatımla Anadolu Yarımadası ile Mısır arasında kalan bölge olarak nitelenmiştir. Bu bölgenin Levant olarak anılması 1497 yılına kadar uzanmaktadır (Katman, 2013, s. 18).

İngilizce karşılığı "Mediterranean" olan ve "Dünya'nın Ortası" anlamına gelen Akdeniz'in tarihi, güç mücadeleleriyle şekillenmiştir (Hava, 2020, s. 679). Büyük İskender ve Bizans İmparatorluğu hâkimiyetleri boyunca Doğu Akdeniz'e özel önem vermişlerdir. Antik Roma döneminde 'Bizim Deniz' anlamında 'Mare Nostrum' ifadesi kullanılmıştır. İslamiyet'in doğuşundan sonra Emeviler döneminde Hristiyan-

İslam karşılaşmasına ve egemenlik mücadelesine sahne olmuştur. Haçlı seferleri, uzun yıllar boyunca Akdeniz’de yürütülmüştür. Osmanlı Devleti’nin denizcilikte kendisini göstermesi bölgenin güç dengelerini de değiştirmiştir. Kanuni Dönemi’nde zirveye ulaşan deniz gücü ile Akdeniz büyük oranda Osmanlı hâkimiyeti altına alınırken bu egemenlik 19. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir (Yaycı, 2012, s. 4). Doğu Akdeniz’in dünyanın bir nüvesi olarak anılmasında da tarihin farklı dönemlerinde ortaya çıkan bu karşılaşmalar öne çıkartılmaktadır. Dünyanın üç kıtasına temas ettiği nokta olan bölgede ortaya çıkan Akdeniz mozaîği yüzyıllar boyunca farklı dinlerin, dillerin, kültürlerin, siyasi yapıların birbirleri ile etkileşimi sonucunda bıraktığı bir görüntüdür (Uzun, 2003, s. 3). Mısır’dan başlayarak Akdeniz kıyıları boyunca Anadolu içlerine uzanan oradan Mezopotamya’yı kuşatan ‘Verimli Hilal’ dünyanın en kıymetli topraklarına sahip olması ile bu mücadelenin odağında yer almıştır. Farklı örnekleriyle görüldüğü üzere Verimli Hilal’e sahip olmanın mücadelesine çok defa şahit olunmuştur (Yaycı, 2012, s. 3).

Bölgenin bugünü, kuzey-güney ayrımı üzerinden bir okuma ile de ele alınmaktadır. Kuzeyin tasviri ile kurumsallaşmış ve işleyen demokratik bir sistemle AB kastedilmektedir. İktisadi işleyişi ve insan hakları yönünden gelişmiş bir görünüm arz eden kuzey aynı zamanda Hristiyanlığın da ağırlık merkezi olarak görülmektedir. Buna karşın bölgenin güneyi, henüz başarılı siyasi ve iktisadi görünümünden uzak, insan hakları konusunda da eleştirel bir bakışta anılmaktadır (Uzun, 2003, s. 3). Geniş anlamda bakıldığında ise bu ayrım, gelişmiş-azgelişmiş bir kuşağın Akdeniz etrafında konumlanması ile gösterilmektedir. Bu bağlamdan hareketle bölgenin güneyi, istikrarsızlıkları ile kuzey için birtakım tehditlerin de kapısını araladığı, dolayısıyla Akdeniz’in bir bütünde ele alındığı görülmektedir. Yani güneyin içinde bulunduğu durumla kuzeydeki yapıları etkilediği üzerinde durulmaktadır (Şeker, 2018, s. 211).

Doğu Akdeniz’i sadece güney-kuzey ayrımında ya da Akdeniz’in bir alt bölgesi ayrımında ele almak bölgenin gerçek jeopolitik değerine gölge düşürecektir. Bu bakımdan Doğu Akdeniz’i diğer bölgelerle birbirine bağlayan geçitler ve yine bölgede bulunan stratejik konumlar ile ele almak gerçek jeopolitiğinin kavranması adına önemlidir. Üç kıtayı bir araya getiren Doğu Akdeniz, kapalı bir deniz olan Karadeniz’e kıyısı bulunan devletlerin açık denizlere ulaşmasını sağlayan tek su yolunu oluşturan kavşak konumundadır (Hava, 2020, s. 684). Öte yandan 1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılması ile Kızıldeniz’in Akdeniz ile birleştirilmesi önemli bir dönüm

noktası olmuştur. Sicilya ve Messina Boğazları, Batı Akdeniz ve Atlantik'e ulaşmanın yolları iken, Orta Doğu, Balkanlar ve Afrika gibi diğer bölgelere de temas etmektedir. Kuzey Afrika, Balkanlar ve Orta Doğuya mercek tutan bir görünüm arz etmektedir (Güneş, 2022, s. 369; Özgen, 2016, s. 36).

11 Eylül sonrası ABD öncülüğünde NATO müttefikleri tarafından 2001 yılında başlatılan ve 2016 yılına kadar devam eden Etkin Çaba Harekâtı'nın Akdeniz'de icra edilmesi bölgenin askeri ve güvenlik anlamında jeopolitiğini yansıtmaları açısından önemli görülmektedir (MFA, t.y. s. 3). Zira bölgenin doğu-batı eksenindeki konumu uluslararası barışı tehdit edecek odakların önlenmesi, müdahale edilmesi ve izlenmesi için oldukça öne çıkmaktadır. Bu yüzdendir ki İngiltere için bölgede bulunan üsler hiçbir tartışmaya konu edilmemekte, İngiliz toprağı olarak görülmektedir (Katman, 2013, s. 19). Kıbrıs, Sicilya, Messina ve Malta Adası bu deniz alanı üzerinde adeta birer yüzer karakol görevi görmekte ve kontrol alanı niteliği taşımaktadır. Özellikle Kıbrıs Adası bu bölgede öne çıkmaktadır. Akdeniz üzerinde sabit bir uçak gemisi gibi duran Kıbrıs, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün'ün tamamını kontrol etmekte, Irak ve Mısır'ı da menziline almaktadır. Ortadoğu'nun kalbi olarak görülen İskenderun-Basra-Süveyş üçgeni bu ada üzerinden gözlemlenebilmekte dahası müdahale edilebilmektedir. Bu haliyle Orta Doğu'ya giriş ve çıkışları kontrol eden stratejik konumdadır. Nitekim Arap-İsrail savaşları sırasında İsrail'e yardım eden ve savaşın seyrini değiştiren İngiliz uçakları Kıbrıs'tan hareket etmiştir (Yaycı, 2012, s. 5).

Doğu Akdeniz'i jeopolitik açıdan tarih boyunca dinamik tutan sadece diğer bölgeleri ya da kıtaları askeri ve güvenlik bakımından etkilemesi olarak ele alınmamaktadır. Doğu Akdeniz, doğu-batı yönlü dünya ticaret yollarını birleştiren bir alan, doğuyu batıya batıyı doğuya aktaran bir su yolu niteliğinde görülmektedir (Baysoy, 2015, s. 14). Enerji kaynaklarının taşınması ve bölgesinde barındırdığı kaynaklar bu jeopolitiği ekonomik olarak da desteklemektedir. Dünya üzerindeki yük taşımacılığında önemli bir potansiyeli elinde bulunduran bölgeye sınırı bulunan devletlerin filo büyüklüğü yaklaşık 8000 gemi olarak tahmin edilmektedir (Gattuso, Cassone ve Pellicano, 2022, s. 2). Dünya üzerinde stratejik geçiş alanları olarak önemli görülen ve zorunlu bir geçiş alanı olarak nitelenen 'chokepoint' yani 'tikanma noktaları' dünyanın atardamarları olarak ifade edilmektedir. Doğu Akdeniz coğrafyası da bu bağlamda dünya üzerindeki tikanma noktalarının birçoğunu bünyesinden barındırmaktadır. Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı, Messina Boğazı ve Süveyş Kanalı bölgedeki önemli tikanma

noktalarıdır (Komiss ve Huntzinger, 2011). Kerkük-Ceyhan Boru Hattı, Bakü- Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC), Arap Petrol Boru Hattı (SUMED) sayesinde Hazar Bölgesi ve Orta Doğu'nun zengin enerji kaynakları bu tıkanma noktaları üzerinden hareket etmekte ve dünya pazarlarına ulaşmaktadır (Hava, 2020, s. 690).

Kuzey-güney-doğu ekseninde Rusya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesinin zengin enerji kaynaklarının kesişim alanında kalan Doğu Akdeniz bu kaynakların transferinde AB, ABD ve Çin için öne çıkmaktadır. Bu konumuna yaşadığımız yüzyılın başında keşfi yoğunlaşan enerji kaynakları bölgenin jeopolitiğini kıymetlendiren unsur olarak eklenmiştir (Kedikli ve Taşkın, 2015, s. 401). Bu sayede Doğu Akdeniz hem bir transfer coğrafyası hem de bir kaynak coğrafyası olarak enerji diplomasisindeki yerini almıştır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'e hâkim olmanın ya da bölge üzerinde söz sahibi olmanın hedefi şekillenmektedir. Bu mücadele bölge aktörlerinin olduğu kadar bölgeye sınırı olmayan güçlerin de varlığıyla gerçekleşmektedir. Küresel güç mücadelesinin bölgeye taşınmasının ana nedeni de bölgenin sahip olduğu deniz ulaşımı, kaynak zenginliği ve askeri stratejideki konumu olarak görülmektedir (Yaycı, 2012, s. 6).

Jeopolitik teoriler üzerinden Doğu Akdeniz ele alındığında ilk olarak Mahan'ın denizleri bir güç üretim aracı olarak gördüğü bağlama dikkat çekmek gerekir. Zira Doğu Akdeniz tarihte çok defa örneğine rastlanan jeopolitik rekabetin odağı olmuştur. Örneğin İngiltere stratejik deniz alanlarını görme ve bunlara hâkim olma becerisi ile hegemonya kurma yarışında Fransa'yı sistemin gerisinde tutmayı başarmıştır (Defay, 2005, s. 23). Bu noktada İngiltere için sahip olduğu deniz alanları en hassas kalbini deyim yerinde ise İngiliz çıkarlarının sinir ucunu yansıttığı söylenebilir. Öyle ki Kissinger'in ifadesiyle "Hiçbir şey İngiltere'yi, denizler üzerindeki egemenliğinin tehdit edilmesi kadar amansız bir düşmana dönüştüremez" (Kissinger, 2008, s. 179). Ancak bu tehdit tarihsel mücadele gerçeğe dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Alman-İngiliz çıkarları karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmanın zemininde ise yine Doğu Akdeniz kendisini göstermektedir. Alman Şansölye Wilhelm'in Fas'a yaptığı panzer harekâtını İngiltere kendisine yönelik bir gözdağı olarak görmüştür (Vitol, 2021, s. 62). İngiltere'yi gücünün zirvesine çıkartan insan ve hammadde kaynaklarıdır. Hindistan bu kaynakların en kıymetlisi olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Hindistan'ı ya da bu bölgeden gelecek deniz ticaretini Doğu Akdeniz üzerinden tehdit etmek İngiltere'ye meydan okumakla eş değer algılanmaktadır (Bıyıklı, 2008, s. 102).

Mahan'ın dünyayı denizler ve deniz geçiş alanları, bu alanlar üzerindeki stratejik noktalar ve adalar üzerinden okuduğu görölmektedir. Zira Mahan'a göre Kuzey yarım küre Süveyş ve Panama Kanalı ile güneyden ayrılmaktadır. Kuzey yarım kürenin içinde ise Avrasya kilit öneme sahiptir (Cohen, 2015, s. 23). Avrasya'nın kilidini ya da başlangıcını Süveyş Kanalı geçişinden başlattığını söylemek yanlış değildir. Nitekim Süveyş Kanalı Doğu Akdeniz'in jeopolitiğine eklenen en stratejik nokta olarak görölmektedir.

Tıpkı Süveyş Kanalı'na gösterdiği odaklanma gibi Mahan'ın bakış açısından Kıbrıs adası da aynı değerde görülebilir. Nitekim kıtaları birbirine bağlayan deniz alanlarının üzerindeki adalar sahip oldukları stratejik konumları, kara devletlerine göre izole olmaları, çevresindeki enerji kaynaklarının nakli, askeri kapasitenin sahaya yansıtılması açısından önemlidir (Atay, 2016, s. 102). Kıbrıs üzerinde tarih boyunca yaşanan ve hatta bugün bile Kıbrıs Adası üzerinden yürütölen diplomasinin arka planında bu jeopolitiğinin yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Netice olarak Mahan'ın jeopolitik yaklaşımının, Doğu Akdeniz'i ele alma konusunda kullanışlı bir perspektif sunduğu görölmektedir. Enerji jeopolitiği bir noktada zengin kaynaklarla bu kaynakların tüketildiği coğrafyalar arasındaki bağı kurmaktadır. Enerji, Batı'nın refahı, toplumsal huzuru, ekonomik ve askeri gelişmesinin olmazsa olmazı olarak görölmektedir. Yani bir yönüyle uluslararası ilişkilerde korunması gereken ve en çok paraya çevrilebilen emtia olarak enerji kaynakları kendisini göstermektedir. Enerji kaynaklarına hem ev sahipliği yapan hem de enerji güvenliği için bir geçiş noktası teşkil eden Doğu Akdeniz, Mahan'ın 'denizlere hâkim olan dünyaya hükmeder' sözünde önemli bir karşılığı bulunmaktadır (Örselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 389).

Kara Hâkimiyet Teorisi ile İngiltere için tehditleri ve gelecekte ortaya çıkacak rakipleri ortaya koymaya çalışan Mackinder'in teorisinde de Doğu Akdeniz'in jeopolitiğine ilişkin birtakım izler görülebilir. Mackinder (1904, s. 300) uygar dünyanın, bugününü Avrupa ve Akdeniz ırklarına borçlu olduğunu iddia etmektedir. Doğudan batıya doğru tarihin farklı dönemlerinde başlayan göç hareketi Akdeniz coğrafyasında karşılaşma alanı bulmuştur. Bu sayede doğulu-batılı, bireyci-komünal, kara gücü-deniz gücü, anakaraya karşı-kenar kuşak gibi zıtlıklar ortaya çıkmıştır (Moisio, 2015, s. 286). Bu bağlamda Mackinder, tarihsel süreçle birlikte kıtaları insan unsuru üzerinden birbirine bağladığını görölmektedir. Daha sonrasında ise Asya, Avrupa ve Afrika'yı bu bağlantı üzerinden birleştirmekte ve üç kıtayı dünya adası olarak görmektedir. Daha sonra

Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan alanda İç ve Kenar Hilal bulunmaktadır (Karabulut, 2005, s. 57). İç ve Kenar Hilal'i Balkanlar'dan Çin'e bağlayan merkezde Doğu Akdeniz'in jeopolitik değerine yansıdığı görülmektedir.

Şekil 1.6. Heartland ve Rimland Kuşağı (Kaynak: İGES, 2021)

Spykman'ın ortaya attığı Kenar Kuşak Teorisi Mackinder'in Kara Hâkimiyet teorisine benzer şekilde dünyayı haritalandırmıştır (Blouet, 2005, s. 6). Spykman Balkanlar'dan Çin'e kadar olan alanı "Rimland" olarak ifade etmektedir. Rimland'ı Mackinder'in Heartland tezine rağmen dünyanın merkezi olarak görmektedir. (Spykman, 1944, s. 43). Spykman dünyanın merkezini ve güç mücadelesinin odağını Kenar Kuşak yani Rimland üzerinde görürken bu bölgeyi üç alt birime ayırmıştır. Bunlar Avrupa'nın kıyı Bölgesi, Arap-Ortadoğu coğrafyası ve Asya-Muson bölgesidir (Spykman, 1944, s. 40-41). Bu üç parçayı birleştirense Mackinder'de olduğu gibi Doğu Akdeniz öne çıkmaktadır.

Çizelge 1.1. Jeopolitik Teorilerde Doğu Akdeniz¹

Teorisyen	Teorik Yaklaşım	Doğu Akdenizin Konumu
Alfred Thayer Mahan	Deniz Hâkimiyet Teorisi	Kuzey Yarım Küre ile Güney Yarım Küre'yi Süveyş Kanalı birbirinden ayırır. Avrasya'nın kilidi Süveyş Kanalı'dır. Süveyş Kanalı, Türk Boğazları Doğu Akdeniz'in stratejik deniz alanlarıdır.
Nicholas John Spykman	Kenar Kuşak Teorisi	Kenar Kuşak ekseninin kalbinde Doğu Akdeniz vardır.
Halford Mackinder	Kara Hâkimiyeti Teorisi	İç ve Kenar Hilal'i ortasında Doğu Akdeniz yer almaktadır. Kalpgâh'ın dışına çıkan her güç Doğu Akdeniz'e ulaşma çabasındadır.

¹ Yazar tarafından ilgili teorisyenlerin teorileri kapsamında oluşturulmuştur.

Doğu Akdeniz'in jeopolitiği diğer jeopolitik teoriler bağlamında da bir karşılık bulmaktadır. Ancak ele aldığımız üç jeopolitik teori açısından baktığımızda Heartland-Rimland karşılaştırması, Mahan'ın deniz alanlarına yaptığı vurgu harita üzerinden daha net görülebilmektedir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'in jeopolitik önemi her üç teori içinde açığa çıkmaktadır.

Genel anlamda bakıldığında jeopolitik teorilerin özünde dünya hakimiyetine giden süreçte coğrafyaya odaklandıkları görülmektedir. Uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak devletlerin davranışı da bu doğrultuda şekillendiği üzerinde durulmaktadır. Zira coğrafya kimi zaman stratejik konumu kimi zaman kaynakları ile öne çıkmaktadır. Devletler ise bu anlamda coğrafyanın içinde barındırdığı değerlere sahip olma güdüsünde harekete geçmektedirler. Güç elde etme ya da mevcut gücü koruma devletin varoluşunun amacını belirlemektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde coğrafya, siyasi coğrafya, jeopolitik kavramları ve jeopolitik teorilerin ele alınmasının arka planında devletin varoluşu ile mekân arasındaki ilişkiye zemin oluşturmaktadır. Realizmin devlet davranışları ve uluslararası sistemin işleyişine dair açıklayıcı gücü de bu bölüm içerisinde jeopolitikle birlikte ele alınarak Doğu Akdeniz jeopolitiği değerlendirilmiştir. Rekabetin ve çatışmanın kaçınılmazlığı birkaç noktada görülmektedir. Dünya üzerindeki alanlar sınırlıdır. Aynı zamanda bu alanlar eşitsiz güçler tarafından paylaşımına konu olmaktadır. Bir diğer noktada da uluslararası sistem bu paylaşımı yapacak hiyerarşik bir güçten yoksun bulunmaktadır. Benzer şekilde Doğu Akdeniz'de bu çerçevede güç mücadelesinin kaçınılmaz olduğu bir konumda durmaktadır. Doğu Akdeniz'in jeopolitiğine dair tarihsel derinlik bugün doğal gaz kaynaklarının keşfi ile birlikte yeni bir boyutta ilerlemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK VE ENERJİ İLİŞKİSİ

Enerji kaynakları ve teknoloji arasındaki ilişkiden insanlık uygar dünyayı inşa ederek kazançlı çıkmıştır. Ancak zamanla değişen tüketim kalıpları enerjiye bağımlılığı arttırırken enerji kaynaklarına ulaşmak eskiden olduğundan daha önemli bir hale gelmiştir. Dünya farklı bir enerji kaynağına geçiş sürecinde yeni bir dönemin de kapılarını aralamıştır. Ancak bunlar içinde en kıymetlisi olan petrol, dünyayı adeta savaşlarla ve çatışmalarla baş başa bırakmıştır. Bu ise enerji kaynaklarının uluslararası sisteme etkisini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

2.1. Enerji

Enerjinin kendini yenileyen ve sürekli gelişmeye açık bir yapısı vardır. Bu yönü yaşadığımız yüzyıla yaklaştıkça insanın bilgi ve birikimi, ihtiyaçları ve teknoloji ile desteklenerek süreklilik arz etmiştir. Bu bağlamda uzun asırlar boyunca insan ve hayvan gücü enerji kaynağı olarak kullanılmıştır. Hayvanın evcilleştirilmesi ile insan gücü ikinci plana itilirken bu geçiş süreci beraberinde tarım devriminin de kapısını aralamıştır (Pala, 1996, s. 19). Enerji kaynağı olarak doğada bolca bulunan ve kolaylıkla temin edilebilen odun; kömürün bulunması, daha dayanıklı bir enerji kaynağı olarak silah, demir, çelik endüstrisinin de öne çıkması ile ikinci planda kalmış, kömür oduna karşı rekabet üstünlüğü kurmuştur (Yılmaz ve Derviş, 2020, s. 1031). Bu sayede 19. yüzyılda kömür, kendisinden önceki enerji kaynaklarının önüne geçerken sanayileşme süreci kömürün enerji kaynağı olarak egemen olduğu bir dönemde yaşanmış, nihayetinde ise aynı yüzyılın sonunda petrol öne çıkmıştır (Yüce, 2006, s. 114). Günümüzde ise petrolün bu konumunu, doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları ile paylaştığı görülmektedir.

Enerjinin insan hayatı ve daha geniş ölçekte uygarlık tarihi için önemi, toplumsal hayatın gelişimine yaptığı katkı ile giderek artmıştır. Öyle ki üreterek ve üretim

faaliyetlerinin sonunda önce temel ihtiyaçlarını karşılayan ve sonra belirli bir refahı arzulayan insanlık için enerji bu döngünün çevirici gücü olmuştur. Bu bağlamda ele alındığında insanlığın gelişim evresi, enerji kullanımında kaydettiği gelişme ile paralel bir şekilde ilerleme göstermiştir. Endüstri Devrimi ile üretim imkânlarında yeni bir boyutu zorlayan insanlık için enerji vazgeçilmez bir rol üstlenmiştir. Bu süreçte yenilenebilir enerjide su ve rüzgâr gücü ile hidrokarbonlar yani petrol ve kömür öne çıkmıştır (Pala, 1996, s. 19).

Toplumsal gelişmenin ve endüstriyel ilerlemenin neredeyse ham maddesi olarak var olan enerji, bu temelde insanlığın en önemli ihtiyaç maddelerinden olmuştur. İnsanlığın refahı ile enerji arasında yakın ve sıkı bir bağ doğmuştur. Özellikle bu ilişkiye tarihsel açıdan bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sonrası önemli bir kırılmadan bahsedilebilir. Zira savaş sonrası uzun yıllar boyunca devletlerin gelişmişlik düzeyi dahi enerji tüketimi ile ölçülmeye başlanmıştır (Demir, 1993, s. 35). Dünyanın kalbinin enerji ile atar hale geldiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zengin körfez devletlerinin ulaştığı refah, enerji kaynakları üzerine oturmaktadır (Arslan, 2018, s. 86). Kuzey'in zengin Avrupalısı Norveç, dünyadaki en büyük varlık fonunu enerji gelirleri üzerine inşa etmiştir (Özgül, 2020, s. 107).

Enerji kaynaklarının iktisadi olarak önemli bir araç olmasının yanında ulusların kimliklerinin oluşumunda da rol oynadığı ya da otoritenin bir aracı olarak öne çıktığı söylenebilir. Lenin, partinin ikinci programını neredeyse elektrifikasyon üzerine kurmuş, diktatör Franco benzerleri gibi hidroelektrik inşaatları üzerinden rejimi kutsama çabası gütmüştür. Daha demokratik rejimlerde ise bu etki üretilen araçlar ve geliştirilen teknoloji üzerinden yorumlanabilir. Amerikan rüyasının en özenti unsurlarından birisi büyük arabalarken Hitler Volkswagen'i öne çıkarmıştır. Ya da savaş sonrası Fransa enerji için nükleer gücü öne almıştır (Nadai ve Horst, 2010, s. 143). Yani enerji sadece emtia olmanın ötesinde toplumun inşasından tutunda ideolojinin yayılmasına, otoritenin kutsanmasına kadar uzanmıştır. Bu bağlamda insanlığın enerji ile ilişkisini sadece uygarlığın gelişimi ve refah boyutunda bırakmak eksik bir yaklaşım olacaktır. Geniş bir bakış açısı sunması açısından enerjinin artık modern toplumun ulaştığı noktanın yapı taşı olduğunu söylemek mümkündür. Devlet olma, teknoloji kullanma, askeri yeteneklere yön verme gibi ve daha da genişletilebilecek birçok faaliyette modern topluma katalizör görevi görmektedir (Newell ve Lane, 2018, s. 349).

Bu kadar geniş ve birbirinden farklı boyutlarda kendine yer bulan enerji elbette günümüzde uluslararası ilişkiler açısından da önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu konumu aynı zamanda uluslararası ilişkileri diğer disiplinlerle birbirine bağlayan ve birçok olgunun açıklanmasında yer edinmektedir. Zira enerji, devletlerin uluslararası ilişkilerde ağırlıklarını arttırmak ve bunu sürdürülebilir kılmak, finansal yapılarını ayakta tutabilmek ve tüm bunların ötesinde enerjiye bağlı güç konumları ile uluslararası siyasette amaçlarına ulaşmak için bir araç görevi de görmektedir (Proedrou, 2021). Bu bağlamda enerjinin konumlandığı yer dış politikaya yön vermesi ya da dış politikaların bir sonucu olması bakımından devlet düzeyinde de uluslararası sistem ölçeğinde de oldukça önemli görülmektedir (Leigh, 2014). Tüm bu merkezi konumuna rağmen enerji olgusunun uluslararası ilişkilerin gündeminde zaman zaman talebi artan veya azalan bir emtia olarak algılandığı, gerçek değerinin ihmal edildiği de ifade edilmektedir (Newell ve Lane, 2018, s. 349). Ancak yaşadığımız çağın gerekliliklerinden tutunda uluslararası sistemin güvenlik, sosyal refah, kalkınma, teknolojik gelişim, iklim değişikliği gibi birçok alanında enerjiyi gündemin gerisine atmak mümkün gözükmemektedir. Aşırı karbondioksit salınımının bir sonucu olarak iklim değişikliğinin göç hareketlerini tetikleyebilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırması söz konusudur. İstikrarsız bölgelerden harekete geçen kitleler görece istikrarlı coğrafyaları siyasi, ekonomik, etnik sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır (Güneş ve Karaman, 2022, s. 74). Bu bağlamda da enerji meselesini ihmal etmek yıkımla sonuçlanacak bir kaosa kapı aralamak kadar sakıncalı bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir.

Enerji, üretim faaliyetlerinde bir girdi olarak kullanılırken yani toplumsal ve ekonomik dönüşüme katalizör görevi görürken uygarlığın her bir gelişim evresi, enerji talebini de şekillendirmiştir. Basit ve ilkel anlamda hayatta kalma çabası ile şekillenen enerji kullanımı Sanayi Devrimi ile kesintisiz bir taleple karşılaşmış; bilgi ve teknoloji çağı, kültürel gelişmişlik, ulaşım teknolojileri ile hayatın bütün alanlarında yaygınlık kazanmıştır. Diğer taraftan da kendi içinde kaynak türleri, enerji üretim ve tüketim teknikleri ise yüksek karbonlu enerji kaynaklarından düşük karbonlu, ilkel üretimden teknoloji yoğun tekniklere ve tükenebilir kaynaklardan yenilenebilir kaynaklara doğru bir döngüye girmiştir (Pala, 1996, s. 20; Zou, vd. 2016, s. 3). Tüm bu açıklamalarla birlikte gelişmiş modern toplumların simgesi haline gelen enerji kaynaklarını ve bu kaynakların günümüz dünyasında yer aldığı aşamaları incelemek

ve ele almak enerjinin kontrol ettiği alanların kavranmasına yardımcı olacaktır (Çıtak ve Kılınç Pala 2016, s. 82).

2.2. Enerji Kaynakları ve Jeopolitik İlişkisi

2.2.1. Fosil Enerji

Üç değerli fosil yakıt; petrol, kömür ve doğal gaz olarak sıralanmaktadır. Her birinin keşfi, kullanımı, gelişimi ile insanlık bir adım ileri gitmiştir. Bu kaynakların kullanılmaya başlandığı ilk zamanlardan bugüne bakıldığında kat edilen mesafede dünyanın artık geri dönülemeyecek bir eşiğı atladığını söylenebilir (Yılmaz ve Koyuncu, 2020, s. 1025). Bu bakış açısının iki yönlü ilerlediğı görülmektedir. Fosil yakıtlar insanlığın gelişmesinde en büyük itici gücü oluşturmuş, bugüne ulaşan modern dünyanın enerjisini sağlamıştır. Bu kapsamda insanlığın enerji ile elde ettiğı refahı sürekli arttırmayı arzuladığı söylenebilir. Diğer bir açıdan bakıldığında insanlık bu yakıtları tüketerek dünyayı olabildiğince kirletmiş; iklim, bitki örtüsü, doğal çevre ile eskisi gibi barışık bir düzen kurulamayacak duruma gelinmiştir.

Fosil yakıtları bu denli kıymetli kılan, tutarlı enerji sağlayıcıları ve depolayıcılarının varlığıdır. Petrol, doğal gaz ve kömür; kütleler halinde taşınması, iletilmesi ve depo edilmesi sayesinde avantaj sağlamaktadırlar. Özellikle alternatif enerji kaynaklarında var olan mevsimsel etkileri yok denecek kadar azdır. Bu avantaj bol miktarda bulunmaları ile desteklendiğinde dünyanın uzun yıllar birincil enerji talebini karşılamışlardır (Economides ve Wood, 2009, s. 2).

2.2.2. Kömür

Kömürler, organik kökenli maddelerin fiziksel ve kimyasal süreçler sonunda fosilleşmeleri ile oluşan bitkisel kökenli madenler olarak bilinmektedirler. Jeolojik zaman dilimleri üzerinden geçmişten bugüne doğru kömür ve kömür türleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Birinci jeolojik zamandan üçüncü jeolojik zamana kadar geçen süre boyunca kömür madeni oluşumu farklı türleri ile ortaya çıkmaktadır. Karbon oranı %95'i bulan antrasitler ve karbon oranı %80-90 arasındaki taş kömürü ve daha düşük oranda karbon barındıran linyit türü kömürler sırasıyla bu jeolojik zaman dilimlerinde oluşmuşlardır. Farklılaşan kömür türleri kullanım alanlarında da kendini göstermektedir: örneğin taş kömürü demir cevherinin eritilmesinde güçlü bir

enerji sağlarken linyit kömürü daha çok termik santrallerde enerji üretimine katkı sunmaktadır (Doğanay ve Coşkun, 2020, s. 13).

Dünya çapında diğer enerji kaynaklarına göre homojen dağılım gösteren kömür rezervleri en fazla ABD, Rusya, Çin, Avustralya ve Hindistan'da bulunmaktadır. Dünyanın toplam rezervlerinin 1 trilyon tondan fazla olduğu tahmin edilmektedir (World Coal Association, 2022). 1750'de ABD'nin Virginia eyaletinde Richmond şehrinde bilinen ilk kömür madenciliği yapılmıştır. Kömür odunun yerini alırken daha fazla taşınabilmesi ve aynı kütle içerisinde daha çok enerji üretebilmesi ile buharlı üretime ihtiyaç duyan sanayi için ön plana çıkmıştır (Owusu ve Asumadu-Sarkodie, 2016, s. 3). Kömür ve sanayinin tarihte önemli bir bütünleşme yaşadığı yer olarak İngiltere gösterilmektedir. Uzun yıllar boyunca ısınma, yemek pişirme, aydınlatma gibi temel ihtiyaçları karşılamada kullanılan enerji kaynakları, 1769 yılında James Watt tarafından buhar makinasının icat edilmesi ile artık sanayide kendisini gösteren en önemli madde olarak öne çıkmıştır. Buhar makinasının icadının üzerinden çeyrek asır geçmeden odunun yerini alarak birinci enerji kaynağı haline gelmiştir (Zou, vd. 2016, 2).

Kömürün enerji kaynağı olarak yerleşmesi sanayide, teknolojiye, nüfusun dağılışında ve hatta ulaşımda dahi kendisini gösterdiği bilinmektedir. Zira bugünden geçmişe bakıldığı zaman dünyanın gelişmiş endüstri bölgelerinin kurulması ile kömür yatakları arasında yakın bir ilişki kurulmaktadır. Kömürün Sanayi Devrimi'ndeki rolünde olduğu gibi bu noktada da en kapsamlı bağın İngiltere'de kendini gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira kömürün taşınması için İngiltere'de su yolları inşası ve buna bağlı yasal düzenlemeler üzerinde çalışılmıştır. Buharlı ulaşım temel enerjisini veren kömür İngiliz toplumunun hareket kabiliyetini arttırırken bölgeler arasında taşımacılığı geliştirmiş ve dahası kömüre bağlı demiryolu ağları, enerji üretim bölgeleri ve liman işletmeleri şekillenmiştir (Mitchell, 2009, s. 403).

Sadece endüstriyel ve toplumsal gelişmenin önemli bir enerji kaynağı olarak nitelemek günümüz dünyasında kömüre dair tartışmaları eksik bırakmak olacaktır. Toplumsal ilerlemede önemli bir girdi olarak görülen enerji kaynakları kimi zaman teknoloji tarafından, kimi zaman yeni bir keşif yoluyla bazen de çevresel kaygılarla sorgulanır ya da eski talep yoğunluğunu kaybeder duruma gelebilir. Kömür de bu bağlamdan bağımsız değildir. Tıpkı oduna nispeten kıymetli bir enerji kaynağı olarak odunun geri

plana itilmesinde rol oynadı gibi artık çevresel kaygılar ve iklim değışikliğı sorunları ile kömürün enerji kaynağı olarak kullanılmasının bir sorgulamaya tabi tutulduğı görölmektedir.

Yüksek ısı ve enerji değerlerine sahip antrasit kömürün %95'i karbondan oluşmaktadır. Tüketilen her birim kömürle temiz atmosferde giderek daralma olmaktadır (Pierrehumbert, 1997, s. 217). Kısa ve öz olarak ortaya çıkan tabloda kömür bütün hidrokarbonlar içinde atmosferi en fazla tüketen enerji kaynağı olarak görölmektedir. Kömürden geri dönüşün en temel gerçekliğı bu noktada ifade edilmekte ve sorunlu bir enerji kaynağı olarak dünya gündeminde yerini almaktadır. İklim değışikliğinin etkilerine dikkat çeken ve tüm uluslararası toplumu ortak paydada buluşturma çabasında hareket eden Paris Anlaşması bu noktada önemli bir dönüm noktası kabul edilir. 2015 yılında imzalanan anlaşma ile taraflar, 2020 yılından itibaren sera gazı emisyonlarının düşürölmesi noktasında beyan ortaya koymuşlardır. 5 Ekim 2016'da yürürlüğe giren anlaşma ile sera gazlarının yayılması ile ortaya çıkan sıcaklık artışının geriye döndürölmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda küresel sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyenin altına çekmeyi, 1,5 °C'de tutmayı hedeflemiştir (UNFCC, 2017). Dolayısıyla bu kapsamda kömür tüketiminden de bir dönüş hedeflenmektedir.

Günümüz dünyasında kömür ne anlam ifade etmektedir? şeklinde bir soru ile konuya yaklaşıldığında oluşan tablo, kömürden dönüşün kolay olmadığı bir bağımlılık ilişkisine işaret ettiği söylenebilir. Bu bağlamda dünya elektrik üretiminde halen azımsanmayacak bir oranda (%37'lik bir kısmı) kömürle çalışan santrallerden söz edilebilirken bu üretim sürecinde en güçlü karbondioksit kaynağı olarak da atmosferi kirletmektedir. Başka bir noktada dünya çelik üretiminin %70'inde kömür kullanıldığı dikkate alındığında bir enerji kaynağı olarak günümüzdeki rolü daha iyi anlaşılabilir. Tüm bu görüntü Paris İklim Anlaşması kapsamında hedeflere ulaşmada önemli bir drenaj noktasına da işaret etmektedir (World Coal Association, 2022; İEA, 2022).

Kullanım alanlarının yaygınlığı, ekonomik değerinin yüksekliğine ek olarak kömüre bağımlılığı artıran bir diğer unsur olarak da yaygın rezervler gösterilmektedir. Bu durumda özellikle gelişmiş devletlerin teknoloji ve alternatif enerjiye yönelimini yakalayamayan gelişmekte olan devletler için hem önemli bir sanayi hammaddesi hem de önemli bir ihracat ürünü konumunu sürdürmektedir (World Coal Association, 2022). İfade edilen nedenlerden ötürü kömürden geri dönüşün zor bir süreç olduğu görölmektedir.

Paris Anlaşması kapsamında hedeflere ulaşmak bir dizi alternatifi çağrıştırdığı gibi birtakım ekonomik tavizleri de dayatmakta olduğu ifade edilebilir. Kömürle çalışan santrallerin yenileri kurulamayacağı gibi eski santraller alternatif kaynaklardan beslenir hale getirilecek, bu geçiş sağlanamazsa âtıl sanayi tesisleri ortaya çıkacaktır. Bu noktada birbiri ile bağlantılı sektörel ve toplumsal sorunlarda açığa çıkacağına işaret edilmektedir. Örneğin kömür endüstrisine dayalı iş gücünün yeni bir forma kavuşturulması, beşerî sermayenin sektörel dağılımının yeniden düşünülmesi ya da coğrafi olarak göç hareketlerine yol açması, kömür endüstrisine bağlı bölgelerde yeni istihdam sorunlarının yükselmesi gibi birtakım yeni konuları gündeme getirebilecektir (Johnsson, 2018, s. 266). Bu bağlamda teknolojinin enerji ile eş güdümlü hareketi bu dönüşümde karşımıza çıkmaktadır. Zira Paris Anlaşması kapsamında kömürden dönüş öncelikle gelişmiş bölgelerde kendini gösterecektir. Teknolojik olarak üstünlük kömür katkısının azaltılmasını ya daha temiz kullanımını ya da alternatif kaynaklarla ikame edilmesini sağlamaktadır. Tam karşısında ise az gelişmiş ve gelişmekte olan devletler vardır ki bu devletler, mevcut ekonomik koşulları sebebiyle dönüşümü yavaşlatacaktır.

2.2.3. Petrol

Günümüz uluslararası ilişkilerini ekonomi-politik, güvenlik, savaşlar, krizler, ittifaklar ya da çatışmalar noktasında etkileyen başka bir emtia yoktur ki petrol kadar merkezde yer alsın ya da tüm bu sayılan olgularda uluslararası ilişkiler gündeminde yer almış olsun. Bu önem, petrole dair akademik yazında da kendisini göstermiş, petrole özgülünmüş çok fazla benzetme ya da kavramsallaştırmaya yer verilmiştir. ‘Petropolitik’, ‘petrodolar’ ya da ‘bir damla kanın bir damla petrole eşit’ olduğu veya petrol üzerine kurulan sisteme atfen ‘yedi kız kardeşin öyküsü’ gibi benzetmeler uluslararası ilişkilerin içinde ekonomik-politik konularda petrolün güçlü etkisini göstermektedir. Bu noktada toplumsal hayatın ve politikanın, ekonominin bu denli içinde yer alan bir emtianın tarihini irdelemek ve ekonomik yapıdaki rolünü kavramak oldukça önemlidir.

Petrol endüstrisi üzerine daha derli toplu bir bakış açısı dört tarihsel gelişme dönemi üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda birinci dönemden, antik çağlardan 1840’lı yıllara kadar olan süreçte kendiliğinden yüzeye sızan petrolün basit yöntemlerle toplanarak kullanılması anlaşılabilir. İkinci dönemden, 1840-1860 arası petrolün sanayi üretimine geçmeden önce özellikle aydınlatmada kullanılması ile adından söz ettirdiği süreç kastedilmektedir. Üçüncü dönem olarak 1860-1910 yılları arası petrolün

çıkartılması, damıtılması, transfer edilmesinde ilerleme sağlandığı zaman süreci öne çıkmaktadır. Bu dönemde sondaj ve rafine etme teknikleri ileri ve teknolojik bir boyutta kullanılmış, petrol arz kapasitesi buna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Dördüncü ve son dönem yani 1910-1970 arası dönem, petrolün bölgeler arasında transferinden, jeopolitik olarak savaflara, çatışmalara yön veren bir emtia ya da stratejik bir kaynak olarak görüldüğü bir dönemdir (Douet, 2020).

Petrol terim anlamı olarak Latince kökenli bir sözcüktür. Petra (kaya) ve oleum (yağ) sözcüklerinin birleşiminden türetilmiştir. Yine “petrol” kavram olarak ilk defa Alman bilim insanı Georgius Agricola tarafından 1556 yılında kaleme alınana De Re Metallica (Metaller Üzerine) adlı eserinde kullanılmıştır. Petrolün tarihine dair en net bilgilere yine petrolün bugün üzerinde bulunduğu coğrafyalarda, İran ve Mezopotamya, yapılan kazılarda rastlanmıştır. Bu noktada daha geniş coğrafyalardaki bilgiler göstermektedir ki petrol bir çeşit harç malzemesi olarak yapılarda, marangozluk işlerinde, gemilerin inşasında, hekimlikte kullanılmıştır. Dahası petrolün tarihi İ.Ö. 3000’li yıllara kadar götürülmektedir. Günümüz modern dünyasının temel enerji kaynağı petrol, geçmişte savaş sanatının bir parçası olarak Timur, Büyük İskender ve Nadir Şah tarafından fillerin korkutulmasında bir çeşit savaş silahı olarak da kullanılmıştır (Pala, 1996, s. 22). Bu bilgiler göstermektedir ki günümüz dünyasının ekonomi-politiğinde savaflarla, çatışmalarla ya da iş birlikleri ile anılan temel enerjisi petrol, tarihin derinliklerinde de kıymetli bir emtia vasfına sahiptir.

Petrol ve türevlerine dair birtakım simgesel dönüm noktaları vardır. Bu süreçlerin sonunda esasında günümüzde petrol endüstrisi doğmuştur. Aydınlatma ile insan yaşamının geceye sarkan kısmında önemli bir zaman yönetimi ortaya çıkmıştır. Gecenin sosyal yaşam için bugün ifade ettiği anlam elbette aydınlatma, elektrik teknolojisinin bize sunduğu imkânlar dâhilinde mümkündür. Bugünden geçmişe dair düşünüldüğünde petrol de ilk defa endüstrinin bir kolu olarak kendisini aydınlanma ile göstermiştir. 19. yüzyılın ortalarına isabet eden bir tarihte Abraham Gesner, kendiliğinden yeryüzüne sızan petrolden gazyağını damıtarak petrol endüstrisinde simgesel bir yer edinmiş, aydınlatmada bir döneme damga vurmuştur (Yergin, 2013, s. 21).

Ticarete konu olması bakımında petrolün serüvenine dair iki farklı tarih ve coğrafya öne çıkmaktadır. Romanya’nın Ploesti bölgesinde 1857 yılında ve ABD’nin Pennsylvania eyaletinde 1859 yılında yapılan çalışmalar sonucunda çıkartılan petrol, ticari anlamda başlangıç olarak görülmektedir. Her iki tarihin de gösterdiği kullanım

alanları ve bölgeleri çok daha eskilere dayanmakla birlikte petrol ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticarete konu olmuştur (Engin, 1985, s. 105). Bu başlangıçtan çok kısa bir süre sonra 1860 yılında petrol, kömüre ilk darbeyi vurmuştur. Kömür yağı rafinecileri artık petrole yönelmeye başlamıştır. Bir ton petrol, yaklaşık yedi varile tekabül ederken taşıma imkânlarının gelişmesi ve yine yaklaşık yedi varil petrolün 1,5 ton kömürden sağlanan enerjiyi karşılaması bu talebi hızlandırmıştır (Giritli, 1975, s. 6). Petrol, kömürü tahtından ederken aynı zamanda petrol arz talep dengesinde de sert dalgalanmalar yaşanmıştır. Petrol üretimi ABD’de öylesine hızlı bir ivme kazanmıştır ki petrol arzının talebin çok ötesinde gerçekleştiği ve hatta varil fiyatının 1861’de 10 dolardan aynı yıl içerisinde 10 sente kadar indiği bir zaman dilimi dahi yaşanmıştır. Bu dalgalanma 1860 yılında 450 bin varil olan üretimin, 1962 yılında yaklaşık %600’lük artışı ile geline bir süreçtir (Yergin, 2013, s. 28). 1860’lı yıllarda ABD’nin petrol endüstrisinde başı çeken devlet konumuna geldiği görülmektedir. Zira bu yılda dünya petrol üretiminin tamamına yakını ABD’de üretilmektedir. Bu oran ancak 20. yüzyılın başlarında Rusya ve daha sonrasında ise Orta Doğu petrollerinin de geliştirilmesiyle farklı coğrafyalara dağılmıştır (Engin, 1985, s. 106).

Teknoloji, refah, enerji bu üçü insanlığın ilerlemesinde sürekli yakın ilişki içerisinde olmuştur. Nasıl ki kömür bir enerji kaynağı olarak birbirinden farklı coğrafyalarda kolaylıkla bulunması ve yüksek enerjisi sayesinde öne çıktıysa buna benzer şekilde petrol endüstrisindeki ilerleme de teknoloji sayesinde mümkün olmuştur demek yanlış bir olmayacaktır. Petrolle çalışan içten yanmalı motorların geliştirilmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bir ulaşım devrimi yatmaktadır. Petrol adeta otomobillerden kamyonlara, deniz ulaşımına, hava taşıtlarına birdenbire güç üreten sihirli bir emtia konumuna gelirken bu aynı zamanda petrol bazlı yan ürünlerin de üretimiyle desteklenmiştir (Painter, 2012, s. 25). Bu teknolojik gelişme ile petrol endüstrisi kesintisiz denebilecek ve hatta bugüne kadar uzanan uzun bir öyküde muazzam bir talebin önünü açmış, insanlığı kendine adeta bağımlı kılmıştır.

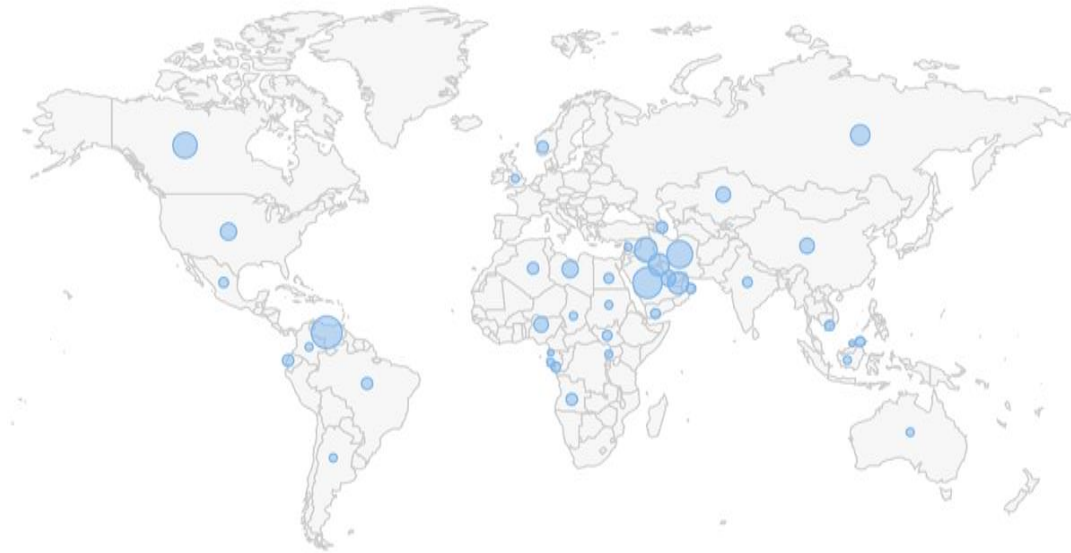
İlk keşfin yapıldığı, aydınlatmada kullanıldığı, ticarileştiği gibi her bir adımda daha fazla taleple karşılık bulan petrolün ortaya çıkartacağı ekonomik değer ve bu değere sahip olmak isteyenlerin ellerinde daha da yükselecektir. 20. yüzyılda dünyayı yönetecek yegâne güç olarak anılan petrol kontrol altına alınmaktadır (Karadağ, 2008, 14). ABD’de John D. Rockefeller’in petrol üretiminin ve dağıtımının %80’ine hâkim olduğu bir ortamda Bakü petroleri ise 1876 yılında Nobel Enerji tarafından kontrol

altına alınmıştır. İran petrolleri ise Anglo-Persian Oil Company şirketinin paylarını elinde bulunduran İngiltere tarafından kontrol edilmektedir. Uzak Doğu pazarı ise Royal Ductch/Shell ortaklığında elde tutulmaktadır (Parlar, 2003, s. 16; Gürel, 1979, s. 37; Ateş, 1996, s. 26). ABD 20. yüzyılın son çeyreğine kadar dünyanın en büyük petrol üreticisi ve petrol ticaretine yön veren yedi büyük şirketin beşini bünyesinde barındırmaktadır. Bu sayede petrol Amerikan yüzyılını inşa eden bir emtia olarak öne çıkmıştır (Painter, 2012, s. 24). Petrol endüstrisini yöneten şirketler dünyanın kaderinde söz sahibi olduğu görülmektedir. ‘Yedi Kız Kardeş’in öyküsü uzun yıllar adından söz ettirirken günümüze kadar uzanan petrol üzerine kurulu hegemonyanın da temelleri olarak ifade edilmektedir.

20. yüzyılda petrolün uluslararası ilişkilerdeki hâkim konumu artık şüpheye yer bırakmayacak derecede yerleşmiştir. Henüz 1900’lü yılların başlarında dünyanın petrole duyduğu bağımlılığı anlatması açısından ABD, İngiltere ve Fransa’nın yaklaşımları çarpıcı birer örnek olarak gösterilebilir. Sosyal hayatın, ulaşım teknolojilerinin ötesine geçen petrol artık savaş makinalarını da çalıştırmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce donanmasının etkisini okyanus ötesine taşımak ve hız kazandırmak için Galler kömürünü petrol ile değiştiren ABD, bu konuda ilk örnek olarak ortaya çıkmıştır (Painter, 2012, s. 25). 1936 yılında Winston Churchill İngiliz Avam Kamarasında ‘Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir’ sözlerini sarf ederken sadece İngiltere’nin çıkarlarına dikkat çekmekten öteye adeta tüm dünyaya petrolün geleceğini çarpıcı bir şekilde anlatmıştır (Karadağ, 2008, s. 15). Yine 1900’lü yılların başında Fransa, Almanya’yı savaş meydanında dengelemek için insan gücüne bağlıydı. Zira Fransa tarihin hiçbir döneminde Alman nüfusunun ötesine geçemediği gibi bu durumu ancak sömürgelerden gelen insan kaynağı ile karşılamak zorundaydı (Kissinger, 2008. s. 222; Ludendorff, 2014, s. 273). Birinci Dünya Savaşı’nın insanla kazanıldığı ya da kaybedildiği bir düzeyde dönemin Fransız Başbakanı Clemenceau tıpkı müttefikleri Churchill gibi “Fransa’nın kana duyduğu ihtiyaç kadar petrole de ihtiyacı vardır” sözleri ile petrolün devletler için önemini dile getirecektir (Karadağ, 2008. s. 15). Nitekim bu gereksinimler doğrultusunda savaş boyunca ABD Kıta Avrupası’ndaki müttefiklerinin petrol ihtiyacını büyük oranda sağlarken petrol taşıyan tankerlerinde korunmasını bizzat üstlenmiştir (Painter, 2012, s. 25). Henüz 20. yüzyılın başında, petrol savaşın bir aracı olmuşken, dünyanın enerjiyle olan bu bağımlılığına dair ‘savaşmak için petrole

muhtaç bir dünya' ifadesi kullanmak yanlış olmayacaktır.

Petrolü yüzyılın emtiası haline getirecek olan bir diğer gelişme, kaynakların asimetrik dağılımında görülmektedir. Zira petrole en çok ihtiyaç duyacak gelişmiş endüstriler için kaynaklar uzak coğrafyalara bağımlılığı getirmektedir. Dünyanın kanıtlanmış petrol rezervleri 1.696,6 milyar varil şeklinde öngörülmektedir. Bu rezerv miktarının yaklaşık %44,62'lik kısmını Orta Doğu bölgesi elinde bulundurmaktadır. Rezerv bakımında Suudi Arabistan'ın başı çektiği bölgede İran, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt en fazla rezerve sahip diğer devletlerdir. Dünyanın en zengin kaynaklarına ev sahipliği yapan Venezuela'nın bulunduğu Amerika Kıtası ise toplam rezervlerin yaklaşık %32'sini elinde bulundurmaktadır (BOTAS, 2022; OPEC, 2022).

Şekil 2.1. Petrol Kaynaklarının Dünya Geneline Dağılımı (Kaynak: EİA, 2021)

Fiziksel özellikleri ve yeryüzüne çıkartılması, taşıdığı enerji miktarı, taşınmasının kömürden kolay olması ile öne çıkan petrol, her an saldırıya açık demiryollarına bağımlılığı ortadan kaldıran transfer imkânlarına sahiptir. Teknoloji yoğun bir şekilde daha az iş gücü gerektirmesi, kömürdeki maliyetlerin önüne geçerken kömüre göre daha az karbon salınımı ile de avantajlı konumdadır. 20. yüzyılın başından sonuna kadar kömürün sadece %15'lik bölümü ihracata konu olurken henüz 1920 yılında petrolün yaklaşık %60-80 arasında bir oranda ihracatının yapıyor olması petrol endüstrisinin gelişimini göstermesi açısından kıymetli görülmektedir (Mitchell, 2009, s. 402).

Hidrokarbonlar üzerine yükselen uygarlık bir yerde bu yükselişi sorgulamaya tabi

tutmuştur. ‘Kaynak laneti’ ya da ‘enerji girdabı’ gibi kavramsallaştırmalar, uluslararası ilişkilerde enerji rekabeti üzerine eleştirel bir bakış açısını da sunuyor denilebilir. Ne var ki bu sorgulama çoğu zaman uluslararası ilişkilerde güç mücadelesi olarak doğal bir ilerleme süreci şeklinde okunmuştur. 1970’li yıllarda dünyayı resesyona sokan petrol şoku unutulmuş ve gündemin gerisine atılmıştır (Pala, 1996, s. 206). Körfez savaşına giden sürecin temel kaynağı sınırlı petrol rezervlerini kontrol etmek iken bölgesel bir kaosla birlikte Orta Doğu’ya uzun yıllar sürecek müdahalelerin kapısı aralanmıştır (Salha, 1993, s. 54).

Petrolün uluslararası sisteme etkisinin izleri yakın dönemde de kendisini gösterdiği görülmektedir. Küresel ölçekte yaşanan pandemi ile petrol talebinde ani düşüşler, tarihi dip seviyeler görülmüş, petrol fiyatları nedeniyle petrol ihracatçısı devletler üzerinde bir baskı oluşmuştur. Ancak çok uzun sürmeyen bu sürecin sonunda dünyanın kademeli normalleşmeye geçmesi, Covid-19 pandemisinin etkilerinin azalması ve akabinde 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna eksenindeki savaş yeni bir krizi tetiklemiştir. Petrol fiyatlarını uzun zamandır görülmeyen seviyelere yükseltmiş, gelişmekte olan ülkeler üzerinde enflasyonist etkiler görülürken gelişmiş ülkelerde resesyon baskısı ortaya çıkmıştır (McKinsey, 2022, s. 14; The European Commission, 2022).

Endüstri devriminden bu yana dünyanın ulaştığı refah ve büyüme yine bu sürecin en temel kaynağı enerji ile tehdit edilmektedir. Bu tehdidin boyutları petrol arzına bağlı fiyat dalgalanmaları üzerinden küresel ekonomiyi, sosyo-ekonomik dengesizlikler üzerinden küresel refahı, kaynaklara sahip olma ve elde tutma hırsı üzerinden uluslararası sistemi ve nihayetinde en masum haliyle bütün tarafları çevresel kaygılar üzerinden tehdit etmesiyle zirveye ulaşmıştır (İşeri, 2009, s. 149). Zira tüketimi ile ortaya çıkan karbondioksit ve türevi gazların yer küreyi tehdit etmesi bütün taraflarca eşit bir tehdit olarak algılanmıştır. Sonucunda ise 11 Aralık 1997 yılında imzalanan, 16 Şubat 2005’te yürürlüğe konulan Kyoto Protokolü ile söz konusu etkilerin en aza indirilmesi adına belli oranda taahhüt altına girmişlerdir (Karanfil, 2009, s. 2). Modern dünyanın yoksunluğunu varoluşsal bir tehdit olarak algıladığı petrolden kademeli bir vazgeçiş süreci, yeni ve çoklu enerji kaynakları arayışı hızlanmıştır (Wilson, 2019, s. 116).

2.2.4. Doğal Gaz

Diğer fosil yakıtlar gibi benzer başkalaşım süreçlerine sahip olarak ortaya çıkan doğal gaz, bitki ve hayvan atıklarının tabakalarda milyonlarca yıl süren sıcaklık ve basınca

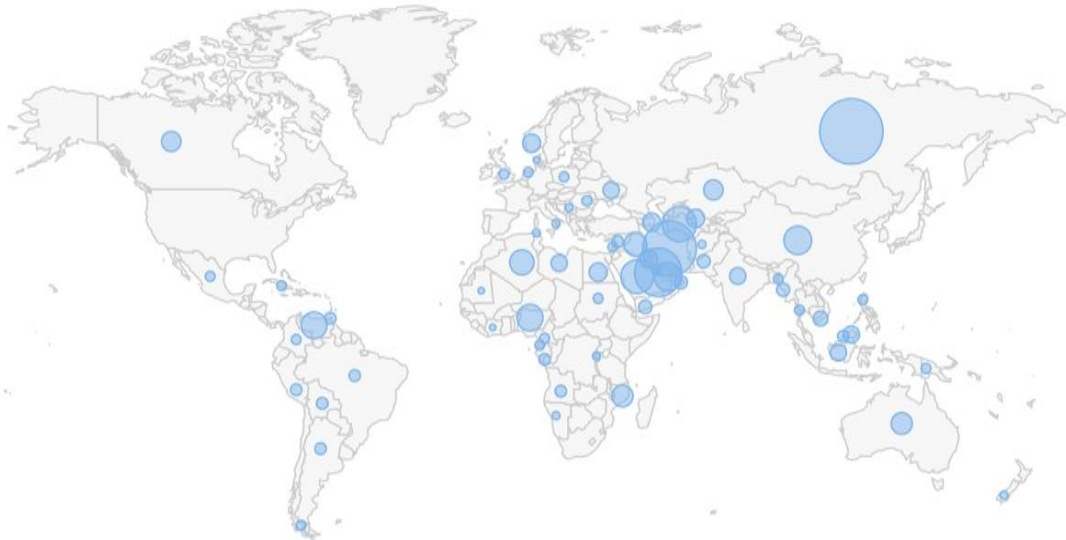
maruz kalması sonucu oluşan hidrokarbon ailesinin bir türüdür. Jeolojik oluşumu ve yapısı itibari ile petrol bileşiklerini de içerirken, genellikle petrol havzaları ile bitişik olarak bulunmaktadır (Bayraç, 2018, s. 14).

Kömür, petrol ya da odunun tarihi ele alındığında bu kaynakların kullanımları ile fayda sağladıkları, insanların temel ihtiyaçlarının bir yönüne katkı sundukları görülmektedir. Bu noktada spesifik olarak petrol ve kömürden üretilen farklı ürünlerin gemicilik, yapı malzemesi ya da hekimlikte kullanıldığını ortaya konulmuştur. Bu enerji kaynakları ile insanlığın karşılaşması insanın deneme yanılma ve keşfetme güdüsü içerisinde gerçekleşmişken doğal gazın keşfi süreci farklılaşmaktadır. Eski Çin, İran, Roma ve Yunan medeniyetlerinde farklı karşılaşma hikâyeleri ya da efsaneleri üzerinden doğal gazla insanoğlunun karşılaşma serüveni ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu karşılaşma petrol, kömür ve odunda olduğu gibi ihtiyaçların giderilmesi noktasından ziyade dini ritüeller ve efsaneler üzerinden bir anlamlandırma ile karşılık bulmuştur. Kendiliğinden ortaya çıkan gaz sızıntılarının tutuşması ile İran'da doğal gaz yanan kuyular üzerinden dini inançla ilişkilendirilmiştir. Çin'de ise yanan savaş okları ve çalılar, insanların bir türlü anlam yükleyemediği kendiliğinden ortaya çıkan alevler vardır. Eski Yunan'da bir çobanın kayadaki sızıntıdan yükselen alevle karşılaşması, kayanın üzerine inşa edilen tapınağı ateşten ilham alan bir tür kutsallıkla efsaneleştirdikleri söz konusudur (Speight, 2018 s. 7-8). Tarihsel olarak bakıldığında ise insanlığın doğal gaz ile bu karşılaşması İran'da İ.Ö 6000-2000 yılları arasında, İ.Ö 50'de Roma coğrafyasında ve yine İ.S. 150'de Çin'de görülmüştür (Bayraç, 2018, s. 16).

Hem kullanım sürecine geçiş hem de bu sürecin daha hızlı ve genele yayılmasının gecikmesi doğal gazın kendine özel yapısından kaynaklanmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi petrol ve kömüre göre daha nitelik isteyen transfer sistemi gerektirmesidir. Taşınması için sızdırmazlık özelliği olan boru hatları gereksinimi dezavantaj oluşturmuştur (Nagayama and Horita, 2014, s. 89). Bu nedenle neredeyse 20. yüzyıla kadar doğal gaz sadece bulunduğu bölgelerde aydınlanma kaynağı olarak yer alabilmiş ve kullanımı çıkartıldığı bölgelerde sınırlı kalmıştır. Ancak taşınabilirlik noktasında 1890 yılı doğal gaz için transfer alt yapısının dönüm noktası olabilmıştır (Speight, 2018, s. 9).

Bugün keşfedilmiş doğal gaz kaynakları gösteriyor ki, doğal gazın dağılımı kömürün dağılımı kadar homojen değildir. Petrol gibi asimetrik olarak dünya geneline yayılmış durumdadır. Ekonomik değeri ve işlenebilme imkânları dâhilinde dünyanın

kanıtlanmış rezervleri yaklaşık olarak 207 trilyon metreküp olarak öngörülmektedir. Rezerv büyüklüğü bakımından kaynakların Orta Doğu, Rusya, Orta Asya-Hazar bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Katar ve İran'ın rezerv bakımında başı çektiği Orta Doğu bölgesi dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %40'ına hâkimdir. Rusya dünyada doğal gaz rezervi bakımın en zengin ülke konumunda iken dünya doğal gaz kaynaklarının tek başına yaklaşık %23'ünü elinde bulundurmaktadır. Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarında ise Türkmenistan rezerv bakımında birinci sırada yer alırken bölge dünya rezervlerinin %8,5'lik kısmına hâkimdir. ABD rezerv bakımında Amerika Kıtası'nda birinci iken, ikinci en büyük rezerv Venezuela'da toplanmakta, kıta dünya rezervinin yaklaşık %10'una sahip bulunmaktadır. Afrika Kıtası ise toplam doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %8'ine sahipken Nijerya, Mozambik ve Cezayir kaynak bakımından başı çekmektedir (EİA, 2021).

Şekil 2.2. Doğal Gaz Kaynaklarının Dünya Geneline Dağılımı (Kaynak: EİA, 2021)

Doğal gazın, petrol ve kömüre göre daha komplike bir endüstriye sahip olduğu gerçeği dikkate değerdir. Bu karmaşık yapısı üç özelliği ile öne çıkmaktadır. Bunlar rezervlerin asimetrik dağılımı, boru hatları yoluyla taşınabilme özelliğine bağlı bir emtia oluşu ve depolanabilirliğindeki zorluklardır (Nagayama and Horita, 2014, s. 89). Rezervlerin asimetrik dağılımı kaynak zengini bölgelerden kaynak kullanımının yoğun olduğu bölgelere enerji ticaretinin yönünü belirlediği görülmektedir. Yapısı itibariyle doğal gaz için bu durum boru hatlarına bağımlı kalmayı öne çıkartmıştır.

Diğer taraftan depolama imkânlarındaki zorluk da aynı şekilde bu bağımlılığı desteklediği söylenebilir. Tüm bunların ise doğal gazda uzun mesafeli bölgeler arasındaki ticaretin önünde birer zorluk olarak ifade edilmektedir.

Teknolojinin, dünya genelinde doğal gazın hem keşif coğrafyalarının ve rezerv miktarlarının ortaya çıkartılması hem de kullanımın yaygınlaşmasına katkı sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Doğal gaz endüstrisi; teknoloji faktörünün yanında, dünyanın yaşadığı petrol krizleri, boru hatlarının geliştirilmesi gibi eklenecek diğer faktörlerle birlikte önemli bir ivme kazanmıştır. Bu sayede 1989 yılında dünya doğalgaz rezervleri 122,4 trilyon metre küp olarak tespit edilirken, 2009 yılında bu rakam 187,5 trilyon metre küp olarak öngörülmüştür (Başibüyük ve Akpınar, 2011, s. 123). Bugün ise dünya kanıtlanmış rezervlerinin 207 trilyon metreküp olduğu bilinmektedir (EİA, 2021). 2009 yılından günümüze uzanan süreçte doğal gaz rezerv araştırmalarının teknoloji ile desteklenmesi sonucu ulaşılan kaynak geliştirmeye yönelik çalışmalar dikkate değerdir. Örneğin sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ticareti doğal gaz sektöründe önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kuru doğal gaz, -162 derece atmosferik basınç altında soğutulup hacminin düşürülmesi ile yaklaşık 650 kat küçültülerek sıvı hale getirilip LNG üretilmektedir (Avcı, Can ve Kılıç, 1995, s. 138). Sıvılaştırılan ve belirli bir hacim sıkıştırılan doğal gazın hem transfer sorunu hem de depolama sorununda önemli bir mesafe kat edilmiştir. Zira LNG gibi farklı formlara kavuşturulabilen doğal gaz günümüzde artık petrol endüstrisine benzer bir şekilde tanker taşımacılığı ile de yapılabilmektedir. Bu özelliği sayesinde doğal gazın boru hatları ticaretinin sınırlayıcı etkisinden kurtulduğunu söylemek doğru olacaktır. Depolanabilirliği konusunda ise aynı teknolojik gelişim sayesinde artık özel alanlarla depo edilebilmektedir. McKinsey tarafından doğal gaz piyasalarına dair yayınlanan 2021 yılı raporu aslından doğal gazın farklı formlarına dikkat çekmesi açısından önemlidir. Rapora göre 2020 yılında doğal gaz piyasası %3'lük bir daralma yaşamasına karşın LNG talebinin güçlü duruşu sayesinde -nitekim %1'lik bir artış göstermiştir- aşırı talep daralmasının yaşanmadığı dikkat çekmektedir (McKinsey, 2021). Yani doğal gaz farklı formları ile güçlü kalmaya devam etmiştir.

Kendinden önceki hidrokarbonların önemli bir dönüşüme zorlandığı günümüzde doğal gazın geleceğine dair beklentiler ve tahminler doğal gaz endüstrisi için önem arz etmektedir. Bu bağlamda dünya nüfusunun 2050 yılında 9 milyar, 2100 de ise 11 milyar sınırına ulaşacağı öngörüsünde bulunulurken nüfus artış hızının da gelişmekte

olan ülkelerde yüksek hızda seyredeceği öngörülmektedir (Garetti ve Taisch, 2012, s. 84). Bu da doğal gaz talebinin daha fazla ısınma, daha fazla ulaşım aracı, aydınlatma için elektrik talebi şeklinde destekleneceğini ve hatta gelişmekte olan ülke endüstrilerinde bu talebin daha fazla ortaya çıkacağını düşündürmektedir. Yani bugünden geleceğe doğal gaz talebi güçlü kalmaya devam edecektir.

Dünya nüfusunun artması daha fazla enerji talebini beraberinde getirecek ve gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel talepleri daha fazla hidrokarbon kullanımı ve daha fazla karbon salınımı sorununu gündeme taşıyacağı bilinmektedir. Bu durumda dünyanın bir tarafta sürdürülebilir refah ve ekonomik gelişim ile atmosferi kirletme arasında sıkışıp kaldığını ifade edilebilir. Gelecek beklentileri ile ortaya çıkacak iklim sorunlarının önüne geçme noktasında en çevreci hidrokarbon olan doğal gaz, sürdürülebilirlik konusunda da öne çıkmaktadır. Doğal gaz farklı formları ile konutlarda ısınmada kullanılabilir, doğal gaz çevrim santrallerinde elektrik enerjisine dönüştürülebilir. Dahası petrol türevi benzin ve dizel yakıtlara alternatif bir şekilde gazdan sıvıya (GTL) dönüşümü ile motorlu taşıtlarda kullanılabilir. Geliştirilen teknoloji sayesinde hidrojen yakıtına dönüştürülebilir (Economides ve Wood, 2009, s. 3). Bu sayede ucuz, kolayca erişilebilen temiz bir kullanım sunan doğal gazın enerji kullanımında aldığı pay son elli yılda %15,6'dan, %23,7'ye ulaşmıştır (Zou, vd. 2016, s. 8).

Dünya doğal gaz rezervleri yeni keşiflerin yapılması ile güçlü kalmakta buna paralel bir şekilde de mevcut doğal gaz talebi korunmaktadır. Yeni pazarlarla birlikte gelişen teknolojiler sayesinde transfer ve işleme kapasiteleri ile endüstriyel olarak alanının genişlediği günümüzde doğal gaz endüstrisini destekleyecek güçlü bir finans desteği de vardır (Economides ve Wood, 2009, s. 13). Bu sayede doğal gazın dünya enerji payındaki yeri de şekillenmektedir. Doğal gaz temiz enerji geçişinde kilit bir rol oynamaya devam edecektir. Mavi hidrojen, artan LNG talebi ve amonyak üretimi diğer taraftan hidrojen gibi düşük karbonlu yakıtlara olan taleple birlikte doğal gaz talebi 2035 yılına kadar zirve noktaya çıkacaktır (McKinsey, 2022, s. 15-16). British Petroleum (BP) tarafında geliştirilen raporda bu beklentileri destekler niteliktedir. Talep artışı gelişmekte olan endüstriler tarafından yönlendirilecektir. Özellikle Asya'da Çin ve Hindistan'dan gelen talep belirleyici olacaktır. Afrika'nın da Asya'dan gelen talebe destek olacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda talep artışının 2050 yılına kadar devam edeceği ve 2050 yılında doğal gaz talebinin 2019 yılına göre %19 yukarıda seyredeceği öngörülmektedir (BP, 2023, s. 49).

2.2.5. Yenilenebilir Enerji

Enerji kaynakları üzerinden genel bir okuma yapıldığında hidrokarbonların temel bir emtia oluşu ve varlığı ile insanlığın refah seviyesinde önemli bir rol aldıkları vurgulanmıştır. Bu bir yönüyle enerji kaynaklarına bağımlılığın da ne derece güçlü olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Ancak bu durum dünyanın hidrokarbonlar üzerinden çok defa zorlu bir sınamaya tabi tutulduğu gerçeğinin görülmesine engel değildir. Zira 1973 yılındaki petrol şoku ile eşi görülmemiş bir ekonomik bunalım farklı coğrafyaları dahi etkisi altına almıştır. Yaklaşık %400'lük bir fiyat artışına sahne olan petrol fiyatları, ABD'de enflasyonu tetiklerken, ücret fiyat dengesini alt üst etmiştir. New York borsası 100 milyar dolarlık bir kayıpla karşılaşmıştır (Öztürk ve Saygın, 2017, s. 3-4). Başka bir açıdan daha fazla kaynaklara sahip olma güdüsü bölgesel çapta çatışmaları ve savaşları desteklemektedir. Zira Saddam rejimi altındaki Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal planının ana nedenlerinden birisi Kuveyt'in o dönem için sahip olduğu kaynakları ele geçirmektir. Bu sayede rejim dünya rezervlerinin %20'sine tek başına hâkim olmayı ve petrol fiyatlarına tek başına yön vermeyi amaçlamıştır (Salha, 1993, s. 54). Belki de en önemlisi ve gelecekte dünyanın net bir şekilde öngörebildiği asıl sorun ise iklim değişikliği olarak görülmektedir. İklim değişikliğinin etkileri mevsim özelliklerinin bozulması, su kaynaklarının kirlenmesi ve tükenmesi buna bağlı kuraklık artışları ve tarımsal üretimde azalmalar, yıkımla sonuçlanan doğal afetler gibi farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Küresel ısınma ile yıldan yıla deniz seviyesinin artması, sınırlı toprakların azalması dünyayı tehdit etmektedir. Kuzey yarım kürede her yıl %2 kar yağışı azalmakta ve mevsimler kaymaktadır (Odabaş, 2018, s. 1567). Bozulan bu denge afetlerin daha sık ve farklı coğrafyalarda görülmesine yol açarken doğal felaketlerin salgın hastalıkları tetiklediği noktasında da etkiler görülmüştür (Akalın, 2014, s. 31). Tüm bu sorunlar içerisinde dünya, hidrokarbonların ekonomik ve güvenlik anlamında yarattığı baskıdan, iklim değişikliği üzerine olumsuz etkilerinden kurtulmak için yenilenebilir kaynaklara yönelmiştir (Owusu ve Asumadu-Sarkodie, 2016, s. 8).

Biokütle, rüzgâr, güneş, jeotermal, hidroelektrik enerjisi gibi kaynaklardan elde edilen ve sınırsız kullanım imkânı sunan, kullanımı ile doğada tükenmeyen enerji kaynakları

yenilenebilir enerji kaynakları olarak nitelenmektedir (Bekar, 2020, s. 43). Alternatif enerji kaynakları olarak da nitelendirilen yenilenebilir enerji grubu kömür, petrol ve doğal gazın içinde bulunduğu geleneksel enerji kaynaklarına karşı bir alternatifi çağrıştırmaktadır. Enerji kaynakları bu şekilde tasnif edilmiş ve literatür de bu tasnifi kabullenmiştir. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarının bu noktada önemi ve değerinin göz ardı edildiği gerçeğini vurgulamakta fayda bulunmaktadır. İnsanlığın enerji ile karşılaşmasının temelinde yenilenebilir enerji kaynakları vardır. Bu bağlamda geleneksel ifadesinin asıl olması gereken yer yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Ne var ki bu gerçek fosil yakıtların egemenliğinde göz ardı edildiği görülmektedir (Çıtak ve Kılınç Pala, 2016, s. 83). Zira insanlık fosil yakıtların varlığından henüz haberdar bile değilken yenilenebilir enerji kaynakları insanlığın gelişmesine eşlik eden yegâne enerji kaynakları olmuştur. Zamanla bu konumlarını kaybetmiş olsalar da insanlar ihtiyaç duydukları enerji için güneşe bağımlıydılar. Besin ihtiyaçlarını karşıladıkları tahılları için ve hayvanlarının otlaqları için gerekli enerjiyi güneşten alıyorlardı (Mitchell, 2009, s. 401). Güneş dolaylı yoldan da olsa insanlar için en büyük ve önemli enerji kaynağıydı. Tekneleri ve gemileri hareket ettirmek için insanlar rüzgâr enerjisinin gücünden yararlanmayı öğrenmişlerdi. Su üzerine kurulan değirmenler sayesinde tahıl öğütürken hidroelektrik enerjisinin basit gücünden yararlanmayı başarmışlardı (Abbasi, Premalatha ve Abbasi, 2011, s. 892).

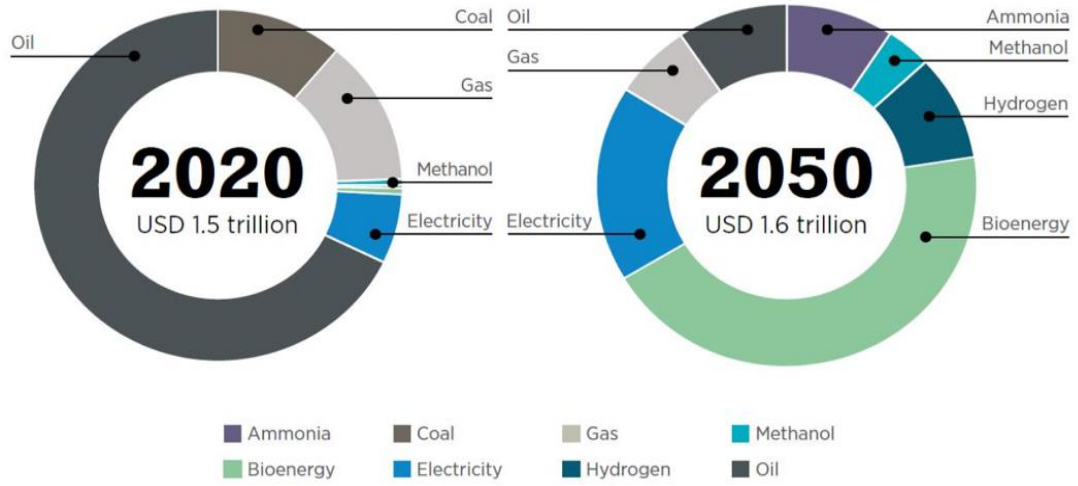
Kullanımı insanlık tarihi kadar eski olan yenilenebilir enerji kaynaklarının, uzun asırlar sonunda yeniden önem kazanması geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmıştır. Dünyanın yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme serüveni yine hidrokarbonlara bir tepki olarak 1973 yılında yaşanan petrol şokuna karşı çözüm geliştirme çabalarında başladıysa da önemli bir ivme kazanamamıştır (Baykaç, 2009, s. 120). 1970’li yılların ortalarından itibaren yükseliş trendine giren petrol fiyatları 1980’li yılların ilk yarısından itibaren düşüş trendine girmiş ve 1970’li yıllardaki fiyat seviyelerine yeniden gelmiştir (Energy.Gov, t. y.). Bu yükseliş ve düşüş trendi ile dünya ilk etapta alternatif enerji kaynaklarına yönelmek istese de düşen petrol fiyatlarının yenilenebilir enerjiyi gündemin gerisine attığı söylenebilir.

Yenilenebilir enerjiye yönelimin gecikmesini sadece petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar üzerinden okumak eksik bir çıkarım olacaktır. Zira yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanımı birden çok faktör tarafından tetiklenmektedir. Bu bağlamda sektörün gelişmesini kendi döneminde ele almak ve o dönemin şartları

altında incelemek yol gösterici olacaktır. Öncelikli olarak yenilenebilir kaynakların kurulum maliyetlerinin yüksekliği gerek devletleri gerekse finansal çevreleri yatırım konusunda zorladığı söylenebilir. Özellikle hidroelektrik altyapısının inşası büyük yatırımlar ve bütçeler gerektirmektedir. Çoğu yenilenebilir kaynak iklime bağlı dalgalanmalar yaşamaktadır. Örneğin bol yağışlı ve kapalı coğrafyalarda güneş enerjisinin verimliliği düşmektedir. Bugün önemli bir gelişme gösteren enerji depolama pillerinin geliştirilmesi için daha fazla teknolojik gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Jeotermal enerji ile bir taraftan önemli bir kaynak sağlanırken diğer taraftan yer altındaki kimi istenmeyen kimyasallar yeryüzüne çıkartılmaktadır (Baykaç, 2009, s. 117; Şanlı ve Armağan, 2017, s. 99). Daha da önemlisi bu kaynaklar ısınma, aydınlanma ya da endüstriyel elektrik talebinde kullanılsa bile taşıma endüstrisinde petrolün gösterdiği faydayı sağlama noktasından uzaktır. Yani karayolu taşıtları için yenilenebilir kaynaklar halen önemli bir alternatif haline gelememiştir (Economides ve Wood, 2009, s. 3). Bu etkenler geçmişte yenilenebilir kaynakların geliştirilmesi üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak görülmüştür.

Bütün bu zorluklara rağmen yenilenebilir enerji günümüzde artık önemli bir ivme kazanmış ve rönesans dönemini yaşamaktadır (Nadai ve Horst, 2015, s. 144). Yenilenebilir enerji üretim kapasitesi büyümede zirve yaparken özellikle rüzgâr ve güneş enerjisi öne çıkmaktadır. Dünya elektrik üretimindeki payı 2021 yılında %10 düzeyinde gerçekleşmiştir (REN21, 2022, s. 35). Buna rağmen küresel ısınmayı sürdürülebilir düzeyde tutmak ve sürdürülebilir bir gelecek için halen yatırımların yetersiz kaldığını söylemek yerinde olacaktır. Zira dünya eğer 2050 yılı hedeflerine ulaşmak istiyorsa fosil enerji için harcanan her bir dolarlık yatırıma karşılık yenilenebilir enerji tarafında beş dolarlık yatırım yapması zorunlu görülmektedir (BNEF, 2022).

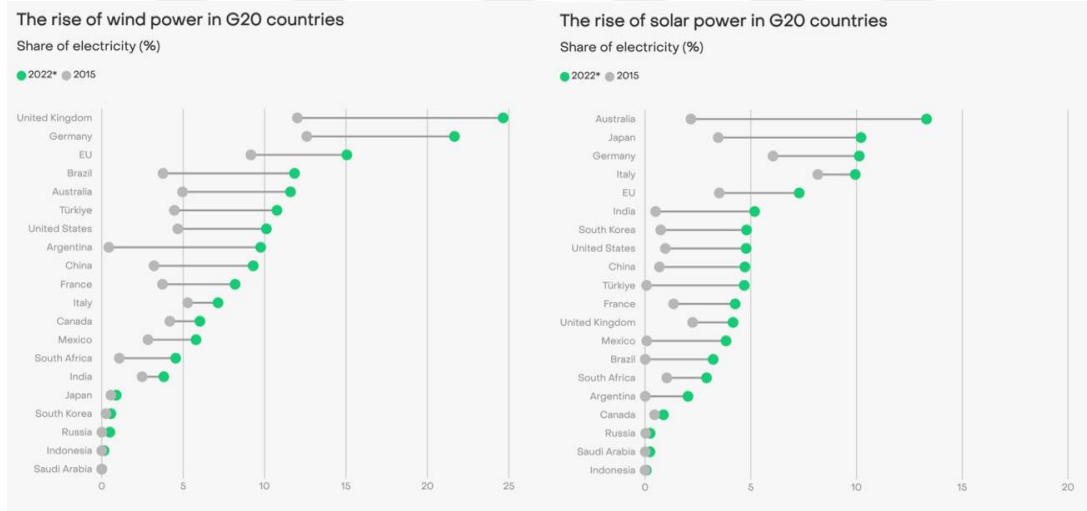
Bu hedefler doğrultusunda dünyanın yenilenebilir kaynaklara önemli miktarda yatırım yaptığını ya da bütçe ayırdığını söylenebilir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (İEA, 2022, s. 238) raporuna göre dünya bu hızla bir yatırım sürecini başarılı bir şekilde sürdürebilirse elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların 2021'de %28 şeklinde gerçekleşen payı 2030 yılında %43 olacaktır. Bu artışta yaklaşık %90'lık bir pay ise rüzgâr ve güneş enerjisinden sağlanacaktır. Diğer bütün sektörlerle göre yenilenebilir kaynakların dağılımında 2050 yılına kadar önemli bir ivme ortaya çıkacak ve dünyanın enerji görünümü değişime uğrayacaktır.

Şekil 2.3. 2020'den 2050'ye Kadar Enerji Ürünleri Ticaretindeki Değişimler (The European Commission, 2022)

Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi teknoloji ve bilimsel ilerleme sayesinde daha etkili olmuştur. Zira teknoloji, kaynakların daha etkin kullanılmasına, üretim maliyetlerinin daha düşük gerçekleşmesine ve daha verimli üretim gerçekleştirilmesine öncülük ederken fosil yakıtlarla rekabetin önünü de açtığını görülmektedir. Avrupa, Asya-Pasifik ve Kuzey Amerika yenilenebilir kaynaklara öncülük eden bölgeler olarak öne çıkmıştır (Zou, vd., 2016, s. 5). Bu noktada yenilenebilir enerji tarafında en büyük yatırımların gelişmiş endüstrilerde kendini gösterdiği, ABD'nin 560 milyar dolarlık bir yatırım miktarı söz konusu iken AB'nin ise 389 milyar dolarlık bir yatırım sürecini 2030 yılına kadar tamamlayacağı bilinmektedir. Bu yatırımların etkisini göstermesi sonucu 2021'de %13 olan rüzgâr enerjisinin toplam elektrik üretimindeki payının 2030 yılında %30'a, yine %5 olan güneş enerjisi payının ise %15'e ulaşması beklenmektedir. ABD, AB, Çin ve Hindistan yaklaşık olarak dünya nüfusunun yarısını oluşturmakta ve buna paralel bir şekilde birincil enerji tüketiminin yarısını çekmektedirler. Bununla birlikte Çin ve Hindistan'ın ABD ve AB'den ayrıştığı bir durum vardır. Bu ülkelerde tüketilen kişi başına düşen birim enerji, AB ve ABD ortalamasının çok altında gerçekleşmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan bu iki ekonominin gelecekte enerjiden aldıkları payın artacağı şüphesizdir. Zira Hindistan'ın kişi başına düşen enerji talebinin AB rakamlarına ulaşmasının küresel enerji talebini tek başına %25 oranında arttıracığı gerçeği Asya'nın potansiyelini göstermesi açısından fazlaca dikkat çekicidir (Johnsson, vd. 2018, s. 262). Bu büyüme potansiyeline rağmen gelişmekte olan Çin ve Hindistan

ekonomileri için karbon nötr politikasına geçiş biraz daha gecikmeli olacağı öngörülmektedir. Çin'in karbon nötr durumuna 2060 yılında geçebileceği tahmin edilmektedir. Asya'da bir diğer gelişmekte olan ve giderek enerji talebi artan Hindistan için ise bu hedefe ulaşmak biraz daha gecikmeli bir şekilde 2070 yılında sağlanabilecektir. BRCIS yani dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkeleri içinde özellikle hidrokarbon zengini Rusya'nın yenilenebilir enerjiye dair eylem planlarında isteksizlik açıkça görülmektedir. Brezilya gruba dâhil diğer ülkeler içerisinde daha kısıtlı bir yatırım tutarı (71 milyar dolar) belirlemiştir. Güney Afrika 2030 yılına kadar elektrik üretiminin yüzde 90'lık kısmını yenilenebilir kaynaklardan sağlama hedefini ortaya koymaktadır (REN21, 2022, s. 82). Rusya'nın yatırım planlarının şekillenmesi önem kazanacaksa da Hindistan ve Çin için ortaya konan hedeflerin 2050 hedeflerine ulaşmayı zorlaştırdığını söylemek mümkündür.

Şekil 2.4. G20 Ülkelerinde Elektrik Üretimi İçerisinde Yenilenebilir Kaynakların Payı (Kaynak: EMBER, 2022)

Şekilde yer alan G20 ülkelerinin 2015 ve 2022 yılları arasında rüzgâr ve güneş enerjisi kıyaslaması yapıldığında ortaya çıkan tabloda Asya ülkelerinin konumu dikkat çekmektedir. Genel anlamda gelişmiş ekonomilerin her biri en az bir alanda öne çıkmaktadır. Örneğin Japonya rüzgâr enerjisinde yedi yıllık periyotta alt sıralarda gözüke bile güneş enerjisinde en büyük payı alan ikinci ülke konumundadır ve rüzgâr enerjisinde oluşan yatırım açığını kapattığı söylenebilir. Başka bir örnek olarak Kanada'nın güneş enerjisindeki yavaş ilerlemesinin rüzgâr enerjisi yatırımları ile dengelendiğini söylemek mümkündür. Ancak her iki şekilde de görüleceği üzere

Rusya ve Suudi Arabistan'ın konumu yenilenebilir enerji yatırımlarındaki isteksizliği gözler önüne sermektedir. Bunu elbette hidrokarbon kaynak zenginliğinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu iki ülkenin yatırım isteksizliği ile Hindistan ve Çin'in geriden gelen hedefleri birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkan sonuç; dünyanın objektif ve tüm coğrafyaları içine alacak bir şekilde net sıfır emisyon miktarına ulaşmasının Asya Kıtası'nın devleri olan gelişmekte olan ülkeler tarafından belirleneceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte AB tarafından ortaya konan çerçeve, yenilenebilir kaynakların önemini ve zorunluluğunu ifade etme noktasında eksiksizdir. Ancak özellikle vurgulanmasında fayda bulunan husus, yenilenebilir kaynakların adil bir geçiş imkânı sunması ve sosyo-ekonomik gelişime balta vurmaması zorunluluğudur (The European Commission, 2022). Zira her dönüşüm beraberinde yeni zorlukları da getirecektir. Örneğin; petrol ve kömür sektöründeki her daralma işsizlik ya da ücret dengesinin bozulması olarak ortaya çıkacağı söylenebilir. Ya da ekonomik olarak bağlı coğrafyalarda topyekûn bir refah kaybı ile kendini göstereceği düşünülebilir.

2.3. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği kavramı 21. yüzyılda ulusal ve uluslararası etkiler bakımından geniş etki sahasına sahip bir olgu olarak kendini göstermektedir. Enerji güvensizliği ile karşı karşıya kalan devletler enflasyonla, işsizlikle, düşük ekonomik büyümeyle, ödemeler dengesindeki açıklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu yönüyle enerji güvenliği ekonomi politikaları için dikkate değer bir kavramdır. Diğer taraftan enerji endüstrisinin alt yapısı, olası saldırılar karşısında korunma ihtiyacı duymaktadır. Hal böyle olunca enerji güvenliği ekonomi bakanlıklarının koridorları dışında, savunma ve güvenlik karar alıcılarının da ilgi alanına girmektedir (Deese, 1979, s. 152). Karbon salınımı ve küresel ısınmaya bağlı çevre felaketleri ile yükselen uluslararası toplumun duyarlılığı kavramı temiz enerji tüketimi ile de gündeme getirmektedir. Bu bağlamda enerji güvenliği kavramı ekonomik ve askeri gündemin dışında, sosyal ve çevre kaygılarını gözetenleri de üzerine düşünmeye itmektedir (Cherp ve Jewell, 2014, s. 416). Enerji güvenliği bu yönü ile hem akademisyenlerin hem de politikacıların aynı anda kafa yorduğu spesifik bir gündem olarak görülmektedir. Bu da kavramı yerelden küresele kadar, sivil toplum kuruluşlarının, gazetecilerin, bankacıların,

ekonomistlerin, jeologların, generallerin, çevreci örgütlerin radarına yerleştirmektedir (Ciuta, 2010, s. 124). Bu görüntü içerisinde enerji güvenliği kavramının tanımlaması ve kullanılması yukarıda sayılan grupların ilgi alanları doğrultusunda ve bakış açılarında siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri bağlamda şekillenmektedir (Chester, 2010, s. 888).

Bu noktada enerji güvenliğinin sihirli bir yönüne dikkat çeken Joskow'un (2009, s.11) tespiti dikkate değerdir. Joskow, ekonomi ile kavram arasında bir bağlantı kurarken uygulanan normal ekonomi programı içerisinde atılan bazı adımların açıklanmasında güçlük çekiliyorsa bu sapmaların nedenlerinin enerji güvenliği içinde aranması gerektiğini belirtmektedir. Bu sayede enerji güvenliği söz konusu ise olağan dışı uygulamaların üzerinin örtüleceğine dikkati çekmektedir. Kavramın bu yönü ile sihirli bir yönü olduğu, devlet politikalarında hem politikaların bir amacı hem de birer aracı olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira ekonomik programda açıklanması güç politikalara alan açmanın en naif yolu olduğu söylemi biraz daha açıldığında Joskow'un kurduğu bağlantının sadece ekonomi bağlamında kalmadığı söylenebilir.

Bir devletin dış politika yapım sürecinde genellikle devlet başkanı, hükümet başkanı ve dışişleri bürokratlarının aktif rolü vardır. Ancak dış politika yapım sürecinin sadece siyasi karar alıcıların bakış açısında ilerlediğini söylemek eksik kalacaktır. Perdenin gerisinde bir devletin dış politikası çıkar grupları, sendikalar, ekonomik çevreler, sivil toplum kuruluşları, medya, dini otoriteler kadar geniş ve birbirinden farklı alanlardan beslenmektedir (Güleç, 2018, s. 83). Dolayısıyla dış politika yapım süreci bu mekanizmaların her birinden etkilenirken, siyasi karar alıcılar politikaları hayata geçirmek ya da politikalara destek bulmak için de bu çevrelerin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Enerji güvenliğinin sihirli yapısı bu ikna sürecini hızlandırmaktadır. Örneğin Almanya 2022 yılında yaşadığı enerji krizinde ilk olarak LNG ticareti yoluyla Basra Körfezi'ne yönelirken Başbakan Olaf Scholz için temel motivasyon hızlandırılmış enerji güvenliği olarak kendini göstermiştir (The Guardian, 2022; Reuters, 2022). İnsan hakları konusunda önemli bir rol üstlenen Almanya'nın bu yönelimi insan hakları, demokrasi gibi temel değerler üzerinden eleştirilmiştir. Zira Almanya insan hakları, temel hak ve özgürlükler konusunda dünyaya örnek olurken ve Ukrayna savaşının eleştirisi Putin'e yönelik diktatör vurgusu üzerinden yapılırken Basra Körfezi'nin otokratik yönetimleri birer kurtarıcı olarak görülmesi tepki ile karşılık bulmuştur (NyTimes, 2022; Der Spiegel, 2022).

Öte yandan İran'a yönelik yaptırımlarda enerji gelirlerinin terörizmi desteklemekte kullanıldığı argümanı ambargoların gerekçesi olarak görülmektedir. Ne var ki yaşanan enerji krizi İran üzerindeki olumsuz algının da yeniden yorumlanmasına enerji güvenliğine dair aktör olarak gündeme gelmesine alan açtığı görülmüştür (Olech, 2022). Enerji güvenliği bütün suçlamaların satın alınması için takas aracı görevi görmüştür. Devletlerin dış politikalarında aks değiştirmek zorunda kaldıklarında enerji güvenliğini araç olarak kullanabildikleri görülmüştür. Enerji güvenliğinin bu doğası ise sosyal, siyasi, askeri, çevresel faktörlere kadar birçok politikaya eklenlenebilen yapısı olarak düşünülmektedir. Bu da kavramın sürekli bir genişleme içinde olmasının farklı boyutları ile açıklanmasının arka planını oluşturmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren bugüne gelinceye kadar enerji güvenliği kavramının nesnelliği, bütün tarafların üzerinde uzlaşa sağlayabileceği bir tanımının olmayışı olarak ifade edilmektedir. Kavramın unsurları genel olarak bir çerçeveye alınmış olsa da tanımlar enerjinin kendini yenileyen doğası karşısında daima eksik kalmış ve farklı tanımlamalar yapılmıştır (Ang, Choong and Ng, 2015, s. 1081). Bugün dahi ortaya atılan akademik çalışmalar göstermektedir ki kavram halen dinamik bir yapıdadır.

Enerji güvenliği kavramının iki temel dinamik tarafından şekillendiği söylenebilir. Birincisi savaş makinelerini harekete geçirmek üzere petrolden yararlanılması, ikincisi ise petrolün bir silah olarak bizzat elinde bulunduran devletler tarafından kullanılmasıdır. Her iki olay arasında geçen yaklaşık yarım asırlık süreye rağmen birbiri ile bağlantılı olarak bugüne ulaşan kavramın temelinde yatmaktadır. ABD petrolün keşfinde olduğu gibi kullanılmasında da öncülük ederek Birinci Dünya Savaşı öncesinde savaş gemilerindeki yakıtı petrol ile değiştirerek ilk örneği sergilemiştir (Painter, 2012, s. 25). Ancak enerji güvenliği ile anlam kazanacak ve kavrama temel olacak asıl dönüşüm, İngiltere'de yaşanmıştır. Zira İngiltere Kraliyet donanması halen yakın coğrafyadaki Galler kömürü ile çalışmaktadır. Donanmayı Alman donanmasından üstün kılmamanın yolu petrole geçişle mümkündür. Bu da güvenilir Galler kömürünün yerine uzak coğrafyadaki İran petrollerine güvenmekten geçmektedir. Bu durum esasında kavramın çekirdeğine petrolü yerleştirmiş ve dönemin İngiliz Bakanı Churchill'in de ifadeleriyle arz güvenliği yönüne denk gelen "çeşitlilik sadece çeşitlilik" sözleri ile günümüze kadar ulaşmıştır (Yergin, 2006, s. 69-70).

Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar giden petrolün merkezi rolü kavramın erken dönem temellerinin atılmasında kendisini göstermiştir. Yaklaşık yarım asır sonrasında

dünya, petrolün bir silah olarak kullanılması ile başlayan sürecin sonunda ‘enerji güvenliği’ kavramı ile tanışmıştır. Bu noktada dönüm noktası olarak 1973 yılında yaşanan petrol ambargosu anılmaktadır. Petrolün bir silah olarak kullanılması 1973 yılından önce yaşanan savaşlarda da görülmektedir. 1948-1949 yıllarında Birinci Arap-İsrail Savaşı sırasında Irak-Hayfa Boru Hattı kapatılırken Trans-Arap Boru Hattı’nın yapımı ertelenmiştir. 1951-1953 yılları arasında yaşanan ikinci kriz İran merkezli ortaya çıkarken petrol endüstrisinin millileştirilmesine karşı tepkiler üzerine dünyanın en büyük rafinerisi Abadan üretime ara vermiştir. İkinci Arap-İsrail Savaşı ile İsrail-Fransız-İngiliz ortaklığındaki güçlerin Mısır’a saldırısı sonucunda Süveyş Kanalı’nın kapatılması ve Irak-Hayfa Boru Hattı’nın havaya uçurulması ile yeniden petrol arzı sıkıntıya düşmüştür. Üçüncü Arap-İsrail Savaşı 1967 yılında ortaya çıkarken büyük oranda tanker taşımacılığı üzerinden yapılan petrol sevkiyatı Süveyş Kanalı’nın uzun süre kapalı kalması ile kriz yaşamıştır (Issawi, 1979, s. 3-4). Filistin-İsrail anlaşmazlıklarının merkezde yer aldığı Arap-İsrail Savaşları’nda petrol bir araç olarak kullanılsa da başarısız olmuştur. 1973 petrol ambargosuna giden süreçte önemli bir dönüm noktası olarak OPEC’in kuruluşu da kayda değer bir aşamadır. Venezuela, Suudi Arabistan, Irak, İran ve Kuveyt’ten oluşan beşli kurucu fiyat kontrollerinde etkin olma ve millileştirmeyi tam manasıyla hayata geçirerek kendi kaynaklarını kontrol etme konusunda 1960’ta OPEC kuruluşu ile önemli bir adım atmışlardır (OPEC, yty).

1960 yılında kuruluşunu tamamlayan OPEC için etki çağı ve petrolün silah olarak kullanılması tam manasıyla ancak 1973 yılında kendisini göstermiştir. Mısır ve Suriye’nin İsrail’e ani bir saldırı ile başlattıkları savaşın cephesi başta ABD olmak üzere Fransa, İngiltere ve Batı Almanya’nın da desteği ile genişlemiştir. Batı’nın İsrail’e bu desteğine OPEC ambargo ile yanıt verirken savaşı başlatanların bile tahmin edemeyeceği bir sürece girilmiştir. Ambargonun ilk etkileri piyasalarda panik havası yaşatırken ABD’de benzin kuyrukları ve fiyat kontrolleri, ekonomik daralma, işsizlik olarak belirmiştir. Piyasaların yaşadığı panik dünyanın farklı coğrafyalarında ekonomik durgunluk ve resesyon ile kendisini göstermiştir. OPEC üyelerinin ambargosu üçüncü dünyanın zaferi olarak nitelenirken 1972’den 1977 yılına kadar petrol gelirleri yaklaşık altı kat artmıştır (Siripurapu and Chatzky, 2022). Petrol, üretici ve tüketici devletlerin kazanan ve kaybeden taraflarının ortasında kalmış adeta uluslararası ilişkiler ve ekonomik dinamikler için bir kaldıraç görevi görmüştür. Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkeler için yokluğunda ortaya çıkan durum kriz

olarak anlam kazanırken ihracatçılar içinse büyük bir ranta dönüşmüştür. Terazinin kaybeden tarafında yer alan başta sanayileşmiş ülkeler olası arz kesintilerine karşı ortak eylem geliştirmek, güvenli ve sürdürülebilir kaynak sağlamak ve gelecek politikalar ortaya koymak amacıyla 1974 yılında IEA'yı kurarak ortak paydada buluşmaya çalışmışlardır (İEA, yty).

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, ele alınan tarihi sürecin sonunda Churchill'in kehanet niteliğindeki 'çeşitlilik sadece çeşitlilik' sözleri, 1973 petrol ambargosu ile kendisini doğrulayan bir niteliğe büründüğü söylenebilir. Dünya ekonomik anlamda Orta Doğu merkezli bir deprem yaşarken siyasi olarak da gözler bölgeye kaymış ve petrol krizlerinin merkez üssü olmuştur demek yanlış olmayacaktır. Tüm bunların yanında akademi tarafı da yaşanan bu sürecin anlamlı bir çerçevesini enerji güvenliği kavramı ile literatüre kazandırmıştır. Bu kapsamda enerji konusunu 1975 yılında ele alan Mason Willrich enerji güvenliği kavramını ortaya atarken enerji ve dünya siyaseti arasındaki ilişkiyi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından hayati bir mesele olarak nitelemiştir. Yine İsveçli Bo Heinebäck aynı yıl kaleme aldığı, "Petrol ve Güvenlik" adlı eseri ile petrolün, askeri endüstride kullanılmasından 1973 yılında yaşanan ambargonun sonuçlarını içine alacak şekilde ekonomik ve askeri açıdan önemini tahlil etmiştir. Bu kapsamda petrolün yokluğunu iç ve dış güvenlik tehdidi olarak görmüştür. Uluslararası diplomasi ve savunma politikalarında gelecekte devletleri daha fazla meşgul edeceğinin erken dönem analizini yapmıştır (Yu and Dai, 2012, s. 92). Bu noktada enerji güvenliğinin Batı merkezli bir yaklaşımla ele alındığını ve hatta uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira kavrama yönelik her iki yaklaşım da Batı'nın arz güvenliğinin tehlikeye düşmesi durumunda ortaya çıkacak ekonomik sorunlar ve güvenlik eksikliği bağlamında düşünülmüştür.

Enerji güvenliğinin yorumlanması, dünya gündemine damga vuran enerji milliyetçiliği çağında, rakipsiz enerji kaynağı petrole bağlılığın ve petrol kaynaklarını elinde bulunduran dar bir fanatik bölgeye bağımlılığın getirdiği bir gerçeklikte ele alınmıştır (Khamashuridze, 2008, s. 44). Bu gerçeklik kavramın arz yönünde, petrol ile tahlil edilmesine ve jeopolitik eksen üzerinden okunmasına yol açmıştır (Chester, 2010, s. 887). Söz konusu yıllarda bu görünüm haklı bir gerçekliğe sahiptir. Petrol dünyanın halen en büyük enerji kaynağı olmakla birlikte, bu rezervleri elinde bulunduran coğrafyaların taşıdığı kaotik ortam söz konusudur. Krizler coğrafyası olarak da

görülen bu bölge petrol fiyatlarını siyasi bir yaklaşımla ele alıp etkileme konusunda oldukça isteklidir. Bunların yanında dünyanın petrole olan bağımlılığı alternatifsiz bir yapıdadır (Hippel, Suzuki, Williams, Savage ve Peter, 2011, s. 6720). Bu gerekçeler, enerji güvenliği kavramını petrol ve arz güvenliği üzerinden okumak için haklı bir gerçekliği ifade etse de Batı merkezli ve dar bir bakış açısı ile ortaya atılan kavram, petrolün hangi bölgeden temin edildiğinden çok daha fazlasını bünyesinde taşımaktadır (Burrows ve Treverton 2007, s. 79).

1970’li yıllardan itibaren klasik dönemini yaşayan kavram ilerleyen süreçte enerjinin farklı sektörleri ve enerji ile bağlantılı farklı konuları da bünyesine katarak genişleme göstermiştir (Cherp ve Jewell, 2014, s. 415). Örneğin kritik alt yapı kavramı, 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren 1996 yılında Bill Clinton tarafından yayınlanan başkanlık kararnamesi ile literatürde yerini alırken (Executive Order, 1996), AB tarafından yayımlanan yeşil kitapta enerji alt yapısının ve yenilenebilir kaynakların enerji güvenliğine katkısı ve özellikle enerji arz güvenliği noktasındaki önemi öne çıkmıştır (European Commission, 2000, s. 71). Bu bağlamda 1990’lı yılların gündemi siyasi, ekonomik ve askeri krizlerle şekillenirken ikinci yarısından itibaren enerji güvenliği de farklı bir kapsamda dünyanın yaşadığı bu dönüşümden payını almıştır. Kritik alt yapı ile birlikte üretim platformlarının, santrallerin, boru hatlarının güvenliği, tankerlerin denizlerden güvenli geçişi ve çevreci kaygılarla beraber yenilenebilir kaynaklar da daha fazla konuşulmaya başlanmıştır. Bu saydığımız unsurlar enerji güvenliği ile ilgili tanımlamalarda yerini alırken, kavram üretimden dağıtım ve hatta sürdürülebilir büyümeye kadar geniş bir tabanda tanımlanmaya çalışılmıştır (Kruyt, Vuuren, Vries ve Groenenberg, 2009, s. 2167; Pala 2014, s. 81-82).

Enerji güvenliği kavramının dünyanın yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal düzene, krizlere ayak uydurduğunu söylemek mümkündür. Zira dünyanın yaşadığı dönüşüm bunu gerektirmiştir. İEA tarafından ele alınan enerji güvenliği kavramı kısa ve uzun süreli enerji güvenliği olarak iki dönemli geliştirilmiştir. Kısa süreli enerji güvenliğinde odak noktası enerji sisteminin arz-talep dengesindeki beklenmedik değişikliklere karşı koyabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Uzun dönemli enerji güvenliği kavramı ise ekonomik ve çevresel talepleri birlikte karşılama yeteneği olarak görülmektedir. Bu kapsamda kavram genel anlamda ekonomik büyüme için gerekli olan enerjinin, yeterli miktarda, çevreci kaynakları dikkate alan, kesintisiz bir şekilde, makul fiyata temin edilmesi olarak tanımlanmaktadır (İEA, 2023).

Avrupa Birliği de benzer bir şekilde enerji güvenliğini arz yönlü ele alarak sürdürülebilir ekonomi için makul fiyattan kesintisiz bir şekilde çevreci kaygılara duyarlı kaynaklardan sağlanması olarak tanımlamaktadır (European Commission, 2000, s. 2). Kavrama dair yapılan en kapsamlı tanımlamalardan biri 2000’li yıllarda Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi (APERC) tarafından ortaya konulmuştur. Literatüre ‘4A Yaklaşımı’ olarak yerleşen tanımlama mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve ekonomiklik olarak dört saçı ayağı üzerine oturmaktadır. Bu kapsamda her bir unsur enerji tedariki içerisinde farklı bir yöne vurgu yapmaktadır. Mevcudiyet, arz kaynaklarının ihtiyaçları karşılayacak düzeyde varlığına karşılık gelmekteyken erişilebilirlik, enerji kaynaklarının çıkarılması ile tüketim coğrafyalarına ulaştırılması boyutundaki güvenlik süreçleriyle ilgilenmektedir. Ekonomiklik ise kaynakların yeteri miktarda oluşu ve güvenli bir şekilde transferinin ötesinde mevcut ekonomik düzende makul fiyatlarla kullanılması yönüne vurgu yapmaktadır. Kabul edilebilirlik noktasında üzerinde durulan ise enerji kaynaklarının kullanımı ile çevre arasındaki dengenin gözetilmesidir (APERC, 2007).

Devletlerin uyguladıkları ekonomik, sosyal, kültürel politikalar ulaşılması gereken hedefler doğrultusunda şekillenmektedir. Ya da istenmeyen durumların ortaya çıkmasını engellemeye yönelik amaçları içermektedir. Bu bağlamda enerji güvenliğini ele alan Hippel (2011, s. 6720) kavramın; “dış tehditlere veya baskılara karşı kırılganlığı azaltmak, tedarik krizinin önüne geçmek ve tedarik krizlerinin yaratacağı ekonomik ve askeri etkileri minimum seviyede tutmak” şeklinde üç ana amacı olduğuna vurgu yapmıştır.

Yukarıda yer verilen tanımlar göstermektedir ki kavram artık arz yönlü bir petrol terimi olmaktan uzaklaşma çabası içerisinde. Kavramın bu görünüşünü teyit eden Chester’a (2010, s. 887) göre enerji güvenliği, girift bir küresel pazar sistemi ile sınır aşan boru hatları, enerji kaynaklarını elinde tutan dar bir tedarikçi grubu, teknolojik ve finansal piyasalarla çok yönlü ilişki içinde olan bir yapıda 21. yüzyıla geçiş yapmıştır. Bu bağlam içerisinde hidrokarbonlar ve kaynaklar üzerindeki arz riskleri halen baskın bir gündemi oluşturmaktadır. Yani esasında kavram halen arz güvenliği ve petrol bağlamından uzaklaştırılamamıştır. Bu noktada enerji tüketiminde yükselen yerine rağmen doğal gazın dahi sınırlı etkisine dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar doğal gaz kaynakları enerji güvenliğinin arz yönüne ve çevresel kaygılara güçlü bir katkı sunmuş olsa da halen petrolün önemli bir baskı unsuru olduğu dikkate değerdir. Zira başta boru

hatları üzerinden taşınan doğal gazın ve LNG ticaretinin çoğu petrole endeksli fiyatlar üzerinden yürütülmektedir. Başka bir noktada doğal gaz ticaretinin büyük bir bölümü sınır aşan boru hatlarına bağlı yapılırken taşıma sistemleri üzerinde oluşabilecek risklere karşı da savunmasızdır. Tedarikçi ve transfer ülkeler üzerinde yaşanacak riskler kısa dönemli yatırımlarla üstesinden gelinemeyecek yani yeni güzergâhlar ve boru hatları inşa edilemeyecek kadar zordur. Bu husus doğal gaz fiyatları üzerindeki petrol baskısı ile de birleşince daha da kırılganlık kazanan bir görünüm arz etmektedir (Burrows ve Treverton 2007, s. 81; Kruyt vd., 2009, s. 2170). Dolayısıyla kavramın hem içerisine aldığı terimler hem de anlamı açısından zaman içerisinde ve kademeli bir şekilde değişeceği söylenebilir. Şu ana kadar ki yaşadığı dönüşüm bunu teyit eder niteliktedir. Zira çevreye duyarlılık ilk dönemlerde on tanımdan birinde yer alırken yaşadığımız yüzyılda her iki tanımdan birisinde yer bulmaktadır. Toplumsal etkilerin tanımlarda yer edinmesi dalgalı bir seyir izlerken günümüzde yükselen bir trend çizmekte ve daha fazla tanımda yer almaktadır. Yönetişim ve enerji verimliliği terimleri ilk döneme kıyaslanamayacak derecede yer bulmaya başlamış her üç tanımdan birisinde yer verilmiştir. İklim kaygıları ile şekillenen, verimlilik ve iyi yönetimle desteklenen kavram daha kapsayıcı bir görünüm kazanmaktadır (Ang vd., 2015, s. 1083).

Enerji güvenliği kavramının değişken yapıda ve sürekli yeni bir form arayışı içinde olduğu ifade edilmişti. Bu gelişim süreci içerisinde kavramın mevcut görünümü ile birtakım eleştirilerin de odağında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kavramın yaşadığı bu form arayışı belirli bir noktada durmak zorunda olduğuna vurgu yapılmaktadır. Zira kavram politik alan içerisine girdiği zaman özellikle politikacılar tarafından esnetilmekte ve anlamı yozlaşmaktadır. Kimi zaman ulusal güvenlik, kimi zaman sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlara yaklaştırılırken aşınma sürecini de yaşayabilmektedir. Tedarikçi ülkedeki siyasi istikrarsızlıklar enerji üretim faaliyetlerinin askıya alınması ve zaman zaman çatışma boyutuna dönüşmesi durumunda kritik alt yapının zarar görmesine kadar gitmektedir. Hal böyle olunca kavram devletlerin iç politikalarında bile karşılık bulmaktadır (Kruyt vd., 2009, s. 2167).

Enerji güvenliği kavramı üretici, tüketici ve bu kaynaklara güzergâh sağlayan devletleri doğrudan ilgilendirmektedir. Aynı zamanda enerji tüketiminin teknoloji yoğun altyapıya sahip olması, devletlere göre farklılık arz etmektedir ki bu da kavramın kapsayıcılığını zorlaştırmaktadır. Sanayileşme sürecini geride bırakmış

devletlerle henüz az gelişmiş ya da gelişmekte olan devletlerin sahip olduğu enerji sistemleri de farklılık göstermektedir. Batı Avrupa'nın sahip olduğu sistemler ile Sahra Altı Afrika ülkelerinin enerji sistemlerinin benzerlik göstermesi mümkün olmayacaktır (Hughes, 2012, s. 221). Bu noktada kavramın bütün tarafların kaygılarına cevap verir nitelikte olması gerçek manada bir uluslararası ilişkiler terminolojisi için doğal beklentidir. Ancak bunu yaparken de belirli bir çerçeve ve tutarlılık sunması gerekmektedir. Enerji güvenliğinin kavramsal işlevini ele alan Cherp ve Jewell (2014, s. 416), kavramın sınırlılıklarının ortaya konmasını, kavram üzerindeki belirsizliklerin ve tutarsız yönlerin azaltılmasını savunmaktadır. Bu sayede kavram politikacılar ve akademisyenler arasında tutarlı iletişim kanalı kuracak ve kavramı çevreleyen sosyal, ekonomik ve askeri diğer konular arasında özgün ve açıklayıcı gücü yüksek net bir uluslararası ilişkiler aracına dönüşecektir.

Kavram arz yönünden ele alınırken tüketicilerin beklentilerine odaklanmaktadır. Ancak üreticiler içinde talep güvenliğinin sağlanması çoğu tanımda gözden kaçmaktadır. Bunun yanında makul fiyatlar ile ele alınan kavram için makul fiyatın ölçüsü ya da üretici-tüketici arasındaki dengesi hangi noktada ortaya çıkacak sorusu cevapsız kalmaktadır. Fiyatın maliyet bazlı ve piyasanın arz-talep durumunu yansıtması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Fiyatlarda yaşanan aşağı yukarı yönlü sert hareketler üretici ve tüketici ülkelerin güvenlik endişelerine farklı yansımaktadır (Bielecki, 2002, s. 236). Örneğin petrolün yukarı yönlü 1 dolarlık hareketi ile İran 1 milyar dolar, Rusya 2 milyar dolar, Suudi Arabistan ise 3 milyar dolar kazanmakta, ABD ise 4 milyar dolarlık ekonomik refah kaybına uğramaktadır (Baykaç, 2009, s. 125). Petrol zengini Arap ülkelerinin birçoğu özellikle ihracat gelirlerine bağlı ayakta kalmaktadırlar. Kamu harcamalarının çoğunun kaynağını petrol gelirleri oluşturmaktadır. Aşağı yönlü petrol fiyat hareketleri bu devletler için işsizlik, ödemeler dengesindeki açıklar ve siyasi huzursuzluk anlamına gelecektir (Daoudi ve Dajani, 1984, s. 82). Yani esasında enerji güvenliğinin fiyat istikrarı ya da arz güvenliği boyutu bağlama göre farklılık gösterebilmekte, talep güvenliği ile de karşılık bulmaktadır. Dolayısıyla bu durum kavramın yeniden ve tüm tarafları içine alacak şekilde yeniden yorumlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İlerleyen süreçte kavramın tanımlanmasında kullanılan unsurlar ve terimler değişmiş ve genişlemiştir. Farklı bağlamlarda ele alındığında tüm tarafların ihtiyacına cevap veren bir kavram geliştirme ya da tanımlama çabaları ortaya çıkmıştır. Bu noktada Ang vd. (2015, s.

1081), enerji güvenliğinin tanımlanmasının bağlama göre ele alınması gereken bir kavram olduğunu ifade ederek kavramı yedi terim üzerinden ele almışlardır. Bu kapsamda enerji mevcudiyeti, altyapı, enerji fiyatları, toplumsal etki, çevre, yönetim ve enerji verimliliği terimlerini öne çıkartmışlardır. Başka bir açıdan enerji güvenliği kavramı, “fiyat istikrarını sağlamaya yönelik uygulanabilir bir düzenleyici piyasa çerçevesinde makul fiyattan yeterli enerjiye güvenilir ulaşım” çerçevesinde tanımlanmıştır (Khamashuridze, 2008, s. 44). Bu sayede enerji fiyatlarının sert yukarı ve aşağı yönlü hareketlerinin neden olduğu üretici ve tüketici devletlerin finansal yapılarındaki sorunların en aza indirilmesi için enerji piyasalarının önemi vurgulanmıştır.

Ciuta (2010, s. 123) ise kavramın genişlemesi noktasında farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Özellikle güvenlikle bütünleşik olarak yer alması bütün alanlarda karşılaşılan enerji konusu üzerinden güvenlik anlayışının da yaygınlaşmasına, enerji ile yan yana gelen bütün konuların güvenlik sorunu bağlamında ele alınmasına ve güvenlikleştirmenin yaygınlaşmasına dikkati çekmiştir. Bu aşamada enerji güvenliği kavramının sınırlarını ortadan kaldıran, silikleştiren bir noktaya işaret etmektedir. Güvenlikleştirme olgusunun enerji güvenliği ile birlikte en spesifik örneği olarak rantıye devletlerde kendisi göstermektedir. Özellikle Körfez ülkeleri ya da Orta Asya’nın enerji zengini ülkeleri bu grup içerisinde gösterilebilir. Bu devletlerin yöneticilerinin iktidarlarını korumaları ve rejimlerinin sürekliliği enerji gelirlerinin devamlılığına bağlıdır. Enerji gelirleri otoritenin devamı için parasal kaynağı sağlarken gelirler, rejimin güvenliği için rakip toplumsal hareketlerin satın alınması, rejim taraftarlarının desteğinin devamlılığı ve sosyal düzeni baskılayacak mekanizmaların işletilmesi için dağıtılmakta ve kullanılmaktadır. Bu sayede enerji güvenlikleştirmesi otoriter rejimlerin devamlılığına hizmet eden bir araca dönüşmektedir (Wilson, 2019, s 118- 119).

Enerji güvenliği kavramının tarihsel arka planından itibaren üzerinde durulan gelişimi yine kavrama yönelik eleştiriler ve farklı bakış açıları üzerinden tartışılmıştır. Bugüne kadar ulaşan tanımlamalar ve dönüşümlerin ya da tartışmaların gelecekte de varlık göstereceği tahmini zor değildir. Bu kapsamda kavramın gelecekte yoğunlaşması gereken ve alacağı şekillere odaklanmak önemlidir. Bu doğrultuda Vivoda’nın (2010, s. 5259) tespitleri kıymetlidir. Çevre, kavramın önemli bir terimi olmaya devam edecektir. Zira geleneksel enerji güvenliği yaklaşımlarına en ciddi meydan okuma

çevre güvenliği, iklim değışikliğı ve küresel ısınma kaygıları üzerinden gelmiştir. Bu meydana okuma sosyal-kültürel-politik faktörler tarafından da desteklenmektedir. Yeni santrallerin inşası, zararlı atıkların kontrolü için gerekli tesislerin kurulmasının gereklilikleri bu alanlarda yaşayan insanların toplumsal muhalefeti ile karşılık bulmaktadır. Bu bağlam gelecekteki tanımlar üzerinde baskın olmaya devam edecektir. Dünya birçok noktada teknolojiyle yoğun bir küreselleşme süreci yaşamıştır. Enerji kullanımı da bu süreçten kendisine düşen payı almış, teknoloji yoğun bir enerji toplumunu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda enerji güvenliği üzerine geliştirilecek yeni kavramlar enerji teknolojilerine mutlaka ağırlık vermek zorundadır. Arz güvenliği temelinde gelişen kavram talep yönünü geri plana itmiştir. Özellikle hidrokarbonların talep güvenliği yönü daha fazla ele alınmalıdır. Geleneksel kavramların göz ardı ettiği bir başka konuda insani güvenlik boyutunu ilgilendirmektedir. Toplumun elektriğe erişiminin asgari ihtiyaçları karşılayacak şartta tüm topluma sağlanması önem arz edecektir.

2.4. Enerji Jeopolitiğı

Jeopolitik teoriler dünya liderliğinin ele geçirilmesi ve ardından bunun sürdürülebilir kılınması için coğrafyaya odaklanmayı ifade etmektedir. Coğrafyanın içinde barındırdığı değerler bu yarışta onu öne çıkarmaktadır. Bu değerler kimi zaman stratejik bir geçiş noktası, kimi zaman insan kaynağı, bazen de yer altı kaynakları olarak görülmektedir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında insan gücü sömürgelerden gelen savaşçılarla desteklenmiştir (Ludendorff, 2014, s. 273). Donanmalar petrolle harekete geçirilirken çok az gelişmiş donanma bu kaynakları kendi topraklarından sağlamıştır. Ekonomiler zengin kaynaklara ulaşmayı tıpkı Alsace-Lorrien toprakları üzerindeki mücadelede olduğu gibi ulusları için zorunluluk olarak görmüşlerdir (Acun, 1949, s. 145). Britanya İmparatorluğu'nu imparatorluk yapan insan ve hammadde kaynakları Süveyş Kanalı'nın İngiltere için kaçınılmaz önemini ortaya çıkartmıştır (Şahin, 2015, s. 845). Süveyş Kanalı'nın Hint-Akdeniz geçişi için en kıymetli su yolu olduğu gerçeğı dünya ticareti için diğer stratejik noktaların da kıymetini açığa çıkartmıştır. Malakka Boğazı'ndan geçişin güvenliği Çin için adeta ulusal güvenlik boyutunda olduğu kadar Çin'in binlerce kilometre uzaktaki Cibuti'ye konumlanması benzer şekilde ulusal çıkarlarına hizmet etmektedir (Yiğitel, 2013, s. 160-161; Söğütlü, 2021, s. 81). Tüm bu örnekler üzerinde coğrafyanın kimi

zaman stratejik konumuyla kimi zaman insan kaynağıyla ya da yer altı zenginlikleriyle değerli hale geldiği görülmektedir.

Jeopolitik teorilerin coğrafyaya odaklanarak ulusal politikaların hayata geçirilmesi için projeksiyon tuttuğu ifade edilmektedir. Mackinder, Rusya'nın geniş coğrafyasını demiryolu ağları ile imar edeceği, geniş tarım arazileri sayesinde ekonomiyi destekleyeceği ve askeri yeteneklerini coğrafya üzerinde harekete geçirerek dünyaya hükmedeceği bağlama yer vermiştir (Muscara, 2015, s. 418). Mahan ise ABD için 20. yüzyılda güç konumunun devamlılığını stratejik deniz alanlarına ve önemli geçitlere hâkim olmasında görmüştür (Dodds, 2007, s. 27). Brzezinski ise ABD'ye, Lizbon'dan Vladivostok'a kadar uzanan büyük bir satranç tahtası çizerek, dünya liderliğinin Avrasya'yı kontrol etmekten geçtiğini, bu kontrolü kaybetmesi halinde ise önce Avrasya'yı yerel güçlere teslim edeceği ve daha sonra kendi gücünü kaybedeceği uyarısında bulunmuştur (Brzezinski, 1997, s. 53).

Zihinlerde beliren dünyanın bu farklı coğrafyaları birer harita olarak canlanmaktadır. Ancak Lacoste'un (1976, s. 50), haritaların basit birer yer gösteren levhalar olmadığı vurgusunda olduğu gibi bu coğrafyalar güç mücadelesinde üstünlük sağlamak ve bu gücü daimî kılmanın birer aracı olarak görülmektedir. Doğal kaynaklar devletlerin dış politikalarına ve güç mücadelesi arayışlarına yön verirken kaynakların sahip olduğu coğrafyalar ise oyunun temel zeminini oluşturmaktadır (Proedrou, 2021, s. 3).

Enerji jeopolitiği uluslararası ilişkiler literatüründe tıpkı enerji güvenliği kavramı gibi 1973 yılında yaşanan petrol şokunun etkisinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Enerji jeopolitiğinin 1977 gibi erken dönem analizine Melvin A. Conant ve Fern Gold tarafından kaleme alınan 'The Geopolitics of Energy' kitabında rastlanılmaktadır. Devletlerin dış politikalarındaki amaçlarının hammadde ve özelde enerjiye ulaşmak olduğu üzerinde durulmuştur (Conant ve Gold, 1978).

Dünyayı enerji kaynaklarının dağılımı üzerinden bölmekle enerji zengini ve enerji yoksunu ülkelerin işaretlemesi mümkündür. Enerji jeopolitiğinin ortaya çıkmasının temelinde de bu görüntü yatmaktadır. Kaynaklar asimetric dağılmıştır. Enerji jeopolitiğini üreten temel ikilem de bu asimetriden hareket etmektedir. Kavramın ortaya çıkması ve şekillenmesi de temel bir değişimin ürünüdür. Dünya geneline dağılan ve yaygın kullanımı ve rezervi olan kömürün yerini petrole bırakarak daha önce karşılaşılmayan kaynak coğrafyası sorununu ortaya çıkarmıştır (Sevim, 2012, s. 4380). Bu durumda enerji jeopolitiğinin birinci bileşenini kaynak coğrafyası oluşturmaktadır.

Kaynakların varlığından hareketle ortaya çıkan ve enerji jeopolitiğinde önemli bir yere sahip olan bir diğer unsur olarak kaynakların nasıl paylaşılacağı ya da kim tarafından işletileceği gösterilmektedir. Petrol ve doğal gaz arama ve işletme hakları birtakım egemenlik yetkilerini de ifade etmektedir. Bu yetkiler kimi zaman birtakım sözleşmelerle ortaya çıkarken bazen de bir alan üzerinde devletlerin mücadelesi ile de şekillenmektedir. Bu hakların varlığı aynı zamanda enerjiyi kontrol etme üzerine kurulu bir rekabet alanıdır. Zira bu sayede devletler rakiplerine karşı enerji kaynağına sahip olmada birtakım ayrıcalıklar sayesinde üstünlük kurmaktadır (Proedrou, 2021, s. 4). Bu bağlamda enerji jeopolitiğinde önemli bir yere koyabileceğimiz ve rekabete açılan bir alan olarak enerji arama ve işletme hakları ikinci bileşen olarak ifade edilebilir.

Kaynak coğrafyasının ve bu kaynaklar üzerinde birtakım hakların varlığı enerji jeopolitiği için tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Bu noktada sadece kaynakların ortaya çıkartıldığı bölgeler değil arz-talep ilişkisinin yaşandığı geniş bir alanın önemi ortaya çıkmaktadır (Demir, 2010). Zira enerji üretenler için bu kaynakların ekonomik bir değer ifade etmesi birtakım koşullara bağlıdır. En önemlisi de arzı elinde bulunduranların karşısında bir talebin ortaya çıkması ile bu değer mümkün hale gelir. Dolayısıyla arz coğrafyası ile talep coğrafyası arasındaki geçiş yani enerjinin taşınmasının enerji jeopolitiğinin bir diğer unsurunu ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Transfer coğrafyası ya da enerji nakil güzergâhları enerji jeopolitiğinin üçüncü bileşenini ortaya koymaktadır.

Daha derli toplu bir yaklaşımla üç farklı bileşen üzerinden enerji jeopolitiği tanımlanmak istendiğinde, asimetrik dağılan enerji coğrafyasının merkezinde bu kaynakların aranması, çıkartılması ve işletilmesi ve talep bölgelerine açılması ile kaynaktan tüketime kadar devletlerin rekabetini enerji jeopolitiği olarak ifade etmek mümkündür.

Başka bir açıdan enerji jeopolitiği kaynaklar ve pazarlar için ekonomik, siyasi ve askeri yeteneklerin ortaya konularak yürütüldüğü bir rekabet olarak da tanımlanmaktadır (Correlje ve Linde, 2006, s. 532). Bu tanımlamanın kavrama dâhil ettiği unsur olarak enerji pazarları önemlidir. Zira enerji jeopolitiği sadece enerji ithalatçısı devletlerin dikkatine mazhar bir kavram olarak görülmemektedir. Enerjinin, elinde bulunduranlar için bir güç unsuru olmasının farklı bir bağlamı da paraya çevrilebilen bir emtia olmasıdır. Dolayısıyla şu sonuca varmak zor değildir. Petrol ve doğal gaz uluslararası ilişkilerde paraya eş değer bir güçtür. Bu ise ancak kalıcı ve

sürekli pazarların varlığıyla mümkündür. Dolayısıyla enerji oyununda kaynaklara hâkim olanlar pazarı, pazar coğrafyası konumundaki devletler ise kaynak coğrafyasını çeşitlendirme rekabetindedirler (Sevim, 2012, s. 4380).

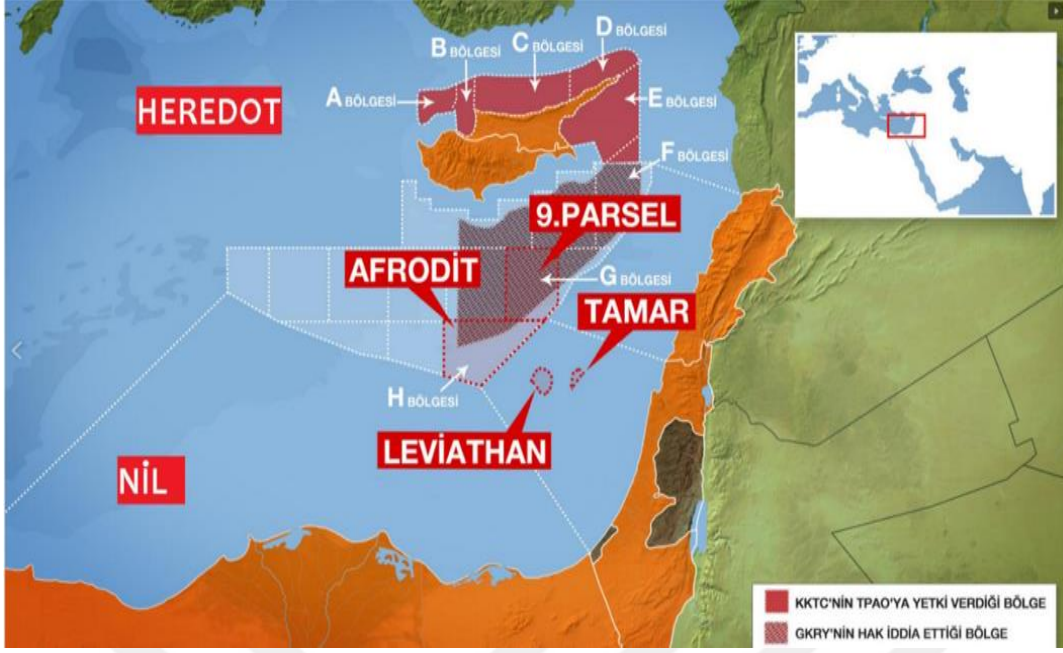
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ

Akdeniz tarih boyunca birbirinden farklı kültürlerin karşılaşma alanı olarak ön plana çıkmıştır. Bu karşılaşma ekonomik, kültürel, siyasi olduğu kadar askeri olarak da kendini göstermiştir. Bu etkileşimlerin geride bıraktığı tarihi, kültürel, askeri izler ise Akdeniz’i adeta dünyanın bir nüvesi haline getirdiği söylenebilir. Bugün ise süregiden tarihsel mücadelenin enerji kaynakları üzerinden bir karşılaşma ile devamlılık gösterdiği görülmektedir. 2000’li yılların başından itibaren doğal gaz kaynaklarının yoğun bir şekilde gündem olması Doğu Akdeniz bölgesinde bölgenin dinamiklerini harekete geçiren başlıca konu olmuştur.

3.1. Doğu Akdeniz’in Enerji Potansiyeli

Doğu Akdeniz bölgesinde enerji kaynaklarının Kıbrıs Adası etrafında yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Özellikle Kıbrıs Adası ve Girit Adası’nın güneydoğusu arasındaki Heredot Sahası, Kıbrıs Adası’nın güneyindeki Afrodite Sahası ve Kıbrıs Adası ile Filistin-İsrail kıyı şeridi arasında bulunan Leviathan Sahası Ada’nın çevresinde önemli bir doğal gaz rezervi olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan Mısır’ın kuzeyinde yer alan Nil Sahası da şu ana kadar belirlenen doğal gaz havzaları içerisinde yer almaktadır (Yaşa ve Yılmaz, 2022, s 11).

Şekil 3.1. Doğu Akdeniz’de Dört Büyük Enerji Havzası (Kaynak: Kedikli ve Çalağan 2017, s. 127)

Doğu Akdeniz bölgesinde doğal gaz arama faaliyetleri 1969 yılına kadar gitmektedir. Bu çalışmalar ilk olarak Mısır’ın Nil Deltası üzerinde batı yakasında bulunan Abu Qir bölgesinde başlamıştır. Kendi içerisinde Kuzey Abu Qir, Abu Qir ve Batı Abu Qir olmak üzere üç alana ayrılan Abu Qir bölgesi, Phillips Petroleum’un başlattığı keşiflerle Doğu Akdeniz’in en yaşlı hidrokarbon sahası olmuştur (Edress, Rasoul ve Senna, 2022, s. 1; Kökyay, 2021, s. 218). 1969 yılında başlayan keşiflerden sonra en dikkat çeken adım yaklaşık on yıl sonra Spiros Kiprianu liderliğindeki GKRY’den gelmiştir. Ada’nın güneyinde Mısır ile ortak petrol arama sürecini başlatmak isteyen Rum Yönetimi, Rauf Denктаş ve Türkiye’nin kararlı tutumu karşısında geri adım atmış ve bu başlangıç sonuçsuz kalmıştır (Katman, 2013, s. 19).

Doğu Akdeniz’in enerji kaynaklarının geliştirilmesi çalışmalarına Mısır’ın öncülük ettiği görülmektedir. Bu bağlamda 1980’li yıllar boyunca da Mısır’ın saha geliştirme çalışmaları devam etmiştir. Ancak enerji kaynaklarının keşfi 2000’li yıllardan itibaren önemli bir ivme kazanmış ve nihayet 2009 yılından sonra art arda diğer bölge devletleri tarafından kayda değer keşifler yapılmıştır (Hava, 2020, s. 688).

Söz konusu doğal gaz kaynaklarının ekonomik bir değer üretebilmesi, ticarete konu olması yani piyasalaştırılabilmesi, birçok parametrenin bir araya gelmesiyle mümkün görülmektedir. Bunların ilki söz konusu kaynağın yeterli bir büyüklüğe sahip olması

olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan kaynağın çıkartılıp tüketim coğrafyasına ulaştırılması da ayrı bir bileşeni oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. Bu aynı zamanda maliyetlerin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin kara havzalarında üretime geçme süreci, offshore diye tabir edilen deniz alanlarındaki üretimden daha az maliyetlidir. Zira iki saha arasında teknoloji farklılaşmakta, deniz alanının zorlu koşulları üretim sürecini zorlaştırırken daha yoğun teknoloji ve yordam bilgisini zorunlu kılmaktadır. Bunun sebep olduğu ekstra maliyete ek olarak yüzeye çıkarılan enerjinin önce karaya sonra da tüketim bölgelerine ulaştırılma zorluğu gündeme gelmektedir. Nitekim bu bağlamda 1999 ve 2000 yılında bölgede yapılan iki ayrı keşif söz konusudur. İsrail Münhasır Ekonomik Bölgesi (MEB) içerisinde kalan Noa Sahası'nda 1999 yılında ve 2000 yılında da Marin-B Sahası'nda yapılan üretimler oldukça düşük seviyede kalmıştır (NewMed Energy, 2021).

Bu bağlamda Doğu Akdeniz'de 1960'lı yıllardan başlayan keşif çalışmalarında bölgeye dinamizm katan ilk büyük keşfin 2009 yılında yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu keşif İsrail MEB sınırları içerisindeki Tamar Sahası'nda gerçekleşmiştir. 2020 yılında Chevron tarafından satın alınan Noble Enerji, denizden 90 kilometre uzakta Hayfa şehri açıklarındaki 100 km²'lik bir alanda gerçekleştirmiştir. 2013 yılı itibarıyla doğal gaz satışı başlayan Tamar Sahası, Isramco 28.75%, Dor Gas 4.0%, Delek Drilling 15%, Avner 15%, Noble Energy 36.0% ortaklığında işletilmektedir. 2009 yılında Tamar Sahası'nın ardından o güne kadar yapılan en büyük keşif yine İsrail MEB sınırları içerisindeki Leviathan Sahası'nda gerçekleştirilmiştir. 509,7 milyar m³ olarak açıklanan bu keşif Chevron Mediteranean (%39,66), NewMed Energy (%45, 34) ve Ratio Energies (%15) ortaklığında yapılmıştır (Chevron İsrail). Söz konusu keşif dünyanın doğal gaz rezervlerine oranla sadece %0,4'lük bir değere karşılık geliyor olsa da bu alan İsrail'in önemli bir enerji açığını kapatacak olması açısından önemli görülmektedir. Daha da önemli olan ise bu keşif ile Doğu Akdeniz'in enerji potansiyeli dikkat çekici bir şekilde dünya gündeminde yer almaya başlamış, diğer arama çalışmaları için önemli bir kırılma olmuştur (Henderson, 2011).

ABD jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS) tarafından yayınlanan “*Doğu Akdeniz Levant Havzası Eyaletinin Keşfedilmemiş Petrol ve Gaz Kaynaklarının Değerlendirilmesi*” başlıklı rapor bölgenin enerji potansiyeline dikkat çekmiştir. Bu kapsamda Suriye, Lübnan, İsrail kıyıları boyunca güneye doğru Mısır'ın Nil Deltası

sınırına kadar inen ve Kıbrıs Adası ile bu bölge arasında kalan 83.000 km²'lik bölge Levant Havzası olarak işaretlenmiştir. Bölge üzerinde yapılan değerlendirme neticesinde 3,45 trilyon m³ doğal gaz ve 1.7 milyar varil petrol rezervinin varlığı rapor edilmiştir (USGS, 2010).

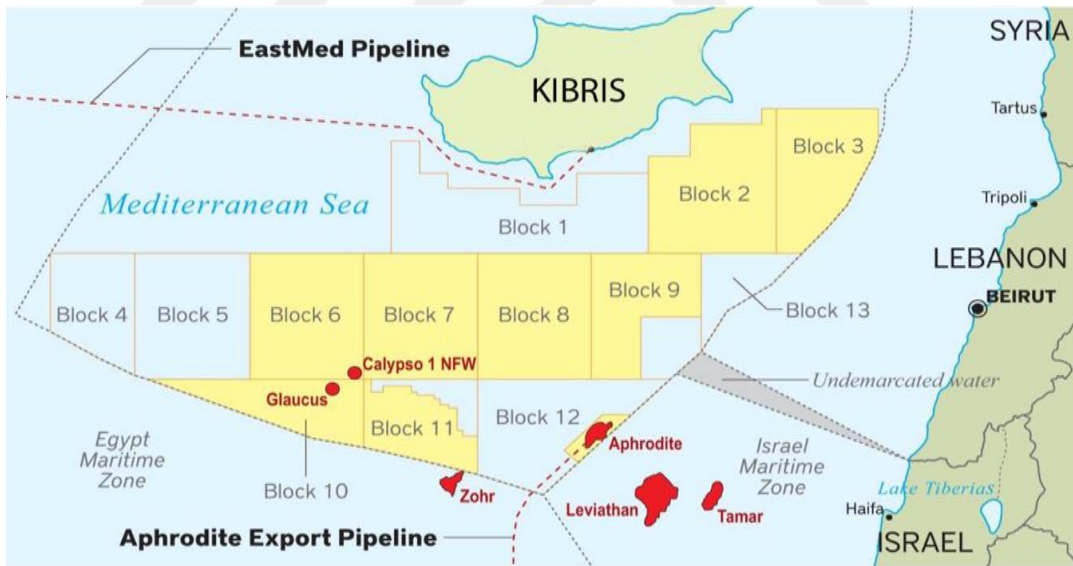
1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başından itibaren başlayan enerji keşifleri nihayet İsrail tarafında bulunan önemli miktarda rezervle dünyanın dikkati çekmiştir. Özellikle USGS tarafından ortaya konan rapor ise bu sürece katkı sunmuştur. Nitekim GKRY'nin Limasol kentinden 160 km güneyde ve İsrail'in Leviathan Sahası'nın 30 km kuzeybatısında 12. Blok olarak belirlenen Afrodit Sahası 2011 yılında yeni bir keşif haberi ile gündem olmuştur. Chevron ve Shell ortaklığında yapılan keşfin yaklaşık 98 milyar m³ doğalgaz rezervine sahip olduğu açıklanmıştır (NewMed Energy, 2021). 2015 yılında Mısır tarafından Nil Deltası içerisinde kalan Zohr Sahası'nda Doğu Akdeniz'in en büyük keşfi yapılmıştır (Hava, 2020, s. 688). Devam eden yıllarda bölge devletleri tarafından yapılan çalışmalarda yeni keşif haberleri ardı ardına gelmeye devam etmiştir. Ancak bu konuya ilişkin olarak USGS tarafından yayınlanan raporun bölgeye yönelmede ve keşiflerin hız kazanmasında önemli bir etkisi olduğunu söylenebilir.

Çizelge 3.1. Doğu Akdeniz'de Önemli Doğal Gaz Keşifleri (Kaynak: Kökyay, 2021, s. 219)

Ruhsat Veren Ülke	Saha İsmi	Keşif Yılı	Rezerv (Milyar m³)
İsrail	Mari - B	1998	28
	Tamar	2009	318
	Dalit	2009	14,1
	Leviathan	2011	606
	Tanin	2012	33,9
	Karish	2013	50,9
Filistin	Gaza Marin-1/2	2000	39
GKRY	Afrodit	2011	128
	Glaucus-1	2019	142-227
	Calipso-1	2018	?
Mısır	Zohr	2015	850

1990 ve 2000'li yıllarda ortaya konan küçük çaplı keşiflerin ardından 2009 yılında İsrail'in Tamar Sahası ve ardından gelen Leviathan keşifleri heyecanla karşılanmıştır. Çizelge üzerinden daha derli toplu bir şekilde görüleceği üzere Doğu Akdeniz'de

keşifler özellikle 2000'den sonra hız kazanmış ve ardı ardına haberler gelmeye başlamıştır. Diğer taraftan söz konusu çizelgede yer alan kaynak alanlarını coğrafya üzerinden ele almak önemlidir. Zira söz konusu alanların yakınlığı ve bölgenin dikkat çekici bir havza niteliğinde olduğu iddiası daha da belirginlik kazanacaktır. Ancak şu kısmı da eklemekte fayda bulunmaktadır. İEA tahminleri üzerinden ortaya çıkan veriler ışığında dünyanın mevcut kanıtlanmış doğal gaz rezervleri 207 trilyon m³ civarında olduğu söylenebilir. Yukarıdaki çizelgede yer alan verilerdeki rezerv miktarları bir araya getirildiğinde dahi bölgenin rezerv miktarının dünya hacmi içindeki payının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak yine İEA verilerinde görülebileceği üzere 1989 yılından günümüze kadar keşfi gerçekleşen alanların toplam katkısı yaklaşık %90 civarındadır. Ayrıca 1990'lı yıllar ve 2000'li yılların başında yapılan Doğu Akdeniz keşifleri her ne kadar ekonomik olarak bir değere işaret etmese de gelişen arama teknikleri sayesinde Doğu Akdeniz bugün enerji denkleminde öne çıkan en güncel alan olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası enerji maliyetleri, teknolojik gelişmeler ya da bölge üzerindeki sorunların giderilmesi gibi faktörlerle bu rezerv miktarının gelecekte yenileneceğini tahmin etmek zor değildir.

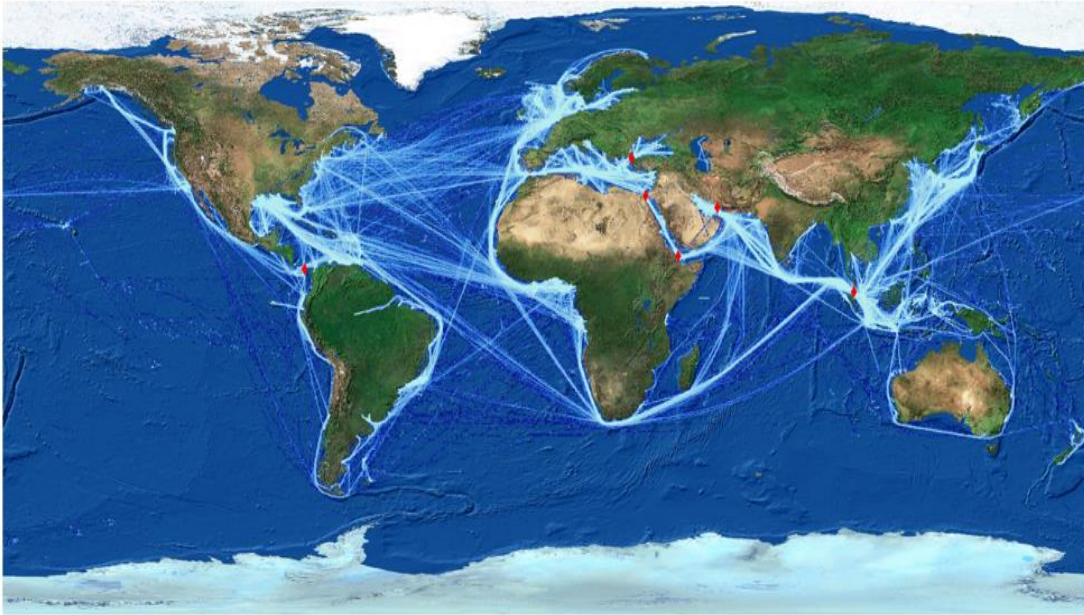
Şekil 3.2. Zohr, Afrodit, Leviathan ve Tamar Sahaları (Kaynak: Stratejik Ortak, 2020)

Önemli keşif alanları olan Tamar, Zohr, Afrodit ve Leviathan sahaları Doğu Akdeniz üzerinde keşfi yapılan en büyük doğal gaz alanları olarak bilinmektedir. Harita üzerinden bakıldığında söz konusu kaynakların GKRY tarafından parsellere ayrılan

Afrodit Sahası, İsrail MEB bölgesi, Mısır MEB alanı olmak üzere üç alanın kesiştiği noktada kümelenmiş olduğu görülmektedir. Zira bu alanlar Doğu Akdeniz’de gösterilen dört enerji keşif alanının üçü olan Afrodit Sahası, Nil Havzası, Leviathan Sahası’nın kesiştiği alanı ifade etmektedir.

3.2. Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz’in Durumu

Doğu Akdeniz enerji jeopolitiğinde yükselen aktör olarak ele alındığında iki bağlam dikkate değer görülmektedir. İlk olarak enerjide kaynak coğrafyaları ile tüketim coğrafyaları arasında bir ağırlık merkezi olarak konumlanmaktadır. Bu haliyle Doğu Akdeniz enerji transferinde doğu ile batı arasında bir sarkaç konumundadır. Bu sarkaç ise Doğu Akdeniz’in coğrafi olarak parçaları bir araya getiren bir havzaya dönüşmesinden güç almaktadır. Havza, Türk Boğazları ve Süveyş Kanalı gibi dünyanın en önemli altı tıkanma noktası arasında gösterilen geçitleri bir araya getirmektedir (Komiss ve Huntzinger, 2011). BTC, SUMED, Kerkük Yumurtalık Boru Hattı ise kuzey-güney, doğu-batı istikametlerinde adeta yapay birer nehir görünümünde havzayı enerji jeopolitiğinde besleyen bağlantılardır. Doğu Akdeniz’in jeopolitiğini harekete geçiren ikinci faktör ise 1900’lü yılların ikinci yarısından itibaren başlayan ancak 2000’li yıllarda hız kazanan enerji keşifleri ile bölgenin bir kaynak coğrafyasına dönüşmesinde görülmektedir.

Şekil 3.3. En Önemli Altı Tıkanma Noktası (Kaynak: Komiss ve Huntzinger, 2011)

Bölge Orta Doğu ve Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının tüketim pazarlarına ulaştırılmasında öne çıkmaktadır. BTC Hattı üzerinden İskenderun Limanı'na ulaşan Hazar Bölgesi kaynakları buradan tankerler aracılığı ile pazarlara ulaşmaktadır. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı ve Samsun-Ceyhan Hattı ile önemli oranda kaynakların bölge üzerinden transferi sağlanmaktadır (Yaycı, 2012, s. 9). Bölgeyi enerji kaynaklarının taşınması açısından destekleyen en önemli bağlantılardan birisi de SUMED hattıdır. 1977 yılında inşa edilen SUMED hattı Kızıldeniz'den Akdeniz'e ham petrol taşımaktadır. Büyük tonajlı gemi geçişlerinin elverişli olmadığı durumlarda SUMED hattı üzerinden petrol Akdeniz'e aktarılmakta ve bölgeden tankerler aracılığı ile transferi gerçekleştirilmektedir (Israel Defans, 2022). 2016 yılı verilerine göre günlük ortalama 3,9 milyon varil petrol Süveyş Kanalı'ndan geçiş yapmıştır. Süveyş Kanalı, Basra Körfezi'nin kaynaklarını Avrupa'ya, Rusya çıkışlı tankerleri ise Asya pazarlarına ulaştıran su yolunun en stratejik noktasını teşkil etmektedir. Süveyş Kanalı ve SUMED Boru Hattı'nın tıkanması ya da kullanımında ortaya çıkacak aksaklıklarda tankerler, Afrika'nın güneyinde Ümit Burnu rotasını kullanmak zorunda kalacaklardır (EİA, 2017). Bu güzergâh ise Süveyş Kanalı üzerinden geçişlere göre yaklaşık 7000 km daha uzun mesafe ve yaklaşık 15-20 günlük bir zaman kaybını ortaya çıkartmaktadır. Ayrıca bu rotanın tüketicilere %30'luk bir ek maliyeti de söz konusudur. Diğer taraftan bu rotanın kullanılması deniz korsanlığı ile karşı karşıya kalma riskini ortaya çıkartmaktadır (BBC, 2008). 1970 yılında sadece 3 milyar m³ LNG hacmi olan dünyanın 2021 yılı itibariyle yıllık LNG hacmi 516 milyar m³ şeklinde gerçekleşmiştir (Statista, 2023). Bu veri üzerinden bir değerlendirmede bulunmak gerekirse kara kütlelerini birbirine bağlayan boru hatları jeopolitiğinin denizlerle önemli bir rekabete girdiği görülmektedir. Doğal gaz ticaretinin önemli oranda boru hatları üzerinden yapıldığı bir dönemin geride kaldığına da işaret etmektedir. Deniz alanları geçmişte olduğu gibi gelecekte de önemini korumaya devam edecektir. Bu alanlar içerisinde ise Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı, Türk Boğazları, BTC, Kerkük-Yumurtalık Boru hattı, SUMED vasıtasıyla Hazar Bölgesi, Rus enerji kaynakları, Orta Doğu'nun petrol ve doğalgazı başta olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarına dağıtan jeopolitiği elinde bulundurmaktadır (Kozanhan, 2022, s. 58).

Enerji güvenliğine ilişkin buraya kadar anlatılanlardan aşağıdaki genellemelere ulaşmak mümkündür. Enerji güvenliği kaynak coğrafyası ile tüketim coğrafyası arasında hareket eden güvenli transfer rotaları ile ilgilenir. Yani enerji kaynaklarının herhangi bir arz

kesintisine uğramadan sorunsuz bir şekilde transfer edilmesi önemli bir bileşendir. Başka bir açıdan ekonomiler için enerji maliyetlerinin kabul edilebilir düzeyde olması gerekir. Temiz enerji, üretimde de tüketimde de kullanımı iklim ve çevresel gerekçelerle tercih edilen enerji türüdür. O halde Doğu Akdeniz'e etki eden enerji güvenliği bağlamı transferin daha güvenli bir rota üzerinden gerçekleşiyor olması ile öne çıkmaktadır. Aynı zamanda okyanuslar üzerindeki uygun olmayan deniz ulaşım şartlarının ve saldırıların getirdiği olumsuzluklar ve deniz kirliliği kaygıları da bu bağlamda giderilmiş olmaktadır. Başka bir açıdan Ümit Burnu üzerinden oluşan rota her bir birim petrol için daha fazla maliyet olarak yansımaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'in enerji güvenliği bağlamında yükselişinin temeli, bu zemin üzerinde irdelenebilir.

Doğu Akdeniz bölgesinin transfer coğrafyasından kaynak coğrafyasına geçiş, örneğine az rastlanan ender alanlardan birisi olarak görülmektedir. Zira yukarıda yer verilen açıklamalar doğrultusunda bölgenin esasında taşımacılık üzerine kurulu jeopolitiğine dikkat çekilmektedir. Ancak yaşadığımız yüzyılın başından itibaren gerçekleşen enerji keşifleri ile artık kaynak coğrafyası ile anılmaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesinin sahip olduğu enerji transferi konusundaki bu jeopolitiği ve aynı zamanda bünyesinde barındırdığı enerji kaynakları başta bölgesel aktörler olmak üzere dünyadaki güçlerin dikkatini çekmiştir. Enerji kaynaklarına ulaşmak adına özellikle araştırma ve sondaj faaliyetleri üzerinden girilen rekabet, kaynakların hangi yollarla ve hangi güzergâhlar üzerinden dağıtılacağını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda bölge Rusya, Çin, ABD ve AB gibi küresel aktörlerinde rekabet ve iş birliği yaklaşımlarına sahne olduğu görülmektedir. Bu bakımdan devletlerin bölgeye ilişkin politikalarını ele almak söz konusu rekabet ve iş birliğinin yönelimlerini anlamak adına önemli olacaktır.

3.3. Enerji Politikaları Bağlamında Doğu Akdeniz'de Bölgesel Aktörler

Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan enerji olgusu siyasi, ekonomik, tarihsel bir bağlamda da şekillenmektedir. Bu noktada bölgedeki enerji jeopolitiği bölgesel aktörlerin bakış açılarından etkilenmektedir. Dolayısıyla başta Türkiye olmak üzere Mısır, İsrail, Lübnan, Suriye, Filistin, Yunanistan, GKRY ve Libya'nın içinde yer aldığı bölgesel aktörlerin politikaları bu bölümde ele alınacaktır.

3.3.1. Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin Enerji Politikaları

BP tarafından 2020 yılında yayınlanan ‘Dünya Enerji İstatistikleri Raporu’na göre, dünyanın doğal gaz rezervlerinin yarısından fazlası iki bölgede yoğunlaşmaktadır. Orta Doğu Bölgesi %38, Hazar Bölgesi ve Rusya ise %32, 3’lük bir oranla dünyanın en zengin kaynak coğrafyaları olarak öne çıkmaktadır. Mısır, Cezayir ve Libya’nın öne çıktığı Kuzey Afrika, dünya rezervlerinin %4’lük bir kısmını kontrol etmektedir (BP, 2020: 32). Bu görüntünün enerjide dışa bağımlı Türkiye için hem enerji güvenliğini sağlama hem de enerjide merkez olma iddiası için önemli olduğu söylenebilir. Zira Türkiye’nin üç tarafı enerjide kaynak coğrafyası olarak öne çıkarken Batı’nın ihtiyacı olan kaynakların transferinde ise önemli bir güzergâh ülkesi konumundadır. Tüm bunların yanında Doğu Akdeniz’de keşfi yapılan kaynaklar, Türkiye’nin hem enerji gereksinimlerine hem de merkez olma iddialarına güç katacak unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin bölgede var olma iddiası ulusal çıkarlarının bir gereğidir. Dahası Türkiye’nin bölgede varlık göstermesi bağımsız bir devlet olarak egemenlik haklarının kullanılmasıdır. Uluslararası hukuktan doğan hakları ile Türkiye, Doğu Akdeniz’de diplomasi trafiği kurduğu gibi askeri yeteneklerini de sahaya yansıtmaktadır (İşeri ve Bartan, 2019, s. 112).

Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğal gaz rezervleri bölgenin tarihten beri var olan jeopolitiğini yeniden harekete geçirmiştir. İlk olarak deniz alanlarının belirlenmesi adına Münhasır Ekonomik Bölge ilanı ile başlayan bu süreç beraberinde kaynakların ticarileştirilebilmesi için pazarlara ulaşacağı olası rotalar üzerinde devam etmiştir. Bu kapsamda bölgesel aktörler arasında iş birlikleri ve rekabet şekillenmiştir. Mısır-Yunanistan-GKRY ve Yunanistan-GKRY-İsrail şeklinde iki ayrı ittifak çalıştırılırken, Türkiye ve KKTC’nin bölgede dışlandığı bir denklem ortaya çıkmıştır (Kalyoncuoğlu ve Kalyoncuoğlu, 2022, s. 20). Bu oluşuma AB tarafından da farklı bir boyutta desteğin varlığından söz etmek mümkündür. 2000’li yılların başında Seville Üniversitesi akademisyenleri tarafından ortaya atılan ve Doğu Akdeniz’de MEB sınırlarının belirlenmesine yönelik hazırlanan Seville Haritası, Türkiye’yi dışlayan ittifaka arka planda destek olmaktadır (BBC, 2020). Söz konusu harita ile Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Öyle ki söz konusu haritanın hayata geçirilmesi durumunda ortaya çıkan manzarada Türkiye uluslararası mevzuatın kendisine tanıdığı 186 bin km² alandan sadece 41 bin km² alanda tutulmaya, Antalya Körfezi ve İskenderun Körfezi’nin dar sahanlığına hapsedilmeye çalışılmıştır. Arka plandaki koruyucu aktör olarak da AB belirmiştir (Yaycı, 2019, s. 44).

Şekil 3.4. Seville Haritası (Kaynak: Yayı, 2012, s. 25)

Bu haritalandırmanın bir baskı unsuru olarak ortaya atılması ve Türkiye'nin olası hamlelerine ufuk çizme, sınırlama getirme formülü olduğu söylenebilir. Ancak konunun esasında sadece bir MEB paylaşımı olmadığı daha büyük bir oyunun parçası olduğu görülmektedir. Seville Haritası'nın fikir öncüleri, Juan Luis Suarez de Vivero ve Juan Carlos Rodríguez-Mateos tarafından ele alınan bir çalışmada ortaya çıkan sonuçlar konunun Türkiye açısından ne derece kritik olduğuna işaret etmektedir. Çalışma denize kıyısı olan devletlerle ekonomik gelişmişlik arasındaki bağı önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca bir başka noktada 'denizlerin karaya tâbi olduğu' yaklaşımından 'karaların denizlere tâbi olduğu' bir jeopolitik kaymanın varlığı ortaya atılmaktadır. En önemlisi de çalışmaya göre devletlerin karasal coğrafyaları deniz tabanlıdır ve bu gerçek artık bölgesel güç merkezlerinin deniz jeopolitiği üzerinden yeniden tahsis edileceğine vurgu yapmaktadır (Suarez ve Rodríguez-Mateos, 2023, s.3-4). Bu bağlamda Seville Haritası'nın ortaya atılmasındaki gerçek de şekillenmektedir. Türkiye hukuksal düzlemde MEB sahası ile Doğu Akdeniz jeopolitiğinde kilit oyuncu olarak görülmektedir. Eğer Türkiye meşru MEB alanlarından kopartılmazsa Doğu Akdeniz'deki güç dağılımında bölgesel bir hegemonu canlandıracaktır. Seville Haritası da bu bağlamda ele alındığında bölgesel gücün tahsis edilmesinde Türkiye'yi dışarıda bırakmanın levhası olarak ifade edilebilir.

Doğu Akdeniz küresel enerji denkleminin yeni oyun alanı olarak görülse de çevresindeki itilaflar, çatışmalar, ittifaklar bağlamında kilitli bir alandır. Bu oyun alanı içerisinde Türkiye 1792 kilometreyi bulan en uzun kıyı devletidir. 1959 Zürih Antlaşması ve 1960 Londra Antlaşması ile KKTC üzerindeki garantörlük hakları vardır. Gerek uluslararası hukuk bağlamında gerekse adadaki fiili varlığı ele alındığında bölgenin kaderi Türkiye'nin elinde bulunmaktadır. Zira Türkiye ilan ettiği 145.000 km² MEB alanı ile varlığını deklare etmiştir. GKRY ve Yunanistan tarafından, AB destekli olarak uygulanmaya çalışılan adaların kıta sahanlığı olduğu tezleri ile Türkiye'yi dar bir kıyı şeridinde hapsedme çabalarına karşı uluslararası hukuku, diplomasiyi ve askeri yeteneklerini aktif bir şekilde sahaya sürmüştür (Tuna, 2020, s. 79-80).

Türkiye bölge üzerinde harekete geçirilen ittifaklara karşı kendi diplomatik ve hukuksal mücadelesinin yanında askeri güç unsurlarını da kullanmakta kararlılık göstermektedir. 2002 yılında Doğu Akdeniz'de hava, kara ve deniz gücü bakımında caydırıcı bir kapasiteye sahip olan Akdeniz Kalkanı Harekâtı (AKH) önemlidir. Zira harekât, dünyada enerji güvenliğine yönelik icrası gerçekleştirilen ilk deniz harekâtı olması ile öne çıkmaktadır. Özellikle İskenderun Körfezi çıkışlı enerji taşımacılığına yönelik tehditlere karşı caydırıcı olması amaçlanmıştır. Harekâtı daha da önemli kılan ise Türkiye'yi dışarıda bırakmaya yönelik deniz yetki alanlarının paylaşımına karşı net bir tavır koymaktır (Özgen, 2013, s. 111). Yine aynı yıl bölgede bir oldu bitti ile hareket etme niyetinde olan GKRY bandıralı Norveç şirketine ait sismik araştırma gemisi, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait deniz unsurları tarafından önlenerek bölgeden uzaklaştırılmıştır (Akbaş ve Gedikli, 2015, s. 430). Diğer taraftan askeri yeteneklerin bölgeye yansıtılması ve caydırıcılık göstermek adına Türkiye Aksaz Deniz Üssü'nü inşa ederek bölgedeki varlığına dikkat çekmiştir. Bütün bu faaliyetlerinin dışında Türkiye tarafından atılan bir başka önemli adım ise 2019 yılında Türkiye'nin Ege Denizi, Karadeniz ve Doğu Akdeniz sahillerinde başlattığı “Mavi Vatan Deniz Tatbikatı”dır. Askeri yeteneklerini Kıbrıs Adası açıklarında yapılması planlanan keşif çalışmalarına karşı göstermiştir (Gök ve Cavlak, 2022, s. 987). Mavi Vatan Deniz Tatbikatı üzerinden bir değerlendirme yapmak, Türkiye'nin başta Doğu Akdeniz politikası olmak üzere denizlerine ilişkin önemli bir sürecin başladığının görülmesine yarayacaktır.

Mavi Vatan kavramının isim babası Tümamiral Cem Gürdeniz'dir. 14 Haziran 2006 tarihinde Cem Gürdeniz tarafından Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda gerçekleştirilen Karadeniz ve Deniz Güvenliği Sempozyumu'nda ilk kez, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi'nin karasuları, kıta sahanlığı ve MEB alanlarını kapsayan bölge, mavi vatan olarak tanımlanmıştır (Gürdeniz, 2013). Böylece Türk denizlerine yeni bir ufuk çizilmiştir. Kavram tanımlanırken genelde denizlerin jeopolitiğine, özelde ise Doğu Akdeniz'in jeopolitiğine güçlü bir katkıda bulunmaktadır. İsrail'in kendine hayat sahası yaratmak için denize yönelmesi yaşamsal jeopolitik refleks olarak ifade edilmektedir. Aynı şekilde Türkiye'yi de tehdit eden bölücü yapının kurmak istediği sözde devleti canlandırmak ve yaşatmak için Suriye'den Akdeniz'e kapı açılması girişimlerini de bu jeopolitik refleks üzerinden ortaya koymaktadır (Gürdeniz, 2013). Gürdeniz'in jeopolitik bakış açısı üzerinden şu söylenebilir: Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin haklarına yönelik ittifaklar Türkiye'nin yaşam haklarına kastetmektedir.

Yaycı (2021, s. 185), Mavi Vatan kavramını işlevselleştirerek doktrin noktasına taşımıştır. Doktrin'in çerçevesini, denizlerdeki hakların ve menfaatlerin belirlenmesi, bu hakların korunması ve geliştirilmesi şeklinde üç basamakta ele alırken aynı zamanda bu doktrinin Türk Denizleri'nde yerleşmesinin de mimarı olmuştur. Şöyle ki GKRY 2004'te Ada'nın tek temsilcisi gibi MEB ilanında bulunmuş, 2003 yılından itibaren Mısır, Lübnan ve İsrail ile MEB antlaşmaları imzalamıştır. 2007 yılında 13 parselde petrol arama ruhsatı verirken, bu alanlardan bir kısmı Türkiye'nin kıta sahanlığı ve muhtemel MEB alanlarını da kısmen içine almıştır. Devam eden süreçte ise uluslararası şirketlerle imzaladığı antlaşmalar çerçevesinde sondaj çalışmalarına başlamıştır. Yunanistan tarafında ise daha büyük bir hamlenin çabaları olarak Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis hattından sözde esas çizgi çekilerek Mısır ve Libya ile MEB antlaşmaları yapılmaya çalışılmıştır. Yunanistan, bu hat üzerinden Mısır ve GKRY arasında MEB antlaşmasının ihtimalini Türkiye için en kötü senaryo olarak görmüştür (Yaycı, 2020). Buna karşılık Türkiye'nin ve Libya'nın bölgede karşılıklı kıyıları olduğu, Libya'nın Derne, Tobruk ve Bordiya kıyısı ile Türkiye'nin Marmaris, Fethiye, Kaş kıyı hatları baz alınarak deniz yetki alanları sınırlandırması antlaşmasının yapılabileceği çalışmayı ortaya atmıştır (Yaycı, 2011, s. 38). Nitekim Yunanistan, GKRY ve Mısır ekseninde şekillenecek kötü senaryonun önü bu bakış açısında alınarak Türkiye-Libya antlaşması 27 Kasım 2019 tarihinde gerçekleşmiştir (Yaycı, 2020). İşte bu minvalde Yaycı'nın tanımladığı aşamaların ilki yani Doğu Akdeniz'deki hakları ve

menfaatleri ortaya konulmuştur. Daha sonraki süreçte Türkiye bu haklarını korumak adına askeri kabiliyetlerini sahaya yansıtırken arama ve sondaj çalışmaları gemilerini de sahaya sürmüştür. Mavi Vatan bir kavramın ötesine taşınarak doktrin niteliği kazanmıştır (Aydın, 2022, s. 172). Bu doktrin evvela Yunan iddialarının reddi ve AB destekli Seville Haritası'nın geçersizliğinin ilanı olmuştur (Denizeau, 2021, s. 8).

Mavi Vatan Doktrini'nin Doğu Akdeniz'e uzanan boyutunda Gürdeniz (2013), tarihsel olarak meselenin 1973 yılında Yunanistan'ın Ege'de Kıta Sahaneliği sorununu başlatması ile ortaya çıktığını, 2003 yılında ise Doğu Akdeniz'e taşındığını belirtmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası Mavi Vatan Doktrini'nin ağırlık merkezi olarak görülebilir. Karadeniz'de Türkiye'nin çıkarlarına ters düşecek herhangi bir deniz alanları paylaşım sorunu bulunmamaktadır. Ege'de anlaşmazlığın tarafı olarak sadece Yunanistan'ın fiili varlığını gösterilebilir. Öte yandan Türkiye Yunanistan'ın Ege Denizi üzerindeki yayılmacı girişimlerine 'casus belli' ile en üst perdeden tepki koyacağını deklare etmiştir (Çelikkol ve Karabel, 2017, s. 18). Kardak Krizi'nde gerektiğinde sahada karşılık vereceğinin mesajını vermiştir. Ancak Doğu Akdeniz'de durum biraz daha farklıdır. Mavi Vatan Doktrini, Doğu Akdeniz'de çok aktörlü, çok boyutlu bir sahaya açılmaktadır. Yunanistan'la birlikte diğer bölge devletlerinin ve bölge dışı aktörlerin bir kısmını da karşısında bulmaktadır. Bu kapsamda Mavi Vatan Doktrini'nin dünyaya Doğu Akdeniz'de savunulacağı ve kabul ettirileceği söylenebilir.

Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki sorunları Doğu Akdeniz'e taşıdığı görülmektedir. Ege'deki yayılmacılığı bu defa hidrokarbon kaynakları üzerinden haksız menfaat üretmeye dönük olarak hareket etmektedir. Ege Denizi'nin güney sınırı olarak kabul edilen adaları, karasal ülkesinin bitişik bir parçası gibi kabul ederek adalardan itibaren Mısır ve GKRY ile kıta sahanlığı/MEB sınırı çizmeye çalışmaktadır. Benzer şekilde GKRY'de Ada'nın kaderini tayin konusunda kendisini tek egemen olarak kabul eden bir yaklaşım içerisinde bölge devletleri ile hareket etmektedir (Erol, 2018, s. 35). Yunanistan ve GKRY tarafından uygulanan bu yayılmacı siyasetin başarıya ulaşması durumunda Türkiye'nin sadece 41.000 km²'lik bir alana sıkıştırılması söz konusu olacaktır. Ancak Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan hakları dâhilinde 145.000 km²'lik MEB hakkı bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'de var olan MEB hakları, tüm kıta sahanlığının üçte birini oluşturan geniş bir alan, Türkiye'den kopartılmak istenmektedir. MEB alanlarının üç ayrı bölgeden oluştuğu görülmektedir. Birinci

bölge Türkiye-KKTC-Suriye, ikinci bölge Türkiye-KKTC, üçüncü bölge ise Türkiye-Yunanistan-Mısır-KKTC-GKRY ile temas etmektedir (III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu, 2020, 54). Yani Doğu Akdeniz’de MEB alanlarının kilidi olarak Kıbrıs’ın öne çıktığı görülmektedir. Türkiye’nin Kıbrıs üzerindeki uluslararası hukuktan doğan hakları ile düşünüldüğünde, Türkiye anahtar devlet konumuna yerleştiği söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye’nin onay vermediği ya da Türkiye’yi dışarda bırakmaya dönük politikaların hayata geçirilmesinin zor olduğu görülmektedir.

Yunanistan ve GKRY tarafından uygulanan, Türkiye ve KKTC’yi yok sayan revizyonist adımlara karşı ilk tepkinin verildiği 1974 yılından 2011 yılına kadar geçen süre içerisinde Türkiye, politikalarını nota vermek suretiyle ortaya koymuştur. Ancak 2011 yılından itibaren Yunanistan ve GKRY politikalarına aktif bir karşılık vermeye başlamıştır (Tuna, 2020, s. 79). Doğu Akdeniz’de kaynak alanlarının paylaşılmasına yönelik akdedilen ilk ikili anlaşma GKRY ve Mısır tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak 2003 yılında GKRY tarafından Mısır ile imzalanan deniz yetki alanlarını sınırlandırarak MEB ilanı için yaptıkları antlaşmanın Türkiye tarafından tanınmadığı 2004 yılında deklare ederek karşılık verilmiştir (Kökyay, 2021, s. 147). Türkiye, 2007 yılında GKRY tarafından 13 parsel ayrılan adanın güneyindeki MEB sahalarını tanımadığını deklare ederek tutumunu devam ettirmiştir (Kütükçü ve Kaya, 2016, 92-94). Türkiye bu noktada Doğu Akdeniz’de kaynak alanlarına yönelik kıyı devletleri ile uluslararası hukuk çerçevesinde ve hakkaniyet ölçütünde bir yaklaşımı benimsemiştir (Acar ve Yılmaz, 2018, s. 605). Diğer taraftan bu politikasının bir zafiyet olarak görülmesine de bölgesel ve küresel aktörlerin Türkiye’nin olmadığı bir denklemi Türkiye’ye rağmen hayata geçirmelerine de geçit vermeyecek kararlılıkta ilerlemektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 389). Bu kararlılık üzere hareket eden Türkiye tarafından, Eylül 2011’de GKRY’nin adanın tek sahibi gibi davranarak 13 parsel ayırdığı MEB sahalarında ABD destekli sondaj çalışması yapması eşiğin aşılması olarak algılanmıştır. Karşı hamle olarak KKTC ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) arasında üretim ve paylaşım antlaşmasına varılmıştır (Katman, 2013, s. 21). Bu hamlesi ile gerek bölgesel gerekse bölge dışındaki aktörlere karşı kararlı bir tavır ortaya koyma kabiliyetini fiiliyata dökmüştür.

2011 yılının, Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikalarında önemli bir dönüm noktası olduğu ifade edilmişti. 27 Kasım 2019’da Türkiye-Libya arasında imzalanan

‘Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası’ ile Akdeniz’de 2011’de KKTC ile imzalanan anlaşmadan sonra en önemli adım atılmıştır. Söz konusu bu anlaşma, Türkiye’nin meşru zeminde hareket gücünü göstermesi ve diplomasi yeteneğini sahaya yansıtması adına oldukça önemli bir adım olmuştur. Seville Haritası üzerinden Türkiye’ye çizilmeye çalışılan sınırlar ölü doğmuştur (Kozanhan, 2022, s. 61).

Şekil 3.5. Türkiye -Libya Deniz Yetki Sınırlandırma Antlaşması (Kaynak: Yaycı, 2020)

Tarihi bağlam üzerinden bir karşılaştırma ile 1973 yılındaki petrol şokundan 2022 yılında Rusya-Ukrayna Savaşı’na gelinceye kadar geçen sürenin, enerji güvenliği kavramının sürdürülebilirliğinin önemini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Yaşanan mücadelede Rusya ve Batı’nın enerji konusunu adeta bir savaş silahına dönüştürdüğü ifade edilebilir. Bir tarafın enerji kesintileri ile tehdidi, diğer tarafta yaptırımların gündeme alınması ile cevap bulmuştur. Neticesinde ortaya çıkan fiyat şokları önce tarihi zirveleri test ederken tekrar savaş öncesi döneme gerilemiştir. Ancak dünyada enerji temelli yaşanan enflasyon olgusu kendisini göstermiştir. Yaşanan bu süreç enerji güvenliğinin esnekliğinin ne derece düşük olduğunu göstermesi açısından yeterli bir örnektir. Tek bir tedarikçiye bağlılık ya da tek bir pazarın varlığı, enerji güvenliğinin esnekliğini düşürdüğü gibi kavramın sürdürülebilirliği için çok taraflılığın önemini göstermesi açısından tecrübe olduğu görülmektedir. Doğu Akdeniz’in bu bağlam içerisinde tedarik ve transfer coğrafyası olarak öncelikle AB’nin sürdürülebilir enerji güvenliğine katkı sunacağı söylenebilir.

Bu değerin anlam ifade edebilmesi de ancak AB tarafından bölgenin dinamiklerinin farkında olunması, uluslararası hukuk kurallarının işletilmesi, adil paylaşım dengesinin gözetilmesi ile mümkün olacaktır. AB ve AB destekli bölgenin diğer aktörlerinin ya hep ya hiç politikalarını bir kenara bırakması enerji güvenliği adına önemli bir başlangıç olarak görülmektedir (Şeker, 2018, s. 213). Enerji güvenliğinin sürdürülebilirliğine Doğu Akdeniz'in katkısı, çok taraflılığı sağlamakla mümkün olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'ye rağmen Doğu Akdeniz'de bir kaynak paylaşımı daima kadük kalmaya mahkûm olacağı yorumu yapılabilir. Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan hakları, askeri yetenekleri ve diplomasi gücü düşünüldüğünde Doğu Akdeniz denkleminin dışında tutulması gerçekçi görülmemektedir. 2019 yılında yapılan Libya-Türkiye antlaşması askeri, diplomatik ve uluslararası hukuk bağlamında bunun oldukça güçlü bir göstergedir. Ancak bu nesnellik içerisinde Doğu Akdeniz'in doğal gaz kaynakları efektif olarak enerji güvenliği denkleminde yerini alabilecektir.

3.3.2. Doğu Akdeniz'de Mısır'ın Enerji Politikaları

Doğu Akdeniz'de offshore sahasında enerji üretimi yapan ve bunu ticarileştirmeyi başaran ilk devlet Mısır'dır (Erol, 2018, s. 37). Bu durum enerji kaynaklarının çıkartılması ve işletilmesi konusunda Doğu Akdeniz'de Mısır'ın 1960'lı yıllara dayanan tecrübesinin varlığına işaret etmektedir. Kaynakların çıkartılması ve işlenmesi ile başlayan uluslararası ortaklıklar endüstri kapasitesine de yansımıştır. Özellikle Eni, BP, Shell gibi şirketlerin yatırımlarını hem teknoloji transferi hem de yatırım altyapısının güçlenmesi adına önemli iş birlikleri olarak görmek yerinde olacaktır. Bu ortaklıklar sayesinde özellikle 2000'li yılların hemen öncesinde ihracat odaklı başlatılan yatırım stratejisinin meyveleri 2004-2005 yıllarında Idku ve Damietta LNG tesislerinin çalıştırılmaya başlanması ile kendini göstermiştir. Mısır tarafından Ürdün, Suriye ve İsrail'e boru hatları ile doğal gaz sevkiyatının yapılması ile önemli bir alt yapı temeline sahip olunmuştur (Butter, 2020, s. 46).

Doğu Akdeniz'den dünyaya açılan enerji merkezi olmaya aday en yakın aktör olarak Mısır öne çıkmaktadır. Mısır'ın oldukça iddialı görünen bu konumunu destekleyen faktörler ve aynı zamanda bu iddiayı zayıflatan unsurlar vardır. Merkez olma iddiasına yaklaştığı noktada Mısır'ın elini güçlendiren iki faktör karşımıza çıkmaktadır. 2015 yılında Zohr Sahası'nda yapılan keşif o güne kadar Doğu Akdeniz'de bulunan en büyük miktar olarak kayıtlara geçmiştir. Yaklaşık 850 milyar m³ olarak tespit edilmesi ile Mısır tek parselde İsrail ve GKRY tarafından o güne kadar yapılan rezervlerin

toplamından daha fazla kaynağa ulaştığını açıklamıştır (Natural Gas Asia, 2015). Yani bu bağlamda merkez iddiası kaynakların varlığı ile güçlenmektedir.

Kaynakların varlığının yanında ticarete konu olmasını sağlayan alt yapı da önemli görülmektedir. Bu durumda Mısır bölge devletleri açısından enerji altyapısı en güçlü ve gelişmiş aktör konumundadır. Özellikle Idku ve Damietta sahasında yer alan LNG terminalleri bu alt yapının en güçlü ikilisini oluşturmaktadır. Zira bu yolla Mısır fazla maliyete katlanmak zorunda kalmadan olası ihracat pazarlarına doğal gazı ulaştırabilecektir (Baconi, 2017). Kaynak ve alt yapı tarafından desteklenen Mısır'ın merkez olma iddiasına gölge düşüren birtakım dezavantajlar da vardır. Bunlardan ilki, Mısır'ın iç tüketiminde önemli bir konumda olan doğal gaz kullanımının devletin aşırı sübvansiyonları sayesinde kontrolsüz bir şekilde artması gösterilmektedir. Yani söz konusu rezervlerin daha fazla ihracata konu edilebilmesi bu sübvansiyonlar nedeniyle azalmaktadır. İkinci olumsuz nokta ise siyasi ve iç karışıklıkların yarattığı belirsizlik ve bunun enerji alt yapı yatırımlarının gerektiği şekilde ivmelenmesini engellemesidir (Even, 2010, s. 11). Nitekim ülke içindeki tüketimin artması ve siyasi istikrarsızlıkların getirdiği yatırım eksikliği ile Mısır kaynakları, iç tüketimi dahi karşılamakta yetersiz duruma gelmiştir (Erol, 2018, s. 37; Baconi, 2017).

Özellikle endüstri alt yapısı Mısır'ın bölgede öne çıkmasında temel bir itici güç haline geldiği söylenebilir. GKRY ve İsrail, bölgede arama faaliyetlerine devam etmekte ve Mısır ile yakın iş birliği içinde bulunmaktadırlar. İsrail ve GKRY'nin Mısır ile iş birliğine girme noktasında söz konusu alt yapının önemli bir konumu vardır. Zira henüz ticarileşme konusunda net bir rezerv tahmini ya da kapasitesi ortaya konmayan kaynaklar, özellikle yüksek maliyetli alt yapı yatırımlarına kuşku ile yaklaşılmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda Mısır diğer aktörlerin olası enerji ihracatında da belirleyici konumundadır (Butter, 2020, s. 45). Bu konuda altyapının gücü ve enerji diplomasisinde yerini anlamak açısından GKRY'nin Afrodit Sahası'nın doğal gazını deniz tabanından yeni bir boru hattı inşa ederek Mısır'ın LNG tesisine nakletmek, GKRY'de yeni bir LNG tesisi kurmaktan daha az maliyetlidir (Ratner, 2016, s. 5). Nitekim bu kapsamda Mısır-GKRY ve Mısır-İsrail anlaşmaları öne çıkmaktadır. Mısır'ın 19 Eylül 2018 tarihinde GKRY ile imzaladığı anlaşma ile GKRY'nin Afrodit Sahası'nda çıkartılan doğal gaz, Mısır'ın Idku'daki LNG tesislerine taşınacak, buradan işlenip LNG olarak Avrupa pazarlarına satışı gerçekleşecektir. Yine İsrail'in Tamar ve Leviathan sahalarından çıkartılan doğal gazın Mısır'ın LNG tesislerine transferi

konusunda yapılan bir diğ er anlaşma bu kapsamda önemlidir (SDE, 2019, s 12-13).

Esasında Mısır'ın bölgede çok yönlü diplomasi yürütmesinin ve eli güçlü bir aktör olarak pazarlık yapmasının mevcut alt yapı sayesinde olduğu görülmektedir. Başta İsrail ve GKRY olmak üzere, söz konusu kaynakların bölgesel ihtilaflar ve anlaşmazlıklar düşünüldüğünde Mısır olmadan ihracata yönlendirmeleri oldukça zor görülmektedir. Mısır, diğ er aktörlerin dezavantajının karşısında bölgede boru hatlarının sınırlayıcı etkisine maruz kalmadan, aktörler arası çatışmalardan etkilenmeden kendi kaynaklarını arz edebilecek konumdadır. Aynı zamanda bu üstünlüğü diğ er aktörlerin de Mısır'a bağımlılığı ya da iş birliği konusundaki yönelimini desteklediği söylenebilir.

Mısır'ın sahip olduğu alt yapının avantajlarının farkında olduğu söylenebilir. Aynı zamanda GKRY-Türkiye, İsrail-Türkiye ekseninde yaşanan mücadelenin ya da anlaşmazlıkların da kendisine alan a tığının da farkındadır. Ortaya çıkan tabloyu okuma konusunda şu ana kadar başarılı bir hareket tarzı geliştirdiğini söylemek doğru olacaktır (Kökyay, 2021, s. 226). Bu kapsamda Mısır liderliğinde hayata geçirilen Doğu Akdeniz Gaz Forumu (EMGF-Eastern Mediterranean Gas Forum) bölgesel bir oluşum olarak 2018 yılında harekete geçirilmiştir. Eylül 2018'de Yunanistan'ın Girit adasında gerçekleşen ilk toplantıda Mısır, GKRY ve Yunanistan tarafından oluşum açıklanmıştır. Kıbrıs, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün ve Filistin kurucu ortaklığında hayata geçirilen bir iş birliği projesi olarak başlatılmıştır (EMGF). Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip devlet olarak Türkiye'nin dışarıda bırakılması ve aynı zamanda projenin açıklanmasının Yunanistan'ın Girit adasında yapılması önemlidir. Ege'de uzun yıllar yaşanan sorunları Doğu Akdeniz'e taşınması noktasında istekli olan Yunanistan'ın varlığı, aynı zamanda Türkiye'nin bu oluşumun dışında tutulması, bölgeyi domine etme ve sahip olduğu avantajları pekiştirme konusunda Mısır'ın izlediği bir politika olarak görülebilir. Mısır'ın Türkiye karşıtlığı olarak kendini gösteren bu politikaları, 2013 yılından sonra yönetim değişikliği ile ortaya çıkan ikili ilişkilerinden bağımsız değildir ( rselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 389). Zira Mısır'da başlayan Arap Baharı sonunda Mübarek'in yönetimden uzaklaşması sonrası Mursi yönetimi, Türkiye açısından bakıldığında Yunanistan lehine imzalanan, bununla birlikte devam eden deniz yetki alanlarına ilişkin politika değişikliklerinin sinyalinin vermiştir. Çok uzun sürmeyen Mursi idaresindeki politikalar yönetime yükselen Sisi döneminde 'U dönüşü' ile tekrar Yunanistan-Mısır yakınlaşması çizgisine gelmiştir (Grigoriadis, 2014, s. 130).

3.3.3. Doğu Akdeniz’de İsrail’in Enerji Politikaları

Enerji konusunda dışa bağımlı bir aktör konumunda olan İsrail’in doğal gazı büyük oranda Mısır kaynaklarından boru hattı yoluyla sağlanmaktaydı. Mısır’dan gelen doğal gaz akışı Arap Baharı sürecinde bölgesel çatışmalardan etkilenerek sona ermiştir. Öte yandan Mari B Sahası’nda var olan kaynaklar tüketimin küçük bir kısmını karşılarken 2009 yılında Noble Enerji tarafından gerçekleştirilen Tamar Sahası keşfi ile İsrail için enerji denklemi yeniden şekil almaya başlamıştır. Diğer taraftan Leviathan Sahası’nda 2010 yılında yapılan yeni bir keşifle birlikte İsrail enerjide ihracatçı konumuna yükselmiştir. 2013 yılında Tamar Sahası kaynaklarının devreye alınması ile İsrail enerjide dışa bağımlılığını sona erdirmeyi başardığı görülmektedir. İthalatçı devlet konumundan ihracatçı devlet konuma hızlı bir geçiş yaparken İsrail için bir dizi sorunun da çözüme kavuşturulması gereken bir denklemin ortaya çıktığı söylenebilir. Söz konusu İsrail kaynaklarının geliştirilmesi birtakım engellerle karşı karşıya bulunduğu görülmektedir. Yatırımların devamlılığı için daimî bir pazarın varlığı gerekmektedir. Aksi takdirde talep güvenliği ya da pazar alanı bulunmayan hiçbir doğal kaynak ekonomik anlamda bir değer oluşturmayacaktır. Bu noktada Ürdün’le yapılan ilk doğal gaz satış anlaşması başlangıç olarak 2016’da imzalanırsa da yeterli ve güçlü bir talep olarak görülmemiştir (Baconi, 2017).

İsrail için beliren AB, Türkiye, Hindistan, Yunanistan gibi birbirinden farklı rotalar ve seçenekler söz konusudur ancak bunlar siyasi, ekonomik ve teknik olarak zorluklar içermektedir (Henderson, 2011). Örneğin Türkiye’ye ulaştırılacak bir doğal gaz boru hattı oradan AB pazarına ulaşacak ve İsrail’in yatırımlara devam etmesi için gerekli talep güvenliğini karşılamış olacaktır. Bu seçenek İsrail’in gereksinim duyacağı pazar için önemli gözüktüğü de bölgede yaşanan anlaşmazlıklar özellikle Türkiye’nin bölgede dışlanması ile önemli bir engel olarak varlık göstermektedir. Türkiye denklemin dışında tutulduğunda ortaya atılan transfer rotaları söz konusu doğal gaz miktarları ve yatırım maliyetleri karşılaştırıldığında ekonomik olarak uygun gözükmemektedir (Grigoriadis, 2014, s. 125). Bir diğer seçenek olarak İsrail’in kendi deniz alanlarında LNG terminali inşa ederek buradan ihracata yönelmesi şeklinde düşünülmektedir. Ne var ki bu seçenekte yatırım sürecinin maliyetleri ve İsrail’in sıkı kontrol altında tuttuğu sahil güvenliği bu süreci de zora sokmaktadır (Baconi, 2017). İsrail topraklarında bir LNG terminali yapma alternatifi de yine aynı gerekçelerle, terör saldırıları için dikkat çekici bir hedef olacağı öngörüsü ile geri planda kalmaktadır (Grigoriadis, 2014, s.

126). Bu sayede ortaya çıkan tabloda İsrail için en uygun politika bölgesel aktörler ile iş birliği şeklinde harekete geçmektir (Baconi, 2017).

İsrail için talep güvenliği, transfer güvenliği ve kritik alt yapı güvenliği olarak öne çıkan enerji politikaları bu bağlamda bölgesel iş birliğinin hayata geçirilmesi için de bir araç görevi görmektedir (Ashwarya, 2021). İsrail kaynaklarını güvenli pazarlara ulaştıracak en iyi seçenek olarak Mısır terminallerinden LNG'ye dönüştürülmesi güçlü kalmıştır (Henderson, 2011). Başka bir ihtimal ve iş birliği olarak ise Tamar ve Leviathan Sahaları'ndaki kaynakların GKRY ve Yunanistan üzerinden AB pazarlarına taşınması öne çıkmıştır (Yaycı, 2012, s. 27).

İsrail'in dış ve güvenlik politikasını şekillendiren güvenlikleştirme yaklaşımı bölgesel politikalarına yönelik katı bir tutum sergilemesini ve askeri yetenekleri ön plana çıkartan bir dış politika anlayışını yerleştirmiştir (Gül ve Yüksel, 2016, s. 349). Bu bağlamda doğal gaz İsrail'in sınırlı sayıdaki doğal kaynaklarından birisi olmasına rağmen İsrail'e Doğu Akdeniz'deki katı güvenlik anlayışını geri plana iten ve daha yapıcı bir politika üretmesi için önemli bir araç, bir kaldıraç görevi gördüğü söylenebilir. Bu sayede İsrail stratejik, ekonomik, güvenlik ve çevre konuları başta olmak üzere enerji kartı üzerinden hareket alanı bulmuştur (Even, 2010, s. 7). Özellikle GKRY ve Yunanistan ile ilişkilerinde enerji konusunu önemli bir iş birliği alanı olarak çalıştırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira enerji kartı sayesinde enerji dışındaki alanlarda da bir iş birliği sürecini başlattıkları söylenebilir. Özellikle GKRY ile Limasol'e bağlı Vasiliko'da yapılacak doğal gaz çevrim santrali konusundaki görüşmeler önemli görülmektedir. Zira burada yapılacak tesisin güvenliğine yönelik de askeri iş birliğinin görüşülmesi söz konusudur (Kedikli ve Deniz, 2015, s. 409). Bir başka noktada Mısır'ın başlattığı inisiyatifle ilerleyen EMGF ise bölgesel iş birliğinin önemli bir boyutu olarak İsrail tarafından da desteklenmektedir. Zira EMGF, İsrail için bölgesel iş birliği ve enerji denkleminin ötesinde Arap devletleriyle geliştirilmek istenen iş birliklerine bir payda olarak da görülmektedir (Kökyay, 2021, s. 225).

Enerji kaynaklarının işletilmesi için küresel şirketlerle yatırım anlaşmaları yapması İsrail'in alt yapı ve enerji endüstrisini geliştirmesi noktasında dikkate değerdir. Aynı zamanda bu şirketler üzerinden devletlerarası ilişkileri de pekiştiren bir süreci ortaya çıkartmıştır. Diğer taraftan doğal gazın artan etkisinin İsrail için çevre politikalarını da destekleyen önemli bir araca dönüştüğü düşünülebilir. Özellikle bölgesel anlamda Filistin ile yaşadığı güvenlik problemlerine karşı uluslararası duyarlılığı kendi lehine

kullanma kapasitesi olarak ortaya çıkmaktadır (Ratner, 2016, s. 11). Kendi kara ve deniz sahasının dışından coğrafyasını kontrol etmek için GKRY ile girdiği askeri ilişkiler önemlidir. EMGF ile bölgesel aktörlerle bir diyalog kanalı kurulduğu, bunun da aynı şekilde İsrail'e alan açtığı ifade edilebilir. Önce enerji bağımsızlığını kazanmasının, ardından da ihracatçı aktör konumuna yükselmesinin ekonomik olarak kayda değer bir katkı sağlayacağı aşîkârdır. Tüm bu alanlar üzerinden ortaya çıkan tabloda Doğu Akdeniz'de doğal gaz keşiflerinin İsrail Devleti'nin politikalarında bir konsolidasyon sağladığı söylenebilir.

3.3.4. Doğu Akdeniz'de Suriye'nin Enerji Politikaları

Suriye'nin doğal gaz üretimi daha çok kara sahaları üzerinde varlık göstermektedir. Söz konusu kara alanlarındaki doğal gaz kaynaklarının Suriye'yi enerji denkleminde bir oyuncu olarak öne çıkarması için yeterli gözükmemektedir. Suriye'yi denklemin içinde tutabilecek asıl konunun coğrafi konumundan kaynaklı transfer rotalarına geçiş ülkesi olması ihtimalidir. Ancak bu durum yaşadığı iç savaş süreci ile baltalanmakta ve mümkün gözükmemektedir. Bu konjonktür Doğu Akdeniz'de Suriye'nin varlık göstermesinin önündeki engeli oluşturmaktadır (Baconi, 2017, s. 9).

İç savaşın etkisinden kurtulamayan Suriye'nin Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusundaki faaliyetleri 2003 yılında Birleşmiş Milletler'e yaptığı bildirim ile başlamıştır (Yaycı, 2012, s. 25). Bildirimde bulunduğu söz konusu alanların bir kısmı Türkiye'nin deniz yetki alanları ile de çakışma göstermektedir. Uzunca bir süre bu alanlarda bir faaliyet gösteremeyen Suriye ancak 2011 yılında Doğu Akdeniz'de arama ve çıkarma amacıyla ihale yapılacağını duyursa da iç savaşın başlaması ile söz konusu süreç akamete uğramıştır (Bilgesam, 2013, s. 19).

Enerji konusunda aktör olarak varlık gösteremeyen Suriye'nin konumu bölge dışı aktörler üzerinden önemli hale getirildiği söylenebilir. Özellikle Rusya'nın bölgede varlık göstermesinde önemli bir tünük sağladığı hususu göz ardı edilemez. Zira Rusya kendi ekonomik, siyasi ve güvenlik çıkarları için Doğu Akdeniz'de varlığını önemli ölçüde Suriye'de konuşturduğu kara, hava ve deniz üslerine borçludur. Enerji konusu ise Rusya'nın özellikle takip ettiği bir alandır. Zira bölgenin kaynaklarının AB pazarında rakip olabileceği ihtimali dahi Rusya'yı Doğu Akdeniz denkleminin içinde çekmekte ve her ne olursa olsun Doğu Akdeniz oyununda tutmaya zorlamaktadır (Özekin, 2020, s. 25-26). Nitekim Suriye'nin 2019 yılında Doğu Akdeniz'de petrol ve

doğal gaz arama faaliyetlerine başlayacağını ilan etmesinin ardından Rusya ile iş birliği antlaşması imzalanmıştır. Bu sayede Suriye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji arama faaliyetlerinde Rus şirketler öne çıkmıştır. Söz konusu antlaşma aynı zamanda enerji alt yapısının da geliştirilmesini kapsamaktadır (Balkaş, 2019, s. 14). Bu bağlamda ele alındığında Suriye, Rusya'nın bölgedeki varlığına meşruiyet kazandıran bir oyuncu konumunda bulunduğu görülmektedir.

3.3.5. Doğu Akdeniz'de Libya'nın Enerji Politikaları

Arap Baharı'nın ardında bıraktığı sonu gelmeyen iç karışıkların bir diğer örneği olarak Libya örnek gösterilmektedir. BM tarafından resmi yönetim olarak tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti karşısında, Halife Hafter liderliğinde hareket eden Libya Ulusal Ordusu'nun Rusya, Fransa, Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Yunanistan tarafından desteklenmesi, Libya açmazının bugün de devam etmesine neden olmaktadır (Talbot, 2021, s. 89). Libya'da süren mücadele hem bölgenin hem de bölge dışındaki aktörlerin farklı düzlemlerdeki anlaşmazlıklarını yansıttıkları bir alan olarak okunabilir. Bu görüntü esasında Doğu Akdeniz'de Türkiye karşısında oluşturulan ittifakın farklı bir uzamsal boyutunun ifadesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Yunanistan, Mısır ve İsrail'in Doğu Akdeniz politikaları ve Türkiye'nin çıkarları bir örtüşmeye sahip değildir. Bu bağlam gerek deniz yetki alanlarının belirlenmesinde gerekse enerji nakil hatlarının oluşturulmasında kendini göstermektedir. Ya da EMFG gibi bölgesel oluşumlarda var olmak ya da olmamak şeklinde ilerlemektedir. Nihayetinde tarafların karşı karşıya geldiği bir diğer alan olarak Libya'yı bu mücadelenin sahaya yansıyan en somut örneği olarak görmek zor değildir. Bu haliyle Libya Doğu Akdeniz denkleminin pasif bir süjesi olarak durmaktadır. Libya'nın Mısır-İsrail-Yunanistan tarafından şekillendirilen denklemin mi yoksa Türkiye'nin oyun planının mı içinde yer alacağı kritik öneme sahiptir (Şeker, 2020, s. 294).

Yunanistan'ın Kaddafi döneminden beri Libya ile MEB anlaşması imzalama planlarının varlığı bilinmektedir. Bu aynı zamanda Mısır ile yaptığı MEB anlaşmasının kalıcılığı içinde önemli görülmektedir. Uzun bir sınır hattına sahip olması ve Doğu Akdeniz'de oyun kurucu rolünün aynı zamanda kazanımlarının devamlılığı için Mısır, Libya'yı yanında görmek istemektedir. Yunanistan ve Mısır politikalarının MEB anlaşmaları, transfer rotaları ve EMGF üzerinden paralel hareket etmesi Libya'nın da aynı denkleme dâhil edilmesi ile güç kazanacaktır. Yine bu çizgide hareket eden İsrail,

BAE üzerinden kendi üretimi silahları ile Libya üzerindeki oyunun tarafı olarak Mısır-Yunanistan ekseninde yer almaktadır (Parlar, 2022, s. 96-97).

Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarına dair MEB ilanı 2009 yılında Libya tarafından yapılmıştır (Yaycı, 2011, s. 20). Bununla birlikte Yunanistan, Libya ile uzun süren karşılıklı MEB ilanında bulunma çabaları içinde hareket etmiştir. Yunanistan’ın Libya ile anlaşma gayretleri Girit, Kaşot, Çoban, Rodos, Meis adalarının güney hattı esas alınarak yapılmak istenmektedir. Zira bu kapsamda ilerleyecek MEB ilanı Türkiye’nin ve KKTC’nin önemli deniz alanlarından mahrum kalması ile neticelenecektir (Yaycı, 2011, s. 28). Bu noktada Yunanistan’ın Libya iş birliğine yönelerek Türkiye’nin Seville Haritası ile çizilen sınırlarda tutulmasını, enerji kaynakları üzerinde oluşan rekabeti kendi lehine ortadan kaldırmasını amaçladığı da düşünülebilir. Bu noktada Doğu Akdeniz denklemi Libya’nın konumu, aktörlerin politikalarının güç kazanması ve devamlılığı için hayati öneme sahiptir.

Kasım 2019’da BM’ye bildirilen Türkiye-Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması bölgedeki dengelere yeni bir ivme kazandırmıştır (Yılmaz, 2020, s. 40). Libya’nın bu anlaşma ile 16.700 km²’lik daha fazla deniz yetki alanına sahip olması diğer devletler için de dikkat çekici olmuştur. Yunanistan’ın adalardan itibaren baz aldığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına karşı anakaralar esas üzerinden yapılacak olan sınırlandırmaların bölgenin diğer devletleri açısından kazanımları açığa çıkarmıştır. Bu ise Yunanistan’ın tıpkı Ege’de olduğu gibi Doğu Akdeniz’deki maksimalist yaklaşımlarını açığa çıkartan bir anlaşma olarak Yunanistan nezdinden rahatsızlığa neden olmuştur. Mısır ve Türkiye arasında 2021’de başlayan resmi görüşmeler ise Yunanistan’ın rahatsızlığının arka planını yansıtmaları açısından önemlidir. Mısır-Türkiye ilişkilerinin seyri Yunanistan’ın adaları esas alarak MEB alanı belirleme çalışmalarını da sorgulanır duruma getirebilecektir (Turan, 2022, s. 57-58). Türkiye’nin Libya Antlaşması ile kazandığı manevra alanı GKRY-Yunanistan ikilisinin Türkiye’yi bypass eden projelerinin geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Yunanistan ve GKRY tarafından Doğu Akdeniz’de yürütülen yayılmacı siyaset sekteye uğramıştır. Türkiye’nin diplomasi gücü ile hareket ederek sahadaki denkleme etkisi Doğu Akdeniz’de Türkiye’ye rağmen politikalara şüpheyile bakılmasına dikkat çekmiştir (Yılmaz, 2020, s.,40).

3.3.6. Doğu Akdeniz’de Lübnan’nın Enerji Politikaları

Lübnan’da petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinin geçmişi 1970’li yıllara kadar dayanmaktadır. Hem kara hem de deniz alanlarında arama faaliyeti yürüten ABD, İngiltere ve Rusya yatırım yapılmasını mümkün kılacak rezervin varlığını tespit edememişlerdir. Yatırım maliyetlerinin kaynakların ekonomik karşılığının çok ötesinde hesaplanması o dönem için enerji faaliyetlerinin devamlılığına gölge düşürmüştür. Lübnan 1975-1990 yıllarını ise iç savaşın gölgesinde geçirmiştir. 1990 sonrası süreç ise İsrail işgali, devamında yükselişe geçen silahlı dini grupların faaliyetleri, ekonomik kaynakların yetersizliği ile nitelenen bir döneme işaret etmektedir (Başeren, 2010, s. 23).

Lübnan’ın yakın dönemine bakıldığında 1970’li yıllardan süregelen genel görüntünün sürekliliği göze çarpmaktadır. Lübnan da tıpkı bir diğer komşusu Suriye gibi iç karışıklıklar, ekonomik sorunlar ve Orta Doğu’nun sorunları ile adeta beslenmektedir. Bu kapsamda Lübnan’ın hinterlandını Suriyeli göçmenlerin ve İran destekli Şii grupların oluşturduğu söylenebilir. Askeri bir otoritenin bulunmaması devletin güvenliğinin parçalı bir görüntü ile şekillenmesine sebep olmuştur. Güvenlik otoritesinin yıkılması ise militan grupların alan bulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu arka plan Doğu Akdeniz’deki deniz alanlarının paylaşılmasına ve Lübnan’ın bölgedeki faaliyetlerine de yansımaktadır (Nerguizian, 2014, s. 301). Nitekim Suriye iç savaşının etkilerini göçmen faktörü üzerinden bünyesine taşıyan Lübnan önemli kaynaklarını göçmenler için kullanmak zorunda kalmaktadır. Başta Suriye ve Irak olmaz üzere bölgenin sorunları Lübnan’ın politikalarını güvenlik odaklı şekillendiren önemli bir unsurdur. Lübnan’ın siyasi çalkantıları, hükümet kurmadaki zorlukları, farklı siyasi gruplar arasındaki yönetim mücadeleleri Doğu Akdeniz’deki varlığına gölge düşüren temel parametreler olarak şekillenmektedir (Ratner, 2016, s. 8).

2007 yılında GKRY ile MEB sınırlandırma antlaşması imzalanmasına rağmen Türkiye’nin tepkisi ile Lübnan Meclisi tarafından onaylanmamıştır (Yıldız, 2007, s. 225). 2010 yılında Lübnan tarafından Doğu Akdeniz’de enerji kaynaklarının araştırılmasına dair kanun meclislerinde onaylanırken 2007 yılında imza edilen antlaşma da önemsiz hale gelmiştir (Yaycı, 2012, s. 28). Aynı yıl GKRY-İsrail arasında imzalanan MEB antlaşmasında ise Lübnan, söz konusu antlaşma ile yaklaşık 860 km²’lik kısmın kendi MEB sınırları içerisinde kaldığını ifade ederek itirazda bulunmuştur (Erol, 2018, s. 36). Söz konusu anlaşmazlıkların temeli İsrail-Lübnan

arasında 1949 yılında imzalanan ateşkes hattının farklı yorumlanarak deniz alanlarının paylaşımına yansıtılmasından kaynaklanmaktadır. Bu alanlar İsrail'in Leviathan ve Tamar sahaları üzerinden herhangi bir belirsizlik ya da tartışma konusu oluşturmamakta ancak Lübnan'ın olası ruhsatlama ve arama faaliyetlerine gölge düşürmektedir (Ratner, 2016, s. 8). Ancak Karish Sahası, Tamar ve Leviathan dışında tartışmalı bir konumda yer almaktadır. Tamar Sahası'nın yaklaşık 25 km kuzeydoğusunda yer alan Karish Sahası 2013 yılında ABD'li Noble Enerji tarafından keşfedildi. 2019 yılında üç sondaj kuyusunun geliştirilmesi tamamlandı (Energean, t. y.). Ancak Hizbullah, Karish Sahası'nda üretimin Lübnan ile bir anlaşmaya varılmadan devam etmesi durumunda güç kullanma ile karşılık vereceği tehdidinde bulundu (Stevenson, 2022).

Paylaşım haklarının ve arama yapılacak alanların ruhsatlandırma işlemlerinin gecikmesi, Lübnan'ı Doğu Akdeniz faaliyetlerinde geride bırakmıştır. Siyasi tıkanıklar nedeniyle uzunca süre başlatılamamıştır (Ratner, 2016, s. 8). Lübnan'ın 2013 yılında harekete geçerek başlattığı uluslararası ruhsat ihalesi ancak 2017 yılında belli bir aşamaya gelmiş, 51 şirketten 46'sı ihaleye katılmaya hak kazanmıştır. Fransız Total, İtalyan Eni ve Rus Novatek firmalarının da katılıma hak kazandığı alanlar İsrail MEB sınırlarına yakın konumda bulunması açısından önemlidir (Reuters, 2017). Nihayet 2018 yılında Total (%40), Eni (%40) ve Novatek (%20) olmak üzere oluşturulan konsorsiyum söz konusu alanlarda iki parsel üzerinde arama ve üretim anlaşmasına varmıştır (Offshore Energy, 2018).

Doğu Akdeniz özelinde ele alındığında Lübnan enerji denkleminde özgün ağırlığı olmayan bir aktör olarak görülmektedir. Ancak Lübnan Doğu Akdeniz denkleminin gerisinde tutulması da söz konusu olamayacak kadar hassas bir noktada durmaktadır. Başta İran ve Suriye etkisinin ve arka planda devlet dışı aktörlerin Lübnan'da alan kazanması aynı etkilerin Doğu Akdeniz'de de hissedilmesine alan açacağı söylenebilir. Bu noktada Lübnan enerjide bir oyuncudan ziyade bölgenin güvenlik bakımında istikrarında öne çıkmaktadır. Ancak enerji anlaşmazlıkları üzerinden de bölgedeki ilişkilerin bir çatışma ortamına dönmesinin kapıları da kapatılmak zorundadır. Zira 2022 yılında Hizbullah'ın Karish Sahası'nın paylaşımını öne sürerek İsrail'i tehdit etmesi sıcak çatışma riskinin varlığına işaret etmektedir (Stevenson, 2022). Bu bağlam üzerinden konunun hem bölge hem de bölge dışındaki aktörler için ne derece önemli olduğunu ABD'nin arabuluculuk faaliyetleri göstermiştir. Nitekim

11 Ekim 2022 tarihinde söz konusu saha üzerinden İsrail-Lübnan anlaşmazlığı ABD öncülüğünde çözüme kavuşturulmuştur (Aslanlı, 2022).

3.3.7. Doğu Akdeniz’de Yunanistan’ın Enerji Politikaları

Arap Baharı sonrası Türkiye’nin Suriye ve Mısır ilişkilerinde yaşanan kopma, İsrail ile Davos Krizi ardından Mavi Marmara ile zirveye çıkan gerginlikler Doğu Akdeniz’in çeperini Türkiye için zorlu bir parkura dönüştürmüştür. Müslüman Kardeşler’in Mısır’da Sisi darbesi ile demokrasilere yakışmayan düşüşü, Batı’da Müslüman Kardeşler’in varlığı kadar korku ve tedirginlik yaratmamıştır. Türkiye ise Mısır’da varlığı artık meşru görülmeleyen bir grubun destekçisi olarak Sisi yönetimi ile ters düşmüştür. Güvenlik öncelikleri ile Suriye İç Savaşı’na müdahil olması Doğu Akdeniz’deki başka bir cepheyi açmıştır. İsrail-Türkiye arasında tarihi frekans kaybolmuş, İsrail bölgesel izolasyonunu yeni ortaklıklarla aşmanın yollarını aramıştır. İşte Yunanistan’ın Doğu Akdeniz denkleminde yer alması ya da bir aktör olarak kendini göstermesi bu tarihsel kırılmaların ardından gelmiştir (Nachmani 2021, s. 33). Doğu Akdeniz’de Yunanistan için aranan tarihi fırsatın Türkiye’den boşalan alan içerisinde ortaya çıktığı görülmektedir. Kısacası Yunanistan’ın Türkiye’nin ilişkilerinden kopan bütün ipleri kendine bağlayacak bir alanı yakaladığı söylenebilir.

Yunanistan’ın Doğu Akdeniz’deki enerji politikasını tarihsel bir temelde ilerlettiği görülmektedir. Türk-Yunan çekişmesinin önemli temas alanları olarak görülen Kıbrıs sorunu ve Ege Denizi bu noktada merkeze yerleşmiştir (Yaşa ve Yılmaz, 2022, s. 9). Atina yönetimi, Doğu Akdeniz’de ortaya çıkan denklemi Türkiye ile yaşadığı geleneksel sorunlarına hizmet etmesi açısından önemli görmektedir (Nachmani, 2021, s. 30). Yunanistan’ın bakış açısı adaların kıta sahanlığı olduğu varsayımı ile genişlemektedir. Bu suretle Yunanistan deniz alanlarının başlangıcını ana karasının dışında aramaktadır. Öyle ki bu iddiasını Doğu Akdeniz’e taşımış durumdadır. Nitekim Doğu Akdeniz ve Ege’nin sınır hattı olarak kabul edilen Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos adalarından itibaren deniz yetki alanlarını belirleme gayreti ile maksimalist bir yaklaşımda ilerlediğini göstermektedir (Yaycı, 2012, s. 19). Yunanistan’ın yaklaşımlarını sergilemesi açısından Meis Adası bir başka önemli örnek teşkil etmektedir. Yunan anakarasına 580 km uzaklığında, Anadolu kıyılarına sadece 2 km mesafede bulunan Meis Adası’nın kıta sahanlığını iddia ederek Akdeniz’in ortasına kadar hak iddia etmektedir (Yaşa ve Yılmaz, 2022, s. 9). Yani Ege’nin geleneksel sorunları artık Doğu Akdeniz’de enerji denkleminin içine taşınmıştır.

Yunanistan'ın Doğu Akdeniz politikasını yayılmacılık ile nitelemek mümkündür. AB ve ABD nezdinde de karşılık bulan bu yaklaşım, Yunanistan'ın tarihsel anlamda olduğu gibi bugün de Türkiye karşısında elini güçlendirdiği görülmektedir. Doğu Akdeniz üzerindeki faaliyetleri de bu destekten mahrum değildir. Özellikle Türkiye sınırına yakın Dedeağaç'ta yapılan askeri üs örneğinde olduğu gibi ABD ile yapılan askeri iş birlikleri söz konusudur. AB içerisinde de Fransa ile askeri iş birlikleri noktasında karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda Yunanistan, Türkiye'nin dışlanması yanında çok taraflı ilişkilerle hem bölge içindeki hem de bölge dışındaki aktörleri kendi oyun planına dâhil ederek Doğu Akdeniz'deki enerji denklemini kendi lehine güçlendirmeye çalışmaktadır (Kozanhan, 2022, s. 71). Çok taraflı politikalarının merkezine Doğu Akdeniz'i alan Yunanistan sadece Batı ile ilişkilerini değil farklı coğrafyalardaki bağlarını da bu kapsama dâhil etmiştir. Mısır-BAE-GKRY ile yapılan deniz tatbikatlarından BAE ile imzaladığı savunma paktına ve İsrail ile olan savunma antlaşmalarına kadar çok taraflı örnekleri mevcuttur (Nachmani, 2021, s. 37). 2009 yılına kadar Türkiye-İsrail ve ABD arasında yapılan 'Reliant Mermaid' arama kurtarma tatbikatında 2010'da yaşanan Mavi Marmara Krizi'nin ardından 2011'de Türkiye yer almamıştır. 2012 yılında ise İsrail-Yunanistan ve ABD tarafından 'Reliant Mermaid' tatbikatı yerine 'Noble Dina' tatbikatı gerçekleştirilmiştir. 2011 yılına kadar arama kurtarma şeklinde icra edilen tatbikatın, Noble Dina adıyla enerji keşifleri yapılan alanların muhafazası ve endüstri altyapısına yönelik saldırıların önlenmesi senaryosu şeklinde icra edildiği görülmüştür (Cropsey ve Brown, 2014. s. 43). Tatbikat senaryosunun herhangi bir terör örgütünün saldırı kapasitesinin üstünde denizaltı ve hava tehdidine yönelik olması dikkat çekicidir. Zira bu nokta aslında tatbikatın hedefinin terör saldırısından ziyade daha kurumsal bir güce yönelik caydırıcı bir mesaj olarak planlandığını görülmektedir.

Yunanistan ile eş güdümlü hareket eden GKRY'nin Afrodit Sahası'nın kaynakları, Yunanistan'ın enerji tüketimini önemli oranda karşılayacak kapasitededir. Bu sayede hem Cezayir'den gelen pahalı LNG'nin maliyetinden kurtulmuş hem de enerji güvenliğini güvence altına almak adına önemli bir aşama kaydetmiş olacaktır. Yunanistan, Afrodit ve Leviathan Sahaları'nın kaynaklarını aynı zamanda AB'nin enerji güvenliğine sağlayacağı katkı ile de öne çıkartma gayreti içerisinde. Bu yolla hem Vassilikos LNG Projesi'ne hem de Yunanistan üzerinden AB'ye ulaşacak projelere maddi ve siyasi destek bulma amacındadır. Bu bağlamda AB'nin enerji

güvenliği ile kendi politikalarını aynı çizgide savunmaktadır. Başta Türkiye'nin politikaları olmak üzere kendi çıkarlarına karşı alternatifleri AB karşıtlığı ile lanse etmektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 393).

Yunanistan enerji ortak paydasında bulunduğu bölge devletleri ile ilişkilerini örgütsel bir düzlemde de ilerletmektedir. EMGF bu anlamda öne çıkarken Doğu Akdeniz'deki rezervlerin paylaşılmasından transferine kadar politikaların da şekillendiği bir platforma dönüşmüştür. Bu kapsamda oluşuma liderlik eden Mısır ile Ağustos 2020'de deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmasını da imzalamıştır (Kökyay, 2021, s. 226). Genel anlamda bakıldığında Yunanistan'ın Doğu Akdeniz stratejisinin genel çerçevesinden bahsedilebilir. Diplomatik, ekonomik ilişkilerini Mısır, İsrail, Fransa, BAE, GKRY, ABD gibi olabildiğince farklı aktörler ve eksenlere dağıtarak alanı genişletmeye çalışmaktadır. Türkiye karşısında dış dengelemeyi güçlendirmek adına ikili, çok taraflı ve kurumsal ilişkilere başvurmaktadır. Savunma ve saldırı kapasitesine yönelik tedariklerini arttırmak ve özellikle uluslararası hukuku kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak deniz antlaşmaları yapmak, enerji denkleminin hem paylaşım hem de güzergâh stratejilerinin bir yönünü kendine bağlamak şeklide uygulamaktadır (Nachmani, 2021, s. 36).

Netice olarak Yunanistan tarafından Ege Denizi'ndeki ve Kıbrıs konusundaki sorunlar Doğu Akdeniz üzerinde sürekli canlı tutulmaktadır. Mısır ve İsrail'in de Türkiye ile yaşadığı sorunları kendi çıkarları ile birleştirmeyi başarmıştır. Başka bir açıdan bölgedeki varlığını, ABD ve AB'ye bir ileri karakol hizmeti olarak sunduğu söylenebilir.

3.3.8. Doğu Akdeniz'de GKRY'nin Enerji Politikaları

Yunanistan için her alanda kendini gösteren AB desteği benzer şekilde GKRY için de söz konusudur. Bu kapsamda AB'nin desteğini arkasında gören GKRY 2000'li yılların başından itibaren kendisini Ada'nın tek sahibi gören anlaşmalara imza atmıştır (Yaycı, 2012, s. 17). 2003 itibari ile Mısır ile başlayan ikili anlaşmalarını Suriye, Lübnan, İsrail ile devam ettirmiştir. Türkiye ise bu süreçte özellikle 2009 yılında GKRY'nin petrol ve doğal gaz arama çalışmalarına askeri unsurları ile karşılık vermiştir (Katman, 2013, s. 20). GKRY Ada'nın güneyinde ilan ettiği MEB alanlarında ruhsatlandırmaya giderek 13 parsel ayırmıştır. Bu alanlar içerisinde 12. parselin kaynak geliştirme hakları ABD merkezli Noble Energy şirketi tarafından satın alınmıştır (Yaycı, 2012, s. 18).

GKRY Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini yaklaşık yarım asırdır devam eden Kıbrıs sorunun bir uzantısı olarak kendi çıkarları doğrultusunda yönetmektedir. 1963 yılında Kıbrıs'ta Türklerin anayasal haklarının gasp edilmesi ile başlayan Rum tarafının politikalarının bugün enerji kaynaklarının gasp edilmesi ile devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda Ada'daki Türk varlığına ve yönetimine rağmen Kıbrıs Adası etrafındaki kaynakların tek malikinin kendisi olduğunu uluslararası platformlarda fiili durum yaratarak kabullendirme peşindedir (Kökyay, 2021, s. 219). Türkiye'nin ve KKTC'nin bütün yapıcı, çok taraflı iş birliği girişimlerinin GKRY'de karşılık bulmadığı görülmektedir. 2011 yılında başlatılan müzakerelerde Kıbrıs Adası etrafındaki kaynakların KKTC ile işletilmesi ve gelir paylaşımının adil bir şekilde yapılması teklifi Rum tarafınca dikkate alınmamıştır. Yani tıpkı yarım asır önceki Kıbrıs üzerinde ortaya konulan ya hep ya hiç politikası gibi kaynaklar üzerinde de aynı minvalde tahakküm kurma gayreti devam ettirilmektedir. 2017 yılında sonuçsuz kalan müzakereler neticesinde Türkiye, KKTC'nin haklarının korunmasına yönelik adımlar atmıştır (Yılmaz, 2018, s. 3-4).

GKRY Türkiye karşısında siyasi, askeri ve ekonomik bir güç olarak varlık gösteremeyeceğinin bilincinde hareket ettiği söylenebilir. Bu kapsamda Ada etrafında ruhsatlandırmaya açtığı parselleri olabildiğince farklı şirketlere paylaştırarak Türkiye'ye karşı güç toplama niyetindedir. Bu noktada Noble Energy tarafından 2011 yılında yapılan Afrodit Sahası'nın keşfinin önemli bir kırılmaya işaret ettiğini söylemek mümkündür (Ratner, 2016, s. 6). Noble Energy'nin İsrail kaynaklarının geliştirilmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kapsamda GKRY söz konusu kaynakları uluslararası boyuta taşımanın yollarını şirketler üzerinden yürütmekte olup İsrail'in Delek Şirketi ile de çalışmalar yürütmektedir (Kedikli ve Taşkın, 2013, s. 408). Zira bu faaliyetleri diğer uluslararası şirketlerin dikkatini çekmiş ve bölgeye yönelmelerine önemli bir ivme katmıştır. Fransız ve İtalyan şirketleri Total ve Eni, Ada'nın güneyinde arama faaliyetleri için harekete geçmiştir (Erol, 2018, s. 36).

GKRY'nin çok taraflı politikalarında tıpkı Yunanistan gibi hareket ettiğini söylemek mümkündür. Enerji kaynaklarının varlığını Avrupa'nın enerji güvenliğine potansiyel katkısı ile öne çıkartırken bir taraftan da enerji kozunu KKTC için bir baskı unsuruna dönüştürme peşindedir. Aynı şekilde çok uluslu şirketleri bölgeye çekerek itilafli alanlarda bir fiili durum yaratmakta, Türkiye'nin tepkilerini de bu yolla bertaraf etme yoluna gitmektedir (Güneş, 2022, s. 375). Öte yandan GKRY'nin enerji kaynakları tek

başına bir anlam ifade etmemektedir. Söz konusu kaynakların uluslararası pazarlara açılması büyük yatırım süreçlerini gerektirmektedir. Bu sebeple GKRY bölgesel ve çok taraflı ilişkiler geliştirmeye mecburdur. EMGF'nin bu kapsamda GKRY için iyi bir diyalog kanalı olarak kullanıldığını görülmektedir. Aynı zamanda bu alandaki faaliyetlerini de Kıbrıs sorunu noktasında kendi çıkarları doğrultusunda kullanmanın bir aracına dönüştürmüştür (Kökyay, 2021, s. 226).

EMGF iş birliği amacına yönelik bir oluşum olmanın yanı sıra başka bir açıdan Türkiye'nin dışlandığı ittifak sistemi olarak da görülmektedir. Öte yandan Türkiye'nin dışarıda bırakılması, birtakım maliyetlerle EMGF üyeleri için soru işaretleri barındırmaktadır. GKRY'nin Doğu Akdeniz denklemine önemli hale gelmesi, transfer seçeneği olarak Türkiye'nin dışarıda bırakılması ile şekillenmektedir. Bu durum enerjiyi politik bir silah olarak kullanma çabasının farklı bir örneğini gösterdiği söylenebilir. Zira GKRY için Türkiye işgalci bir devlet olarak görülmektedir. Bölge kaynaklarının transferinde Türkiye'nin sürece dahil edilmesini siyasi bir boyuta çekerek tıkamıştır (Ratner, 2016, s. 6). Bölgedeki doğal gaz kaynaklarının ilk etapta İsrail-GKRY-Yunanistan-İtalya güzergâhında inşa edilmesi planlanan yaklaşık 1900 km uzunluğunda ve yüksek maliyetli “Doğu Akdeniz Boru Hattı” (EastMed) ile Avrupa pazarlarına ulaştırılması düşünülmektedir. Ancak projenin maliyetleri ve Türkiye'nin MEB sahası üzerinden geçmesi, hattın geleceğine dair soru işaretleri barındırmaktadır (Güneş, 2022, s. 375). Nitekim Eni CEO'su tarafından İtalyan Parlamentosu'nda yapılan bir oturumda Türkiye olmadan EastMed projesinin anlamsız ve hayata geçirilmesinin zor olduğu ifade edilerek Türkiye'nin konumu bir kez daha teyit edilmiştir (Kathimerini, 2023). Öte yandan GKRY Limasol'e bağlı Vasiliko'da yapılacak doğal gaz çevrim santrali konusunda girişimlerde bulunmaktadır. Burada yapılacak tesis sayesinde bölge kaynakları, LNG'ye dönüştürülerek Batı pazarlarına ulaştırılmaya çalışılacaktır. Bu projeler ya da politikalar aslında GKRY'nin enerji kartını sonuna kadar oynamaya çalıştığını göstermektedir. Bu noktada Türkiye'yi dışarda bırakan projeleri öne alarak bir taraftan da yüksek maliyetli projelere AB ve ABD gibi ortaklar bularak projelerin maliyetini kendi üzerinden atmaya, Kıbrıs üzerindeki çıkarlarını enerji unsuru üzerinden hayata geçirmeye çabalamaktadır. Söz konusu projelere yatırım çekmek adına Fransa ve ABD başta olmak üzere bölge dışı aktörlere Ada'da askeri üsler vermeye kadar seçenekler sunduğu görülmektedir (Güneş, 2022, s. 376).

Söz konusu askeri anlaşmaların Doğu Akdeniz’de enerji politikalarının önemli bir yansımaları oluşturduğu söylenebilir. Özellikle GKRY-Yunanistan ikilisinin enerji konusu üzerinden yaptıkları anlaşmalarla bölgeyi militarize ettikleri dikkate değer bir noktadır. ‘Noble Dina’ tatbikatı sözde enerji alt yapısına yönelecek olası saldırıların önlenmesi adına gerçekleştirilmiştir (Cropsey ve Brown, 2014. s. 43). Başka bir açıdan sözde MEB alanlarının ve enerji alt yapısının korunması adına GKRY’nin silahlanması gerektiği işlenmiştir. Bu amaca yönelik olarak İsrail’den alınması planlanan deniz araçlarının enerji ile ilgili kritik alt yapı tesislerine yönelik saldırılara karşı gerekli olduğu gerekçesi ortaya konulmuştur (Cropsey & Brown, 2014. s. 44). Nitekim bu bakış açısı ABD tarafından da GKRY’ye yönelik uzun yıllar devam eden silah ambargosunun kaldırılması ile destek bulmuştur (MFA, 2020).

3.4. Küresel Aktörlerin Doğu Akdeniz Enerji Politikaları

Doğu Akdeniz’in enerji rekabetinde yükselişi, küresel güçlerin bölgeye yönelmesinde de görülmektedir. Zira enerji kaynaklarının varlığı ister ihracatçı ister ithalatçı olsun bütün kesimler için önemli hale gelmektedir. Söz konusu devlet, enerji bağımsızlığını sağlamış olsa bile ya da enerji ihracatçısı dahi olsa dünya üzerinde kurulacak her enerji denklemi önemlidir. Bu noktada Doğu Akdeniz enerji denkleminin ithalatçı, ihracatçı bütün taraflarını bünyesine çekmiştir. Bu bağlamda bölgeye en yakın güç odağı olarak AB öne çıkmaktadır. Öte yandan ABD için Doğu Akdeniz küresel politikalarının bir parçasıdır. Rusya ve Çin’in dünya enerji jeopolitiğinin dışında kalması söz konusu olmamıştır.

3.4.1. AB’nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası

Doğu Akdeniz’de Arap Baharı ile birlikte kargaşa hâkim olmuştur. Toplumsal hareketler güneyde yer alan Kuzey Afrika devletlerinden Türkiye’ye kadar olan kuşağı etkisi altına almıştır. Arap Baharı’nın bakiyesi olarak göç dalgası, yasa dışı ticaret, aşırılık yanlısı grupların varlığı gibi ve daha sayılabilecek bir dizi sorun bölgenin gündemini güvenlik boyutunda şekillendirmiştir. Devlet otoritesinin domino etkisi gibi ardı ardına sarsıldığı bölgede ilişkileri dengede tutan aks da kırılmıştır.

Bölge devletlerinin ilişkileri ve yaşanan gerilimlerin akabinde ortaya çıkan yeni iş birlikleri bölgesel rekabetin bir boyutunu oluşturmuştur. Rekabet esasında bir tür güç boşluğunun varlığında şekillenmiştir. Bu konjonktür uluslararası boyutta güç

mücadelesi veren aktörler için de yeni bir rekabet alanı açmıştır. Bu kapsamda AB aktif bir oyuncu olarak güçlü bir varlık gösteremiyor olsa da mevcudiyeti söz konusudur. Zira bölge değişen dinamikleri ile AB'yi etkilemektedir (Talbot, 2021, s. 131). Doğu Akdeniz'in çevresindeki sorunları AB'ye yansıtıcı bir alan olarak öne çıktığını söylemek mümkündür.

AB'nin bu kadar yakınında ve bünyesindeki sorunları bir yalıtıcı görevi ile Birliğe aktaran bölgeye yönelik dış politikası tartışmalı boyutta kalmaktadır. AB'nin karar alıcıları bu yalıtıcı bölgenin güvenlik ve istikrarlı olmasından fayda görmekte ise de üye devletlerin farklı dış politikaları, AB'nin dış eylemlerinde bölgeye yönelik bir bütünlüğü zora sokmaktadır. Bu da AB'nin bölgedeki ağırlığını etkilemektedir (Talbot, 2021, s. 132). Almanya'nın özel önem verdiği Merkez ve Orta Avrupa devletlerine yönelik politikalar, Birliğin dikkatini bu yöne yoğunlaştırmıştır. Ancak Doğu Akdeniz'in çeperinde ortaya çıkan kaostan ilk etkilerinden başta göç dalgası ile Fransa, İtalya ve İspanya etkilenmektedir. Dolayısıyla AB'nin kurumsal olarak Doğu Akdeniz politikasının şekillenmesi İtalya, İspanya ve Fransa'nın algılarında şekillenmektedir (Uzun, 2003, s. 8). Birliğin bölgeye yönelik yaklaşımı bu bağlamda bir ikilem üzerine ve bocalama ile ilerlediği söylenebilir.

Doğu Akdeniz'in AB'ye yansıyan bölgesel konularının başında da enerji gelmektedir. Nitekim bölgenin kaynakları her şeyden önce AB'nin enerji güvenliğinde önemli bir potansiyel olarak öne çıkmaktadır. Doğu Akdeniz gazının uluslararası pazarlara ulaşması bölge devletlerinin ekonomilerinde yaratacağı etki bölgenin de refahına ve istikrarına katkı sunacaktır. Bu kapsamda bölgeye yakın en büyük pazar olarak AB ön plana çıkmaktadır (Ratner, 2016, s. 1). AB'nin dış politikasındaki farklı öncelikler, enerji konusunun ele alınmasında da benzer özellikler göstermektedir. Bu kapsamda Fransa'nın politikası dikkat çekicidir. Fransa eski sömürge coğrafyalarını da içeren Kuzey Afrika'da Türkiye'nin etkinliğini kırmak ya da önüne geçmek adına diğer Birlik üyesi devletlere göre agresif bir politika izlemektedir. Bu kapsamda enerji arama ve geliştirme faaliyetleri yürüten şirketleri için Fransız donanması koruyucu bir konumda hizmet etmektedir. Özellikle gözlemci olarak katıldığı EMGF'yi kullanarak üye devletleri Türkiye aleyhine teşvik etmektedir. GKRY ile askeri antlaşmalar yaparak donanması için üs oluşturma peşindedir (Kökyay, 2021, s. 230). Fransa'nın yaklaşımı, enerji konusunun bir maskeleye aracı olarak kullandığını düşündürmektedir.

AB'nin genel anlamda bölgeye yönelik politikasının GKRY ve Yunanistan'ın revizyonist politikalarından etkilendiği düşünülebilir. Yunanistan ve GKRY tarafından ortaya atılan deniz sınırlarının aynı zamanda AB'nin de siyasi sınırları olarak gösterilme çabaları bu noktada önemlidir. Bu yolla kendi bakış açıları ile AB'nin politikalarını bir örtüştürmeye götürmektedirler. AB her ne kadar bölgedeki konuların karşılıklı diyalog ve iş birliği içerisinde çözülmesine yönelik açıklamalarda bulunsada GKRY ve Yunanistan'ın fiili durum yaratma politikalarını desteklemektedir (Parlar, 2022, s. 94). Nitekim 2009 yılında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda bu duruşunu destekler nitelikte Türkiye'nin deniz unsurları ile yaptığı faaliyetleri eleştirerek göstermiştir (Yaycı, 2012, s. 53). AB'nin Doğu Akdeniz politikası GKRY ve Yunanistan'ın dar ulusal çıkarları ya da Fransa'nın bölgesel imaj hedefleri dahilinde ilerlediği söylenebilir.

Rekabet edilebilirlik, sürdürülebilirlik ve arz güvenliği AB'nin enerji politikasının genel çerçevesini oluşturan üç bileşen olarak bilinmektedir. 2015 yılında yayınlanan “İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikasına Sahip Dirençli Bir Enerji Birliği Çerçeve Stratejisi” ise bu üç bileşen dışında entegre bir Avrupa enerji piyasası, talep dalgalanmalarının ani hareketlerini minimum düzeyde tutacak enerji verimliliği gibi farklı bileşenleri de içerecek şekilde genişletilmiştir. 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı ile Avrupa Komisyonu, Kıta'yı 2050 yılına kadar iklim nötr hale getirme hedefini açıklarken bu amaca hizmet için 2021 yılında ise Avrupa İklim Yasasını yayınlamıştır (AB Başkanlığı, 2023). AB için ortaya atılan bu gelecek hedefleri birtakım sınamalara tabi tutulmuştur. Özellikle enerji güvenliği ile yakın ilişki içerisinde olan çerçeve stratejisinin hayata geçirilmesi kolay bir süreç olmadığı görülmüştür. Nitekim Rusya-Ukrayna ekseninde ortaya çıkan savaş bunun en büyük göstergesi olmuştur.

AB'nin stratejisinin temel tıkanma noktası Rusya'ya bağımlılık ile ortaya çıkmıştır. 2006 ve 2009 yıllarında baş gösteren Ukrayna-Rusya eksenli gaz krizi AB için ilk sinyallerini vermiş, 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ile zirve noktaya ulaşmıştır. Bu gelişmeler uzun süredir AB için enerji çeşitlendirmesinin ne kadar zorunluluk arz ettiğini çarpıcı bir şekilde göstermiştir (Baconi, 2017).

AB'nin enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığının ortaya çıkardığı bu zorluğun, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile geri dönülmez bir eşiği aştığı söylenebilir. Enerjiyi adeta bir silah olarak kullanan Rusya, Ukrayna işgali ile AB'ye 100 milyar

avroluk bir enerji maliyeti ortaya çıkartmıştır (The European Commission, 2022). AB, 2022 Mayıs ayında REPowerEU planı ile 2027 yılına kadar Rus kaynaklarına bağımlılığı ortadan kaldırmayı planlayan bir eylem planı ortaya koymuştur. Bu eylem planı yenilenebilir kaynaklara yatırımdan enerji tasarrufuna arz kaynaklarının çeşitlendirilmesinden rekabetçi piyasa koşullarına kadar bir dizi önlem içermektedir (İEA, 2022). Bu bağlamda Doğu Akdeniz gazı, AB'nin amaçlarına ulaşması açısından kritik bir potansiyel barındırmaktadır.

Liberal ekonomik aktivasyon AB'nin oluşum felsefesinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu bağlam ticarete konu her alanda arandığı gibi doğal gaz piyasaları için de AB açısından önemli görülmektedir. Gaz ticaret merkezlerin kurulması, serbest piyasa koşullarının oluşması, AB devletleri açısından doğal gazın siyasi bir baskı unsuru olarak dışlanması adına önemli görülmektedir. Ne var ki doğal gaz ticaret merkezleri birlik bünyesinde kuzey ve orta kesimlerde belli bir şekilde oluşturulabilmişken Güney Avrupa bu dengeyi bozmaktadır. Doğu Akdeniz doğal gazı mevcut rezervlerin ötesinde bir potansiyelle bu dengesizliğin giderilmesinde önemlidir. Doğu Akdeniz devletlerinde ise spot piyasa bulunmadığı gibi fiyatlar halen petrole endeksli uzun erimli kontratlar tarafından belirlenmektedir. Bu durumun üstesinden gelinmesi ise ancak ve ancak merkez konumun fiziksel bağlantılarla arz kabiliyeti yüksek bir bileşenle mümkün görülmektedir (Ellinas, 2022).

3.4.2. ABD'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası

ABD, bölge dışından bölgeye etki edebilecek en büyük aktörlerden birisi olarak görülmektedir. Bununla birlikte ABD'nin bölge üzerindeki ağırlığının da birtakım zorluklardan geçtiği söylenebilir. 2008 krizinin yıprattığı AB, sonraki süreçte düzensiz göçler, Brexit süreci gibi ardı ardına gelen gündemlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Nihayetinde 2022 yılında Ukrayna-Rusya savaşı ile önemli bir sınamaya tabi tutulmuştur. ABD'nin bölgedeki en büyük müttefikinin erozyona uğrayan gücü ve batılı olmayan bölge dışı aktörlerin varlığı ABD gücünün Doğu Akdeniz'de göreceli olarak paylaşıldığı tabloyu ortaya çıkartmıştır (Putten, 2016, s. 338).

Bu durum görece güç azalması gibi ifade edilse de bölge dışındaki en büyük aktör olarak ABD halen varlığını sürdürmektedir. İtalya, İspanya ve Yunanistan, ABD'nin bölgede en fazla deniz üssünün olduğu devletlerdir. Özellikle İtalya'daki dört deniz üssünden Napoli ve Gaeta üsleri ABD Altıncı Filosu için birer karargâh

konumundadır. İspanya'nın Rota, İtalya'daki bir diğer liman olan Sigoneira ve Maddalena, Yunanistan'daki Girit Adası ABD'nin bölgedeki deniz tünec alanlarıdır. Bunların dışında ABD Libya, Fas, Mısır, Türkiye, Kıbrıs Adası'ndaki limanları da zaman zaman ikmal gibi ihtiyaçlar için kullanmaktadır. Özellikle İsrail'in Hayfa Limanı Altıncı Filo'nun en önemli bakım, onarım ve ikmal üssüdür (Zou ve Işık, 2023, s. 122.) Yani Doğu Akdeniz'de askeri olarak Batı'nın gücünün ve etkisinin ABD'nin desteğinde konsolide olduğu söylenebilir. Başka bir açıdan ABD donanmasının varlığı şimdilik Doğu Akdeniz'de bir güç değişimine izin vermeyecek kadar baskın olduğu ifade edilebilir.

ABD'nin Doğu Akdeniz'de enerji oyununa dâhil olması farklı açılardan çok boyutlu bir stratejinin ürünüdür. Bu stratejik yaklaşımın bileşenlerini Türk-Yunan ilişkileri, İsrail'in güvenliği ve Orta Doğu'nun istikrarı şeklinde güvenlik toplamı şekillendirmektedir (Hava, 2020, s. 682). Aynı güvenlik önceliği AB'nin enerji güvenliğine verdiği önemle de bölge stratejisinin önceliklerine yerleşmektedir (Çelikpala, 2014, s. 82-83). ABD için, AB'nin Rusya'ya enerji bağımlılığı stratejik çıkarlarına ters düşmektedir. Rusya'ya bağımlılığı, AB'nin bölgesel konularda karar almasını zorlaştırırken Rusya'ya alan açmaktadır. Rusya karşısındaki stratejisini yükseltecek olan ise bölgesel müttefiki olan AB'nin enerji arzını çeşitlendirmesinden geçmektedir. Yunanistan-Türkiye üzerinde devam eden sorunlar iki NATO müttefiki arasındaki gerilimin daha da tırmanmasına yol açmaktadır. Olası bir Türk-Yunan çatışmasında en büyük kazanç Rusya'ya yazılacaktır. Rusya'nın ittifak içerisindeki ayrışmaları kendi stratejisinin bir parçası olarak kullanmak istemesinin önünü kesmek, ABD'nin bölgedeki stratejisine hizmet etmektedir. Bu kapsamda Yunanistan ile 2019 yılında imzaladığı savunma iş birliği antlaşması ve Altıncı Filo'nun Girit'te tutulması olası çatışmalara caydırıcılık kazandırmaktadır (Proedrou, 2021, s. 11). Bu noktada enerji meselesinde rol almak ABD için gerek AB'nin enerji arz çeşitliliğinin sağlanması gerek NATO içerisindeki ayrışmaların ortadan kaldırılması için önemli görülmektedir.

ABD'nin bölgeye bakış açısını şekillendiren ana unsur olarak Rusya faktörüne alan bırakmamak öne çıkmaktadır. Bu da gerek Doğu Akdeniz'in gerekse Orta Doğu'nun bir bütünlük içerisinde istikrarı ile mümkün olacaktır. Bu kapsamda ABD bölge devletlerinin ikili ve çok taraflı ilişkilerini izlemekte ve destek olmaktadır. Trump döneminde İsrail-Mısır-Suudi Arabistan ilişkileri birbirine bağlanırken bu amaca

hizmet etmektedir (Şeker, 2018, s. 221). 2000’li yıllar öncesinde ve sonrasındaki on yıl Yunanistan ve GKRY’nin Filistin çıkmazına bakış açıları ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin yüksek düzeyli profili, GKRY-İsrail-Yunanistan ilişkilerinin seyrinde belirleyici olmuştur. Davos Krizi, sonrasında Mavi Marmara Olayı ile Filistin meselesi üzerinden İsrail-Türkiye ilişkilerinin bozulması, GKRY-Yunanistan ikilisinin İsrail ile esnek bağlarını güçlendirmesi için fırsat sunmuştur. Bu konjonktür içinde enerji kaynaklarının keşfi ile açığa çıkan iş birliği penceresi, GKRY-Yunanistan-İsrail ittifakını şekillendirmiştir. Tıpkı İsrail-Mısır-Suudi Arabistan yakınlaşmasında olduğu gibi İsrail-GKRY-Yunanistan yakınlaşmasına da ABD, ittifak zirvelerine eşlik ederek destek olmuştur (Fraïoli, 2020, s. 11). ABD bölgeyi iş birlikleri bağlamında desteklediği gibi İsrail ve GKRY’ne ait gaz sahalarına Exxon Mobil ve Chevron ile ortaklık kurarak enerji denkleminin de oyun alanında varlık göstermektedir (Proedrou, 2021, S. 11).

İsrail’in bölgedeki güvenliğine önem verdiği gibi Doğu Akdeniz’deki enerji denkleminin şekillenmesinde de İsrail’e alan açmaktadır. İsrail’in GKRY, Yunanistan ve Mısır ile olan ilişkilerine desteği, Lübnan ilişkilerinde de görülmektedir. Zira Hizbullah etkisi İsrail’in güvenliğini bölge üzerinde tehdit etmektedir (Stevenson, 2022). Bu kapsamda enerji konusunun önündeki engelleri kaldırarak İsrail için sorunsuz bir alan açma çabaları yürütülmektedir. Nitekim Lübnan ve İsrail arasında tartışmalı MEB alanının çözüme kavuşturularak enerji üzerindeki mücadeleyi bölge devletleri arasında hem bir iş birliğine dönüştürmek hem de kalıcı barışı tesis etmek adına adımlar atmıştır (Fraïoli, 2020, s. 11) Bu arabuluculuk aynı zamanda İsrail’in sınır güvenliğini de sağlamaya hizmet etmektedir.

Ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik ya da enerji güvenliği bağlamında olsun ABD’nin çok boyutlu güvenlik arayışının Doğu Akdeniz’deki temel motivasyonu olduğu ifade edilmektedir. Enerji kaynaklarının keşfi, GKRY-İsrail-Mısır-Lübnan gibi ortak bir güvenlik ve iş birliği sistemi kuramayan bölge devletlerini bir araya getiren temel güç haline gelmiştir. ABD’nin öncülüğünde gelişen ikili ve çok taraflı ilişkiler EMGF sayesinde de kurumsal bir yapı kazanmıştır. ABD Doğu Akdeniz’deki enerji oyuncularını ve bölge devletlerini iş birlikleri için zemini hazırlayarak EMGF’nin hayata geçmesini sağlayan uygun koşulları hazırlamıştır. EMGF, bölge politikalarının izlenebileceği ve kontrol edilebileceği siyasi bir mekanizma olarak çalıştırılmıştır (Kökyay, 2021, s. 228).

3.4.3. Rusya Federasyonu'nun Doğu Akdeniz Enerji Politikası

Doğu Akdeniz'de Rusya'nın varlığı, milli stratejisinin bir parçası olarak görülmektedir (Onay, 2020, s. 236). Doğu Akdeniz'de var olmak Rusya için SSCB döneminden beri süregelen tarihi sıcak denizlere inme, küresel güç olma amacıyla hareket etmektedir (Havva, 2020, s. 683). 2011 yılından bu yana Suriye'de varlığı ve krizin devamındaki rolü Rusya'nın büyük güç konumunun Doğu Akdeniz'e pratikteki yansımasıdır (Özel Özcan, 2019, s. 193). Avrasyacılık politikası için güvenli bir Doğu Akdeniz isteği bölgedeki varlığının başka bir boyutunu açıklamaktadır (Örselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 395) İran, Rusya'nın Suriye ve Irak'taki etkinliğine alan açan bölgesel bir ortağıdır. Diğer taraftan Libya'da var olma mücadelesi ve Libya iç meselelerine müdahil olma çabalarını bölgenin güneyinde kendisine tünük sağlamak adına önemli görmektedir (Şeker, 218, S. 221). Esas itibarıyla Rusya'nın politikalarını Çin'in politikaları ile kıyaslama imkânı veren bu arka plan önemli görülmektedir. Çin'in bölge ile ilişkileri daha çok yaşadığımız yüzyılın başlarında yoğunlaşan bir profil sergilemektedir (Ekman, 2018, s. 7). Rusya'nın bölgeye yönelik tarihi bir hafızası ve aktör rolü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda Rusya'nın sahip olduğu bölge üzerindeki tarihi algıları, özellikle Suriye toprakları üzerinde hayat bulmaktadır. Tartus Limanı'ndaki askeri üssü, Lazkiye'de bulunan Bassel el-Esed hava üssü ile bölge jeopolitiğinde ağırlığını hissettirmektedir. Dahası bu konumunu Arap Baharı sürecinde Esad rejimine verdiği desteklerin bir karşılığı olarak daha da genişletmektedir (Onay, 2020, s. 236).

Rusya'nın bölgeye ilişkin var olan algılamaları, enerji kaynaklarının keşfi ile de yeni bir unsur olarak bölge jeopolitiğine eklenmiştir. Son yirmi yılda enerji Rus dış politikasının önemli bir aracı haline gelmiştir. Özellikle Ukrayna ile yaşadığı sorunlar AB için bir yönüyle Rusya'ya boyun eğmek şeklinde görülmüştür. ABD Trump döneminde, Rus kaynaklarına bağlılığı üzerinden AB'nin güvenliğini tartışmaya açmıştır. Bir dizi yaptırım kararı ile Rusya'nın AB üzerinde enerji kartını daha fazla oynamasının önünü almaya çalışmıştır (Euronews, 2019). Ne var ki tüm eleştirilere rağmen devam eden Rusya-AB enerji ilişkileri nihayet 2022'de Ukrayna savaşı ile bir kırılmayı beraberinde getirmiştir. AB arz çeşitliliği, sürdürülebilir kaynaklar, yeşil dönüşüm şeklinde daha hafif tonlarla ele aldığı sorunu 2027 yılını tarih göstererek tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. (İEA, 2022). AB-Rus enerji ilişkilerinin bu boyutta kırılma yaşaması Rus kaynaklarının ikamesini gündeme getirmiştir.

Gazprom'un tekeli kırılmak artık Brüksel için Trump'ın ifade ettiği gibi güvenlik boyutunda görülmektedir. Bu bağlamda AB'nin enerji kaynaklarına alternatif geliştirme çabalarının, görece daha güvenli ve yakın bir coğrafya olarak Doğu Akdeniz kaynaklarını önemli bir noktaya taşıdığını söylemek mümkündür. Ortaya çıkan bu denklem Rusya'nın Doğu Akdeniz'e enerji penceresinden bakmasına kapı aralamıştır.

Rusya'nın ve Doğu Akdeniz'in kaynakları karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuç bölge kaynaklarının Rusya'nın pazarlarına hâkim olması gibi bir imkânâ sahip olmadığını göstermektedir (Şeker, 218, s. 221). Bölgede halen rezerv geliştirme çalışmalarının varlığı gelecekte bu durumun değişip değişmeyeceğini belirsiz bıraksa da Rusya için enerji konusu riske atılamayacak kadar öneme sahiptir. Zira Rusya'nın yükselişinin hidrokarbon ticareti ile geliştiği söylenebilir. Aynı bakış açısı ile ABD'nin OPEC'deki en güçlü halka olan Suudi Arabistan ile petrol fiyatlarını düşürmeye çalışması da Rusya'nın güç aldığı zeminini boşa düşürme amacına yönelik görülmektedir (Ercan ve Kılınç, 2020, s. 19). Petrol ve doğal gaz fiyatları üzerinden oluşturulan baskının farkında olan Rusya için Doğu Akdeniz'in de bu okumaya dâhil edildiğini söylemek zor değildir. Zira keşfedilecek her birim petrol, her birim doğal gaz dünyanın enerji pazarından Rusya'nın payına düşenin daha da azalması anlamına gelecektir. Dahası enerji kartı üzerinden dış politikasını inşa ettiği gücüne gölge düşürecektir.

Rusya Doğu Akdeniz denkleminde güç mücadelesi yürüten tarihi aktörlerden birisi olarak söz konusu kaynakları kendi güvenliği için gözetleme, yönetme mümkünse kontrol etme niyetinde olduğunu söylemek zor değildir. Bu noktada 2012 yılında Leviathan Sahası'nın kaynaklarına %30 oranında ortaklık ederek LNG pazarında kendine alan açmaya aynı zamanda bölgenin kaynaklarında söz sahibi olmaya yönelmiştir. Her ne kadar Leviathan Sahası'ndan pay alma mücadelesini Avustralyalı Woodside Petroleum şirketine karşı kaybetmiş olsa da (Reuters, 2012) Doğu Akdeniz'de İsrail'in doğal kaynaklarını kendi pazar gücünü kırmaması adına izlemektedir (Parlar, 2022, s. 95). Leviathan Sahası'nı alma çabasının elbette ekonomik bir faaliyet olarak okumanın anlamsızlığı Rusya'nın Doğu Akdeniz stratejisini yansıtmaması için oldukça önemlidir. Leviathan Sahası üzerinden aradığı fırsatı yakalayamayan Rusya 2017'de bölgenin en büyük doğal gaz sahasının %30 ortağı olmuştur. Mısır'ın Zohr Sahası 1.25 milyar dolar bedelle Rus Rosneft tarafından satın alınmıştır (Rosneft, 2017). Lübnan'ın arama faaliyetleri yürütmek üzere 2018

yılında MEB alanlarında açtığı ihaleye katılarak Fransa'nın Total ve İtalya'nın Eni şirketleri ile birlikte hak sahibi olmuştur (Offshore Energy, 2018). Suriye ile askeri ilişkilerin ötesine geçerek 2019 yılında imzalanan antlaşma ile Suriye'nin deniz alanlarında enerji arama faaliyetlerinde söz sahibi olmuştur (Balkaş, 2019, s. 14).

Kendisine alternatif bir coğrafya olarak daha düşük bir profil arz etse de Rusya'nın Doğu Akdeniz'de sahada olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bu, bir noktada ABD ve AB'nin bölgede azalan etkinliği ile de genişleyen Rus varlığı olarak yorumlanmaktadır. Karadeniz donanmasının Akdeniz'de varlık göstermesi bu noktada önemli bir güç göstergesidir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 395). Rusya için önceliğin sahip olduğu enerji kaynaklarını olabildiğince farklı ve çeşitli pazarlara ulaştırmak ve talep güvenliğine odaklanmak olduğu görülmektedir. Bu bakış açısı üzerinden Rusya Doğu Akdeniz enerji denklemini yakından takip etmektedir.

3.4.4. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası

Çin'in petrol tüketimi 2021 yılında günlük ortalama 15,44 milyon varil olarak gerçekleştirmiştir (Aizarani, 2023). Çin bu değerlerle yaklaşık olarak dünyada tüketilen petrolün %13,2'sini tüketmektedir. Bunun yanında yıllık toplam tüketiminin yaklaşık sadece 5,4 katı kanıtlanmış rezervleri olan Çin, ithalat yapmadan sadece 5 yıl kendisine yetecek rezervlere sahiptir (Worldometer, 2016). Çin için petrolde ortaya çıkan tabloya benzer bir görünüm de doğal gaz tüketiminde ortaya çıkmaktadır. Enerji konusundaki bağımlılığını yansıtan önemli bir parametre de 2021 yılında dünyanın en büyük doğal gaz ithalatçısı olmasıdır. Çin boru hatları yoluyla yaptığı ithalatını büyük oranda Rusya'da Sibiry'a'nın Gücü Boru Hattı yoluyla almaktadır (EİA, 2023). Bu açıdan bakıldığında esasen Doğu Akdeniz kaynaklarının mevcut haliyle Çin için önemli bir kaynak olduğu noktası tartışmalıdır. Ancak kaynak geliştirme yönünden devam eden çalışmaların potansiyeli düşünüldüğünde enerjide dışa bağımlı Pekin yönetiminin dikkatle izlemesi gereken bir bölge olarak algılamasını gerektirmektedir.

Doğu Akdeniz esasında Çin'in dış politikasında tali önemde yer edinmiştir. Bölgenin Çin dış politikasındaki kıymeti daha çok Güney Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya olan ilgisinin bir yansımasıdır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'in Çin için jeopolitik önemi de son yıllarda özellikle Xi Jinping'le birlikte harekete geçmiştir (Ekman, 2018, s. 7). Bu jeopolitik ise Çin için Tek Yol Tek Kuşak Projesi'nin ortaya atılması ile derinlik kazanmıştır (Örselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 396). Kuşak-Yol

Projesi'nin önemli bir ayağını oluşturan '21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu', projenin denizler üzerinden ilerleyen kısmını oluşturmaktadır (Durdular, 2016, s. 79). Deniz İpek Yolu, Çin limanlarından hareket eden ticareti Singapur-Malezya-Hint Okyanusu-Kızıl Deniz-Süveyş Kanalı geçişi ile Akdeniz'e, Afrika ve Avrupa'ya ulaştıran güzergâhtır (Koçpınar ve Şeker, 2022, s. 294). Projenin güzergâhı kapsamında düşünüldüğünde Doğu Akdeniz, Çin'den yola çıkan deniz ticaretini Avrupa'ya ulaştıran önemli bir aktarma havzası konumundadır. Çin'in kıtaları birbirine bağlayan mega projesinde önemli duraklar olan Avrupa, Orta Doğu ve Afrika'yı birbirine bağlayan Doğu Akdeniz'dir. Çin bu bölgede ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon olmak üzere üç alanda yoğunlaşan yatırımlarını daha geniş anlamda stratejik dış politika hedeflerine ulaşmanın bir aracı olarak düşünmektedir (Sınır Çebi ve Kantar, 2021, 36-37).

Bu bakımdan Çin'in Doğu Akdeniz'deki varlık sebebi stratejik çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu amaca hizmet etmesi açısından EMGF gibi bölgesel oluşumları da özellikle izlemektedir (Kökyay, 2021, s. 229). Başka bir açıdan Çin'in Doğu Akdeniz'deki varlık sebebi, Asya-Pasifik'te Çin'e karşı ABD stratejisine bir cevap niteliğindedir. ABD'nin etki sahası Orta Doğu'ya odaklanan Çin aynı şekilde Doğu Akdeniz'i de dikkatle izlemektedir. Bölge üzerindeki faaliyetlerinde Rusya ile hareket alanını geliştirmekte, tatbikatlar düzenlemektedir. Bölgede özellikle GKRY ile temas halinde enerji alt yapısının inşası ve geliştirilmesi noktasında diyalog kurmaya çalışmaktadır (Şeker, 2018, 221).

3.5. Doğu Akdeniz'de Jeopolitik Rekabetin Enerji Taşınım Projeleri Üzerinde Etkileri

Enerji jeopolitiğinin tanımlandığı noktada rekabetin boyutlarının da şekillendiği görülmektedir. Kavramın merkezinde kaynak coğrafyası yatmaktadır. Enerji jeopolitiğinin de bu merkezden çevreye açılan katmanlar şeklinde kademelere ayrıldığı ifade edilebilir. Coğrafya, tıpkı savaş zamanlarında devletlerin üssü olduğu gibi (Spykman, 1938, s. 29) enerji jeopolitiğinin de hareket ettiği zemini oluşturur. Bu bağlamla Sevim'in (2012, s. 4380) dikkati çektiği kaynak coğrafyası, enerji jeopolitiğinin birinci basamağı olarak okunmalıdır.

Kaynak coğrafyası üzerinden tartışmaya açılan ise söz konusu kaynakların kim

tarafından kontrol edileceği yani coğrafyanın sahibinin kim olduğu sorusunu akıllara getirir. Başka bir açıdan egemen kimdir sorusunun cevabının arandığı da düşünülebilir. Kaynakların sahibi aynı zamanda bu kaynakların kimler arasında paylaşılacağını da belirleme gücüne sahiptir. Egemenlik ya da paylaşım, kaynakların işletilmesine karar verme sürecinde söz sahibi olmayı getirecektir. Coğrafya üzerinde dönen bu tartışma enerji jeopolitiğinin de ikinci basamağını tarif etmektedir (Proedrou, 2021, s 4). Kaynakların tahsisi ile egemenlik yetkisi bütünleşik hareket etmektedir.

Pazara ulaşmayan her kaynak ölü doğmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse her arz ancak karşısında bir talebin varlığıyla anlam bulmaktadır. Enerji kaynakları da bu ilişkiye sıkı sıkıya bağlıdır. Bu ilişki ise enerji nakil hatlarının şekillenmesini yani kaynakların ticarileşebilme güzergâhını ortaya çıkartmaktadır (Demir, 2010). Enerji jeopolitiğinin üçüncü ve son katmanının tarif edildiği bu nokta, kaynakların dünyaya açılması açısından üretimden tüketime kadar geniş bir coğrafya ile ilgilenmektedir.

İkinci bölümde ele alındığı şekliyle enerji jeopolitiği; asimetrik dağılan enerji coğrafyasının merkezinde, kaynakların aranması, çıkartılması ve işletilmesi ve talep bölgelerine açılması ile kaynaktan tüketime kadar devletlerin rekabeti olarak görülebilir. Farklı boyutlarına yaptığı vurgu ile enerji jeopolitiğini; kaynaklar ve pazarlar için ekonomik, siyasi ve askeri yeteneklerin ortaya konularak yürütüldüğü rekabet olarak gören Correlje ve Linde (2006, s. 532) tanımlaması da önemlidir.

Bu bağlamda Doğu Akdeniz’de enerji rekabetinin kaynakları oluşturan alanlar üzerinde başladığı görülmektedir. Zira tartışmalı bölgelerin varlığı öncelikli olarak bu alanlarda egemenlik yetkisinin paylaşılabilmesi gibi bir gündemle hareket etmektedir. Başka bir açıdan egemenlik yetkisinin çözüme kavuşmadığı bir durumda kaynakların dünya pazarlarına açılması da bir diğer rekabeti şekillendirmektedir. Diğer taraftan sınırlı sayıda aktör için Doğu Akdeniz kaynaklarının varlığı, Rusya özelinde olduğu gibi talep güvenliği ile de karşılık bulmaktadır.

Doğu Akdeniz’in jeopolitik önemi siyasi, askeri ve ticari anlamda uzun bir geçmişe sahip olsa da 2000 öncesinde enerji jeopolitiğinin uzak gündeminde ele alınırken 2000 sonrasında ivme yakaladığı söylenebilir. Doğu Akdeniz’in 2009 yılında Noble Enerji’nin Tamar Sahası’nı keşfi, 2010 yılında Leviathan Sahası’ndaki keşif ile gelişen kaynak coğrafyası konumuna ABD önemli bir katkıda bulunmuştur. USGS’nin İsrail, GKRY ve Mısır üçgeninde yoğunlaşan doğal gaz yataklarının varlığına dikkat çekmesi kaynak coğrafyası anlamında Doğu Akdeniz’in tanınma belgesi olarak görülmektedir

(USGS, 2010). 2011 yılında GKRY'nin Afrodite Sahası'nın keşfini (Ratner, 2016, s. 6) 2015 yılında Mısır'ın Doğu Akdeniz'de yapılan en büyük keşfi Zohr takip etmiştir (Natural Gas Asia, 2015). Kaynakların varlığı ve ardı ardına gelen keşif haberlerinin Doğu Akdeniz coğrafyası üzerindeki mücadeleyi farklı bir alana taşıdığı söylenebilir. Zira kaynakların var olduğu alanlar kara sınırları gibi kesin çizgilerle ayrılmamaktadır. Buna ek olarak bölge devletlerinin tarihsel anlamda yaşadığı sınır ve egemenlik problemleri, Yunanistan-Türkiye özelinde Ege'den Akdeniz'e taşınırken, Lübnan-İsrail özelinde olduğu gibi karalardan denizlere bu defa enerji meselesi üzerinden harekete geçirilmiştir. Bu noktada kaynak alanlarının kime ait olduğu tartışması Doğu Akdeniz'deki rekabetin gündemine yerleşmiştir.

3.5.1. Kaynakların Paylaşımında Rekabet: MEB Antlaşmaları

2009 yılında önemli miktarda doğal gaz rezervinin bulunmasının ardından 2010 yılında USGS tarafından hazırlanan rapor bölgenin enerji havzası olması noktasında birer ayak sesleri niteliğindedir. Yunanistan-Türkiye arasında Ege Denizi'ndeki egemenlik mücadelesi Doğu Akdeniz'e yönelirken, potansiyel enerji kaynaklarına sahip olma amacıyla hareket alanı bulmuştur (Erol, 2018, s. 35). Yunanistan-GKRY-Türkiye arasında öteden beri var olan Kıbrıs Ada'sı üzerindeki tartışmalara yeni bir boyutu da açan aynı enerji alanlarının paylaşımı olarak baş göstermiştir (Kökay, 2021, s. 219). Diğer taraftan Lübnan-İsrail arasında ateşkesten bu yana donmuş olan sınır sorunu enerji alanlarının varlığı ile tekrar çözülmüş, deniz alanları üzerinden tartışmaya dönüşmüştür (Ratner, 2016, s. 8; Stevenson, 2022).

Deniz alanlarının paylaşılması konusunda agresif bir tutum sergileyen GKRY 2003 yılında Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010 yılında ise İsrail'le iki MEB anlaşması yapmıştır (Bulut ve Bulut, 2021, s. 34). Egemenlik alanlarını MEB sahaları üzerinden çizen GKRY bir sonraki adımda 13 parsele ayırdığı alanları uluslararası şirketlere ruhsatlandırmıştır (Ercan ve Kılınç, 2020, s. 21) Türkiye ise GKRY'nin bu adımlarına karşılık olarak 2011'de KKTC ile Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Antlaşması imzalamıştır. Türkiye bu antlaşma ile KKTC'nin egemen bir devlet olarak haklarının varlığına karşı GKRY'ye ve bölgenin diğer devletlerine cevap vermiştir (Şahin, 2020, s. 68). Yunanistan ise Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşılmasında Girit, Kaşot, Çoban, Rodos, Meis adalarını esas çizgi kabul ederek Doğu Akdeniz'in ortalarına kadar hak iddiasında bulunmaktadır (Yaycı, 2011, s. 28). Genel anlamda Yunanistan-GKRY ikilisinin Seville Haritası'nı canlandırmak üzere hareket ettikleri

söylenbilir. Bu ise KKTC'nin yok sayılması, Türkiye'nin ise egemenlik haklarının asgari düzeye indirilmesi esasında oluşturulmak istenen, Doğu Akdeniz üzerinden Türkiye ve KKTC'nin potansiyel enerji kaynaklarından uzaklaştırılması çabaları olarak görülmektedir.

Lübnan-İsrail arasındaki farklı sınır çizgilerinin deniz alanlarına yansması, Lübnan'ın 860 km²'lik hak iddiası ile ilerlemektedir. Nitekim bu sorun ancak ABD arabuluculuğunda 2019'da çözüme kavuşmuştur (Yaycı, 2012, s. 28; Erol, 2018, s. 36). Devletlerin münhasır ekonomik bölgelerini maksimalist bir yaklaşımla ele alma çabaları olabildiğince deniz alanına sahip olma ve potansiyel kaynak alanlarını ele geçirme mücadelesine dönmüştür. Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetinin ilk ayağı da bu alanların paylaşılması ile ortaya çıkmıştır.

3.5.2. Enerji Transferinde Doğu Akdeniz Rekabeti

Paylaşım sorunu henüz çözülememişken kaynaklara ulaşabilen devletler sahadaki kazanımlarını ekonomik anlamda taçlandırmak için ihracat seçeneklerine yönelmişlerdir. Dünya enerji jeopolitiğinde doğal gazın transferinde hâkim seçenek olan boru hatlarının sınırlılıkları, gelişen LNG teknolojisi sayesinde aşılmış, deniz alanlarından herhangi bir engele takılmadan uzak bölgelere doğal gazın taşınmasının önü açılmıştır. Enerji kaynaklarını pazarlamak adına ortaya çıkan bu iki seçenek transfer rotaları üzerindeki rekabete de yansımıştır. Bu bakımdan ortaya atılan projeler Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetinin bir başka boyutunu oluşturmuştur.

3.5.3. Kaynakların Transferinde EastMed Boru Hattı Projesi

AB'nin doğal gaz arzını çeşitlendirmesine alternatif bir seçenek olarak EastMed projesi İsrail ve GKRY doğal gazının yılda 10 milyar m³ kapasite ile Avrupa pazarlarına ulaştırılması için ortaya atılmıştır. Dünyanın en uzun boru hattı olmaya aday projede farklı maliyet hesapları konuşulsa da başlangıçta yaklaşık 6,2 milyar avro olarak hesaplanmıştır (Aka, Bozoglu, Hashimov ve Pulhan, 2022, s. 21). 2015 yılında AB Komisyonu tarafından Birliğin enerji güvenliğine yönelik katkıları göz önüne alınarak "Ortak Çıkar Projesi" olarak açıklanması ile önemli bir desteği de arkasına almıştır (Sotiriou, 2020, s. 240).

Söz konusu proje her ne kadar AB'nin enerji güvenliğine ve bölge devletlerinin talep güvenliğine yönelik katkı sunuyor olsa da birtakım şüpheler ve çekincelerle karşı

karşıya kalmaktadır. Deniz yatağında özellikle Girit Adası ve Yunanistan açıklarındaki zorlu fiziki yapı, proje üzerindeki olumsuz baskıyı arttırmaktadır. Bu ise yeni maliyet hesaplarına yansımış 15 milyar dolara varan proje büyüklüğü ortaya çıkmıştır (Hava, 2020, s. 689). Projenin başlangıç maliyeti, geleceği hakkındaki soru işaretlerinde önemli bir yer edinmektedir. Nitekim proje uygulamaya konulsa bile sadece yapım maliyeti dışında aynı zamanda ABD’den gelen LNG ile de rekabet edecektir. Bu da ihracatçı devletler ve konsorsiyum üyeleri için fiyat baskısı ortaya koymaktadır (Baconi, 2017). Aynı rekabetin AB’nin diğer gaz tedarikçileri ile de yaşanacağı gerçeği rekabetin yoğun olduğu bir pazarda yer edinme şansını da zorlayıcı bir faktör olarak görülmektedir.

GKRY’nin söz konusu rezervleri ilk başta olduğundan fazla gösterdiğinin ortaya çıkması, gerçek rezervlerin daha aşağıda olduğunun açıklanması soru işaretlerini arttırmıştır (İpek ve Gür, 2022, s. 15; Baconi, 2017). Rezerv miktarını olduğundan fazla göstermekle projeye ilgiyi artırma ve yatırımcı çekme amacıyla hareket eden GKRY’nin uluslararası bir manipülasyona imza attığı söylenebilir. Proje ortaklarından İsrail’in yatırım kararını uzun süre açıklayamaması da bir başka çekince olarak okunmuştur. 2015 yılında Mısır’ın Zohr Sahası’nı keşfetmesi projenin imajına gölge düşürmüştür (Aka, vd., 2022, s. 21). Proje üzerindeki tartışmalara odaklanıldığında genel anlamda projenin olumsuz yanlarının daha fazla konuşulduğu dikkat çekmektedir. Yaklaşık 6 milyar avro ile 15 milyar dolar arasında değişen yatırım maliyetlerinin hesaplanmasındaki fark, uluslararası bir proje için gayri ciddi bir durum olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu kadar olumsuzluğa rağmen gündemde tutulmaya çalışılmasının projenin ekonomik boyutundan ve arz güvenliği bağlamından saptığını da akıllara getirmektedir. Esasında EastMed projesinin ekonomik olmaktan çok jeopolitik bir gereklilikle mi inşa edilmeye çalışıldığı sorusunu da akıllara getirmektedir.

AB ve ABD’nin projeye ilişkin açıklamaları, destekleri ya da bölgesel iş birliğine yaptıkları vurgunun Doğu Akdeniz’de sözde bir yapılandırma olduğu hususu zihinleri meşgul etmektedir. Zira EMGF olarak kurumsal bir düzlemde hareket eden sözde bölgesel iş birliği mekanizması Türkiye’nin dışarıda tutulmasını açıklamakta zorlanmaktadır. Aynı şekilde EastMed projesinin Türkiye’ye rağmen konuşuluyor olması da bu bağlamda soru işareti barındırmaktadır. Bu kadar tartışmalı boyutta hareket eden projeye en büyük diplomatik yanıt da yine bölgedeki jeopolitik aktör

olarak Türkiye’den gelmiştir. 2019 yılında Libya ile Türkiye arasında imzalanan deniz yetki alanlarının belirlenmesi antlaşması ile Doğu Akdeniz’de ilerleyecek bütün boru hattı projelerinde söz hakkının Türkiye’de olduğu hatırlatılmıştır (Bulut ve Bulut, 2021, s. 47-48). Bu antlaşma ile söz konusu boru hattının Türkiye’ye rağmen değil ancak Türkiye ile iş birliği içerisinde olabileceği, dahası bu kurumsal yapılar üzerinden bir iş birliği ya da proje geliştirilecekse bu konuda Ankara’nın varlığının dikkate alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Ekonomik olmaktan daha çok politik ve eksilerinin artılarından daha önde ilerlediği EastMed projesi 2 Ocak 2020 tarihinde GKRY, İsrail ve Yunanistan tarafından imzalanmıştır (Sotiriou, 2020, s. 248). Yüksek yatırım maliyetleri, arz garantisinin yetersizliği, doğal gaz fiyatlarındaki esnekliğin kârlılığı belirsiz bırakması projenin nasıl bir ekonomik karlılık üreteceğini düşündürmektedir. Bu noktada projenin GKRY ve Yunanistan tarafından Türkiye’ye karşı bir egemenlik ve güvenlik kalkanı geliştirme, Türkiye’yi dış politikada dengelemenin bir aracı olarak ifade edilmektedir (Proedrou, 2021, s. 9).

Projede imzaların atılmasının üzerinden henüz iki yıl geçmişken ABD tarafından EastMed projesinin desteklenmeyeceği açıklanmıştır (Jerusalem Post, 2022). Nitekim Türkiye olmadan EastMed projesinin anlamsız ve hayata geçirilmesinin zor olduğu ifade edilerek Türkiye’nin konumu bir kez daha teyit edilmiştir (Kathimerini, 2023). Proje üzerinden öne çıkan noktaları belirtmek gerekirse, Türkiye’nin bölgesel oyun kurucu ve jeopolitik gücü bir kez daha sahaya yansımıştır. Projede yaşanan son gelişmeler göstermektedir ki Türkiye olmadan Doğu Akdeniz’in kaynaklarını boru hatları yoluyla Batı pazarlarına açılması kolay gözükmemektedir.

3.5.4. Kaynakların Transferinde Mısır’ın Rolü

Mısır’ın Zohr Sahası’nda 2015 yılında gerçekleşen keşfin enerji jeopolitiğinde transfer rotaları üzerindeki tartışmalara yeni bir boyut eklediğini söylemek mümkündür. Mısır doğal gaz kaynaklarına sahip diğer aktörler içerisinde rekabet gücü ile öne çıkmaktadır. Bu durum sahip olduğu alt yapı sayesinde öne çıkan bir güce işaret etmektedir. 2000 öncesi LNG alt yapı yatırımlarının 2004-2005 yıllarında tamamlanması ile Idku ve Damietta LNG tesisleri üzerinden ihracata başlamıştır (Butter, 2020, s. 46). Mısır’ın sahip olduğu her iki projenin yeniden yapılması için 10 milyar dolar ve yapım için sürecek uzunca bir yatırım dönemine ihtiyaç vardır (Aka,

vd., 2022, s. 22). Mısır'ın sahip olduğu bu iki tesisin zaman ve maliyet açısından günümüz değerlemesi bile rekabet gücünü yansıtmaması açısından oldukça kıymetlidir. EastMed projesinin maliyeti ve ortaya atılmasının üzerinden geçen onca zamana rağmen başlanmamış olması Mısır'ın elini güçlendirmektedir. Dolayısıyla Mısır için başta EastMed projesi olmak üzere diğer projelerin maliyeti ve tamamlanmasının zaman alması rekabet üstünlüğü olarak geri dönecektir. Nitekim Mısır EastMed projesinde yer almamıştır (İpek ve Gür, 2022, s. 15).

Mısır'ın sahip olduğu bu avantaj doğal gaz kaynaklarının yönünü de tayin edecek güçte görülmektedir. Öyle ki İsrail ve GKRY doğal gazının Mısır terminallerine yönlendirilmesi ve buradan dünya pazarlarına LNG olarak ulaştırılması da gündeme gelmiştir. Nitekim bu bağlamda 2021 yılında İsrail'in Leviathan Sahası'nın Mısır LNG terminallerine yönlendirileceği duyurulmuştur (Reuters, 2021). GKRY'nin Afrodit Sahası'nı geliştirme ortaklarından olan NewMed Enerji söz konusu kaynakların ihracatına yönelik olarak Mısır terminallerinin kullanılacağını bildirmiştir (Reuters, 2023). Nihayetinde alt yapının gücünü yansıtan süreç, Mısır için önemli kazanımlar olarak dönecek ve ifade edildiği üzere LNG üzerinden transfere yön verme kabiliyetini arttıracaktır. Dahası bölgeye yönelen kaynakların artması ile Mısır altyapısında kapasite artışı olarak öne çıkacak ve Doğu Akdeniz'de önemli bir gaz merkezine dönüşmeye doğru evrilecektir (Baconi, 2017).

3.5.5. Kaynakların Transferinde GKRY'nin Rolü

2013 yılında Fransız enerji devi Total tarafından, GKRY'nin Vassilikos Limanı'nda bir LNG terminali kurularak İsrail ve GKRY kaynaklarının Avrupa pazarlarına ulaştırılması fikri ortaya atılmıştır. Yılda yaklaşık 20.4 milyar m³ kapasite ile projelendirilen tesis AB enerji güvenliği için GKRY'yi öne çıkartmıştır (Troulis, 2019, s. 164). Bu sayede GKRY başta EastMed projesinde olduğu gibi olası bir diğer senaryo ile de bölgedeki gücünü transfer rotaları üzerinden artırma yarışına girmiştir. Bu amaca yönelik olarak İsrail ve olası Lübnan kaynaklarının da kendi toprakları üzerinden Batı'ya ulaştırılmasının hesaplarını da yapmaktadır (Gürel ve Cornu, 2014, s. 14). Bu alternatif, boru hattı taşımacılığına göre daha esnek ve güçlü bir seçenek gibi görünse de (Şeker, 2018, s. 212), GKRY'nin Afrodit Sahası'nın doğal gazını deniz tabanından yeni bir boru hattı inşa ederek Mısır'ın LNG tesisine nakletmek GKRY'de yeni bir LNG tesisi kurmaktan daha az maliyetlidir (Ratner, 2016, s. 5). Dolayısıyla Doğu Akdeniz coğrafyasında şekillenen rekabet her ne kadar siyasi ve tarihsel bir arka

planda ilerliyor da olsa ekonomik gerçekliğin daha ağır bastığı söylenebilir. Zira Yunanistan-GKRY'nin davranışlarını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Hâlihazırda Yunanistan'ın 2008 yılında yaşadığı ekonomik krizin etkileri, bunun yanında GKRY'nin ekonomik anlamda güçsüz yapısı ortadadır. Dolayısıyla GKRY ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de Türkiye ile rekabet edebilmeleri ekonomik, askeri ve siyasi hamiliğe ihtiyaç duymaktadır.

3.6. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Doğu Akdeniz Enerji Jeopolitiği Üzerine Etkileri

Rusya-Ukrayna savaşı halen devam etmekle birlikte şu ana kadar ortaya çıkan sonuçları itibarıyla çalışma kapsamında ele alınması önemli görülmektedir. Zira savaşın Doğu Akdeniz'e yansıyan birtakım etkileri kendisini göstermiştir. Bu noktada özellikle enerji konusunun önemli boyutu oluşturduğu görülmektedir. AB-Rusya arasından kurulan enerji jeopolitiği denklemi savaşla birlikte bozulmuştur. Bu durum AB için Rusya'ya alternatif enerji kaynaklarının aranması ile yeni bölgeleri gündeme getirmiştir. Rusya'dan oluşacak arz açığının kapatılabilmesi için yeni alanlara yönelmiştir. Bu alanlar içerisinde Basra Körfezi'nin kaynakları kısa vadeli olarak enerji güvenliğinin tesis edilmesinde devreye alınmıştır (Baconi, 2017).

AB-Rusya ilişkilerinde enerji meselesi ekonomik ilişkinin ötesinde de ele alınmıştır. Rusya'nın AB ile ilişkilerinde zaman zaman enerji kartını bir silah olarak kullanması bilinen bir gerçektir. Bu bölgesel gerilim AB'nin ABD ile ilişkilerine de yansıyan bir boyutu ortaya çıkarmıştır. Özellikle Trump dönemi Rusya kaynaklı ABD-AB ilişkilerinde gerilimin yaşandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır (Euronews, 2019). Zaman zaman gerilimlerle ilerleyen AB-Rusya enerji jeopolitiğinin sarsılması AB'nin yanı başındaki Doğu Akdeniz kaynaklarının önemini bir kez daha öne çıkarmıştır.

Bu bağlamda ele alındığından enerji konusunun hem yerel hem de küresel bir olgu olduğu yorumu yapılabilir. Öyle ki Rusya-Ukrayna eksenli savaşın bölgenin uzağındaki Doğu Akdeniz'e yansıyan tarafı enerji olgusu üzerinden etkisini göstermiştir. Bu yönüyle Rusya-Ukrayna Savaşı Doğu Akdeniz'deki enerji jeopolitiğini etkileyen önemli bir unsur olmuştur.

SONUÇ

Tarihsel anlamda jeopolitiğin soyut ve somut birden çok faktörden beslendiği görülmektedir. Din, kültür, ticaret, tarım, stratejik alanlar, maden yatakları enerji kaynakları bu faktörler içerisinde jeopolitiğin tarihsel durumunu belirleyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat enerji konusu bu unsurlar içerisinde bölgesel jeopolitiğe diğerlerinden daha fazla derinlik kazandırmakta bulunduğu bölgeleri bölgesel ve küresel rekabetin içine çekmektedir. Tarihsel güçler için enerji jeopolitiğine ulaşmak ve kontrol etmek bu anlamda temel bir varoluş durumu ortaya koymaktadır. Bu noktada dünyanın yaşadığı enerji krizleri ve enerji güvenliği bağlamı bölgesel jeopolitik derinliğe ve rekabete katalizör görevi görmektedir. Jeopolitik teorilerin bakış açısında Doğu Akdeniz küresel boyutuyla doğu-batı, kuzey-güney yönünde jeopolitik bir eksen olarak konumlanmaktadır. Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarını bir araya getiren çekim merkezi kısacası ‘Dünya Adası’nın miknatısı konumundadır. Doğu Akdeniz ticaret yollarını, inanç merkezlerini, kıtaları birbirine bağlayan ya da bünyesinde bulunduran çatı bölgesidir. Mackinder, Mahan ve Spykman gibi diğer jeopolitik teorisyenlerde Doğu Akdeniz’e dair yapılan vurgular bu tarihsel jeopolitiğe göndermede bulunmaktadır (Mackinder, 1904, s. 305). Ancak daha önce de belirtildiği gibi bölge jeopolitiğinin bugünkü hüviyeti farklılık arz etmektedir.

Enerji temelli olarak ortaya çıkan bu yeni Doğu Akdeniz jeopolitiğinin ekonomik boyutunun finansal ve ticari sonuçları henüz kendini ortaya koyamamıştır. Hâlbuki bu düzeyde doğal kaynakların ekonomik bir güce kaynaklık etmesi gerekir. Ekonomik bir güce dönüşmemesine rağmen sadece potansiyelinin bile küresel enerji jeopolitiğini yeniden tanımlayan bir faktöre dönüşmesi beklenen ekonomik rekabetin ötesinde bir anlam ihtiva etmektedir. Enerjinin değişen doğası ve yapısı aktörlerin bağımlılıklarını da etkilemiştir. Özellikle enerjiye karşı olan bağımlılığın artışı, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgeleri bağlamında enerji kaynakları açısından aktörleri güçlü bir rekabete sokmuştur. Ancak, bölgedeki bu artan talep ve kaynak rekabeti, çok sayıda uluslararası aktörün müdahil olduğu karmaşık bir yapı oluşturmuştur. Bu durum, bölgenin istikrarsızlığına katkıda bulunmuştur. Özellikle 1990-2000 arasında kısmi bir geçiş

dönemi yaşanmışsa da 2001'den itibaren enerji krizleri daha da derinleşmiş ve son noktada Doğu Akdeniz bölgesinde var olan yapı doğrudan aktörlerin ilişkisi ve müdahalesi dışında krizlerin de etkisi ile enerji güvenliği konusunu derinleştirmiştir (Özel Özcan ve Öten, 2022). Bu bağlamda realizmin güç-çıkar ilişkileri açısından bölgeye dair önemli izler görülmektedir. Devletlerin tek aktör olduğu ve uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde ilişkiler yürüttükleri, çıkar odaklı bir motivasyondan beslendikleri gerçeği Doğu Akdeniz enerji jeopolitiğinde de kendisini göstermektedir. Bu bağlam doğal gaz kaynaklarının devletlere beklenen ekonomik getiriye sağlayamadığı noktasında da kaynakların siyasi bir boyut kazandığını ortaya koymaktadır. Doğu Akdeniz'in jeopolitik derinliği ve kimliği doğal gaz kaynaklarının keşfedilmesi ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yeni boyut Akdeniz'in geleneksel jeopolitiğinin ötesinde enerji rezervlerine dayalı olarak ortaya çıkan yeni jeopolitik gerçekliktir. 2000'lerden itibaren Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji rezervleri bölgenin jeopolitiğini yukarıda ifade edildiği gibi yeniden tanımlayan bir faktör olmuştur. Bu durum öteden beri var olan tarihsel jeopolitiğin yeniden yorumlanmasına ve 'Yeni Doğu Akdeniz Jeopolitiği'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu 'Yeni Doğu Akdeniz Jeopolitiği' dinamik, siyasi, çatışmacı ve enerji temelli karakterize olmuştur. Bu noktada Doğu Akdeniz'in bölgesel ve küresel aktörler tarafından yeniden okunmasına yol açmıştır.

Doğal gazın siyasi bir kimlik kazanması bölgesel ve küresel aktörlerin davranışlarında kendisini hissettirmektedir. Bu siyasileşen enerji olgusu durumu deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında, kaynakların paylaşılmasında ve transferinde kendisini göstermektedir. Bu üç noktanın ortaya çıkarttığı husus enerji jeopolitiğine ve enerji güvenliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla işleyen bir enerji jeopolitiğinin sağlanamadığı noktada enerji güvenliğine katkısı da Doğu Akdeniz'de adeta belirsizliğe dönüşmüştür. Uluslararası sistemin anarşik ve kaosa meyilli yapısı, devletlerin çıkarıcı yaklaşımları, GKRY ve Yunanistan gibi kimi aktörlerin maksimalist politikalarında kendisini göstermektedir. Zira uluslararası sistemde olmadığı gibi bölgesel bağlamda da hiyerarşik bir aktör yoktur. Dolayısıyla bölgesel kaynakların paylaşımını tahkim edecek bir üst otorite bulunmamaktadır. Bu ortamda bölgesel aktörler maksimum fayda elde etme güdüsü ile harekete geçmektedirler. Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiği bu portrede şekillenmektedir. Bu da bölge kaynaklarının olası ekonomik kazançlarının gölgelenmesine, doğal gazın siyasi bir

kimlik kazanmasına, doğal gaz kaynakları üzerinden Doğu Akdeniz’de kaosun hâkim olmasına alan açmaktadır.

Bölge üzerinde iş birliğinin kurulamamış olması zaman geçtikçe bu alanın daha fazla politize olduğu, daha çok sorunu bünyesine çektiği, bölgenin giderek militarize olduğu bir denkleme kaynaklık etmektedir. Bu durumda enerji jeopolitiğinin siyasi ve askeri bir içerikle konumlanması uzun vadede enerji arzını ve güvenliğini sorunsallaştırmıştır.

Yunanistan ile Türkiye arasında adalar konusunun geçtiğimiz on yılda derinleşmesi ve karşılıklı tehditlere varacak boyuta ulaşması da Doğu Akdeniz’in yeni jeopolitiği ile harekete geçtiğini söylenebilir. Yunanistan Doğu Akdeniz’deki kaynak alanlarını paylaşma konusunda adaları esas alarak maksimalist bir yaklaşım içerisine girmiştir. Yunanistan’ın bu yaklaşımına Türkiye adalar üzerindeki egemenliği tartışmaya açarak karşılık vermiştir. Esasında bu bağlam tarihsel sorunların çözülemediğinde gelecekte yeni sorunlarla eklenerek daha karmaşık hale geldiği ve gün geçtikçe bu durumun kendisini yeniden ürettiğine dikkati çekmesi açıısından önemlidir. Doğu Akdeniz’in yeni jeopolitiği geleneksel olarak süregelen bölgesel sorunların çözümünü, konuşulabilirliğini bir anlamda güçleştirmiştir. Jeopolitiğe jeopolitik eklenmesi de enerji güvenliğini bu anlamda riske atmıştır. Doğu Akdeniz’deki yeni doğal gaz kaynakları küresel ölçekte enerji hâkimiyetine sahip olan güçlerin konumlarını da bir anlamda sarsmıştır. Aynı zamanda enerji bağımlılığı olan devletlerin görece olarak bağımlılıklarını yeniden tanımlamalarına da imkân vermiştir. Bu gelişmeden etkilenen iki aktör AB ve Rusya olmuştur. AB enerji dolayımı ile Rusya’ya olan bağımlılığının kendisine yüklediği gerilimin farkındadır. Doğu Akdeniz’deki potansiyel rezervlerle birlikte bu gerilimin hafifletilmesi, enerji bağımlılığını yeniden gözden geçirilmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Buna mukabil AB için en önemli enerji arzının aktörü olan Rusya’nın da AB üzerindeki görece hegemonyasının zayıflamasına imkân verecektir. Bu sebeple Suriye iç savaşında Rusya’nın kendisini konumlandırışı da bir yönüyle bu gelişme ile bağlantılı olduğu değerlendirilmesinin yapılması mümkündür. Geleneksel olarak Rusya’nın sıcak denizlere inme politikasının ötesinde ‘Suriye’deki Rusya’nın Doğu Akdeniz’de bir aktör olarak kendisini konumlandırması bu bağlamda bir anlama sahiptir.

Bölgenin yeni jeopolitiği bu yüzden tarihte hiç olmadığı kadar rekabetçi ve dinamik bir o kadar da kaotik bir atmosferde yaşanmaktadır. Dengeler sürekli değişim gösterme

potansiyeli taşımaktadır. 2019 yılında Libya ile Türkiye arasında varılan deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması bu dinamizmin varlığına ve değişim potansiyelinin geleceğine işaret etmektedir. Öte yandan uluslararası ilişkilerin çıkar odaklı doğası bu dinamikleri canlı tutmaktadır. İsrail-Türkiye yaklaşması bölgedeki enerji kartının yeniden dağıtılmasına yol açabilir. Mısır-Türkiye arasında son dönemdeki diyalog kanallarının yeniden açılması çabaları bu görüşü destekler niteliktedir. Türkiye'nin uzun yıllar bölgesel konuları ele alış şeklinde ayrı düştüğü Mısır ve İsrail ile olan yeni diplomasi boyutu, uluslararası ilişkilerde dostluk ve düşmanlıkların olmadığını, çıkarların hüküm sürdüğünü hatırlatırken bölgesel denklemin de kalıcı olmadığına işaret etmektedir. Zira Yunanistan, İsrail, GKRY ve Mısır arasında kurulan iş birliği mekanizması yeniden tahkim edilmeye her an açık bir yapıdadır.

Doğu Akdeniz coğrafyası tarihin yüklediği misyonla jeopolitik mücadelenin odağında yer almıştır. Bugün Doğu Akdeniz'in tarihsel jeopolitiğini canlı tutansa doğal gaz kaynaklarının keşfi ile birlikte enerji coğrafyası olarak öne çıkmasında görülmektedir. Bu yeni değer Doğu Akdeniz jeopolitiğini yeniden harekete geçirmiştir. Enerji kaynaklarının ihracatından elde edilecek gelir bölgesel aktörler için önemli bir ekonomik refaha kapı aralayacak noktadadır. Kaynaklara sahip olmak aynı zamanda bir siyasi gücün de elde tutulması ile kendisini gösterecektir. Öte yandan uluslararası aktörler için de enerji kaynakları arz-talep dengesinin kurulması, fiyat istikrarının sağlanması yani genel itibari ile enerji güvenliği ile anlam bulacaktır. Ancak Doğu Akdeniz, bölgesel ve küresel aktörler tarafından gerek ulusal çıkarlar gerekse tarihsel gerilimler üzerinden bir çıkmaza ve kaosa sürüklenmiştir. Bu noktada doğal gaz kaynakları etkin bir paylaşıma konu olamamış ve beklenen ekonomik refaha geçiş sağlayamamıştır. Aynı zamanda Doğu Akdeniz'in küresel anlamda enerji jeopolitiğinde yerini de konumlandıramamıştır. Yani doğal gaz kaynakları üzerinden Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği tesis edilememiştir. Enerji güvenliğinin hâlihazırda tesis edilememiş olması da jeopolitik dinamizmi ve buna dayalı bölgesel ve küresel belirsizliği beslemektedir.

KAYNAKLAR

- Abbasi, T., Premalatha, M., ve Abbasi, S. A. (2011). The return to renewables: will it help in global warming control?. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(1), 891-894. doi.org/10.1016/j.rser.2010.09.048.
- Acar, I. ve Yılmaz, M. (2018). Doğu Akdeniz kıta sahanlığı sorunsalı üzerinden doğalgaz paylaşımı. *International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM*, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye, 3-6 Ekim. 597-607.
- Aka, A. G. G., Bozoglu, A. E., Hashimov, I. ve Pulhan, A. (2022). The ‘new great game’ in the Eastern Mediterranean. *Israel Affairs*, 28(1), 16-27. doi.org/10.1080/13537121.2022.2017133.
- Akalın, M. (2014). Küresel ısınma ve iklim değişikliği nedeniyle oluşan doğal felaketlerin insan sağlığı üzerindeki etkileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 29-43.
- Akengin, H. (2015). *Siyasi coğrafya insan ve mekân yönetim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akpınar, E. ve Başbüyük, A. (2011). Jeoekonomik önemi giderek artan bir enerji kaynağı: doğal gaz. *Turkish Studies*, 6(3), 119-136. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2640.
- Anaz, N. (2005). Siyasi coğrafyada disiplinler gelişmeler ve Türkiye’de siyasi coğrafya çalışmaları. İçinde L. Sunar (Edt.), *Sosyal bilimlerde yeni eğilimler* (ss. 185-219). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Ang, B. W., Choong, W. L., ve Ng, T. S. (2015). Energy security: definitions, dimensions and indexes. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 1077–1093. https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.10.064.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası ilişkiler teorileri: çatışma, hegemonya, iş birliği*. Bursa: MKM Yayınları.
- Arslan, A. (2018). Basra’da Katar açmazı. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 1(1), 75-91.
- Ashwarya, S. (2021). Israel’s renewable energy strategy: a review of its stated goals, current status, and future prospects. *Journal of International Affairs*, 26(2), 321-340.
- Atay, S. Ö. (2016). Dış politika açısından deniz gücünün jeopolitik önemi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 98-105.
- Avcı, A., Can, M. ve Kılıç, M. (1995). Doğal gaz sıvılaştırma yöntemleri, sıvılaştırılmış doğal gazın (LNG) nakli ve depolanması üzerine bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 1(3), 137-144.

- Ayhan, H. (2020). Fransa ve Aachen antlaşması çerçevesinde Avrupa ordusu çabaları. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(23), 511-531.
- Balcı, A. (2019). Realizm. İçinde A. Balcı ve Ş. Kardaş (edt.), *Uluslararası ilişkilere giriş tarih, teori, kavram ve konular* (119-146). İstanbul: Küre Yayınları.
- Balkır, C. (2007). *Avrupa-Akdeniz ortaklığı: mare nostrum'dan bir arada yaşamaya*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Barrows, H. (2005). İnsan ekolojisi olarak coğrafya (Çev: E. Tümertekin). İçinde 20. *Amerikan coğrafyasının gelişimi*. (ss. 39-52). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Başeren, S. H. (2010). *Doğu Akdeniz deniz yetki alanları uyumsuzluğu*. İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Bayraç, H. N. (2009). Küresel enerji politikaları ve Türkiye: petrol ve doğal gaz kaynakları açısından bir karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 115-142.
- Bayraç, H. N. (2018). Uluslararası doğalgaz piyasasının ekonomik yapısı ve uygulanan politikalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(3), 13-36. doi: 10.17153/oguiibf.405932.
- Baysoy, E. (2015). Antik dönem Doğu Akdeniz jeopolitiği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 13-21.
- Baysoy, E. (2016). Jeopolitik kayma: denge kuşaklarından geçit bölgelerine. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 89-101.
- Bekar, N. (2020). Yenilenebilir enerji kaynakları açısından Türkiye'nin enerji jeopolitiği. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(1), 37-54.
- Berryman, J. (2018) Geopolitics and Russian foreign policy. In Andrei P. Tsygankov (Edt.), *Routledge handbook of Russian foreign policy* (60-78), New York: Taylor & Francis Group Publishe.
- Bıyıklı, M. (2008). *Batı işgalleri karşısında Türkiye'nin Ortadoğu politikaları-Atatürk dönemi*. Gökkuşbu Yayınları.
- Bielecki, J. (2002). Energy security: is the wolf at the door?. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 42(2), 235-250. doi: 10.1016/s1062-9769(02)00137-0.
- Blouet, B. W. (1976). Sir Halford Mackinder as British high commissioner to south Russia, 1919-1920. *The Geographical Journal*, 142(2), 228-236.
- Blouet, B. W. (2005). Halford Mackinder and the pivotal heartland. In Brian W. Blouet (Edt.), *Global: Mackinder and the defence of the West* (pp. 1-27). Oxon: Frank Cass.
- Bowman, I. (1942). Geography vs. geopolitics. *Geographical Review*, 32(4), 646-658.
- Brzezinski, Z. (1997). *Büyük Satranç Tahtası* (Çev. Y. Türedi). İstanbul: İnkılâp Yayınları
- Bull, H. (1995). The theory of international politics 1919-1969. In J. Den Derian (edt.), *International Theory: Critical investigations* (pp. 181-211). London: MacMillan.

- Bulut, M. ve Bulut, S. (2021). Türkiye ve Libya arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırası: anlaşmanın Türkiye-İsrail ilişkilerinin geleceğine muhtemel etkileri. *Bilge Strateji*, 12(22), 25-52.
- Burrows, M. ve Treverton, G. F. (2007). A strategic view of energy futures. *Global Politics and Strategy*, 49(3), 79-90. doi: 10.1080/00396330701564703.
- Castaneda, C. J. (2018). Historical overview of the natural gas industry. *Encyclopedia of the Anthropocene*, 1, 63-73. doi: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809665-9.09034-0>.
- Cherp, A. ve Jewell, J. (2014). The concept of energy security: beyond the four as. *Energy Policy*, 75, 415-421. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.09.005>.
- Chester, L. (2010). Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. *Energy Policy*, 38, 887-895. doi:10.1016/j.enpol.2009.10.039.
- Ciuta, F. (2010). Conceptual notes on energy security: total or banal security?. *Security Dialogue*, 41(2), 123-144. doi:10.1177/0967010610361596.
- Conant, M. A. ve Gold, F.R. (1978). *The Geopolitics Of Energy* (1st ed.). New York: Routledge.
- Cohen, S. B. (2003). Geopolitical realities and United States foreign policy. *Political Geography*, 22(1), 1-33.
- Cohen, S. B. (2015). *Geopolitics, the geography of international relations* (3 st ed.). Mayrland: Published by Rowman & Littlefield.
- Colby, A. ve Brzezinski, I. (2021). *How NATO manages the “Bear” and the “Dragon”*. *ORBIS*, 65(1), 8-16. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2020.11.001>.
- Correljé, A. ve Linde, C. (2006). Energy supply security and geopolitics: a European perspective. *Energy Policy*, 34(5), 532-543. doi:10.1016/j.enpol.2005.11.008.
- Cropsey, S. ve Brown E. (2014). *Energy: The West’s strategic opportunity in the Eastern Mediterranean*. Washington: Hudson Institute
- Çelikpala, M. (2014). Enerji güvenliği: NATO’nun yeni tehdit algısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), 74-99.
- Çelikkol, A. O. ve Karabel, S. (2017). Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve denizden kaynaklanan uluslararası sorunlar. *Bilge Strateji*, 9(16), 13-31.
- Çıtır, B. (2022). Alman gümrük birliği (Zollverein) ve Osmanlı İmparatorluğu’yla ilişkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7, 1415-1445.
- Dağlıoğlu Şanlı, İ. ve Armağan, R. (2017). Sürdürülebilir kalkınma perspektifinden yenilenebilir enerji: kamu politikalarının gerekliliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 93-109. doi: 10.21076/vizyoner.336532.
- Davutoğlu, A. (2011). *Stratejik derinlik-Türkiye’nin uluslararası konumu* (74. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Daoudi, M. S. ve Dajani, M. S. (1984). The 1967 oil embargo revisited. *Journal of Palestine Studies*, 13(2), 65-90. <https://doi.org/10.2307/2536897>.
- Deese, D. A. (1979). Energy: economics, politics, and security. *International Security*, 4(3), 140-153. <https://doi.org/10.2307/2626698>.

- Defay, A. (2005). *Jeopolitik* (Çev: İ. Yerguz). Ankara: Dost Kitapevi.
- Demir, A. (1993). Enerji ve çevre ilişkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(01), 35-46. doi: 10.1501/SBFder_0000001641.
- Dışkaya, S. K. (2017). Türkiye'nin enerji güvenliğinde yenilenebilir enerji etkisinin politik ekonomi perspektifi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 129-150. doi: 10.14782/sbd.2017.69.
- Diamond, J. (1997). *Tüfek, mikrop ve çelik-insan topluluklarının yazgıları* (Çev: Ü. İnce). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Dodds, C. (2007). *Geopolitics: a very short introduction*. New York: Oxford University Press.
- Doğanay, M. Z. ve Atun, A. F. (1994). *Orta Doğu'nun jeopolitik ve jeostratejik açıdan değerlendirilmesi, körfez harbi ve alınan dersler*. Ankara: Nurol Yayınları.
- Dolman, E. C. (2005). The geographical pivot of outer space. In Brian W. Blouet (edt.), *Global: Mackinder and the defence of the West* (pp. 142-165). Oxon: Frank Cass.
- Durdular, A. (2016). Çin'in kuşak-yol projesi ve Türkiye-Çin ilişkilerine etkisi. *Avrasya Etüdleri*, 49(1), 77-97.
- Düzgün, D. M. (2020). Realizm teorisinin ortaya çıkışı ve gelişme evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 1(47), 256-276. doi: 10.17498/kdeniz.759320.
- Earle, E. M. (2007). *Modern stratejinin ustaları* (Çev: S. Koçak). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Economides, M. J. ve Wood, D. A. (2009). The state of natural gas. *Journal of Natural Gas Science and Engineering*, 1(1-2), 1-13. doi.org/10.1016/j.jngse.2009.03.005.
- Edress, N. A. A., Abdel-Rasoul, M. ve Abo-Senna, H. H. (2022). Reservoir properties and petrophysical analysis of the Late Miocene Abu Madi Formation in the Abu Qir Bay Area, West Nile Delta, Egypt. *Carbonates and Evaporites*, 37(77), 1-16. https://doi.org/10.1007/s13146-022-00819-9.
- Ediger, V. Ş., Devlen, B. ve Mcdonald, D. B. (2012). Levant'ta büyük oyun: Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33), 73-92.
- Elik, S. ve Uslu, S. (2021). Kautilya'nın dış politika kuramı çerçevesinde Hindistan'ın Orta Asya ile ilişkileri, 1991-2019. *BİLİG* 98, 99-122. https://doi.org/10.12995/bilig.9805.
- Emeklier, B. (2011). Thomas Hobbes ve John Locke'un güvenlik anlayışlarının karşılaştırmalı bir analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 99-124.
- Ercan, M. ve Kılınç, M. C. (2020). Bölgesel ve küresel aktörlerin Ortadoğu merkezli Doğu Akdeniz Politikaları "Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı". *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 15-28.
- Ercan, M. ve Algür, B. (2021). Deniz hâkimiyet teorisi kapsamında Doğu Akdeniz ve Kıbrıs jeopolitiğinin Türkiye'ye etkileri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 192-206.
- Erol, E. (2018). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları ve hidrokarbon çalışmaları. *Birlik*, 220, 34-38.

- Erşen, E. (2014). Rise of new centres of power in Eurasia: implications for Turkish foreign policy. *Journal of Eurasian Studies*, 5(2), 184-191.
- Even, S. (2010). Israel's natural gas resources: economic and strategic significance. *Strategic Assessment*, 13(1), 7-20.
- Flint, C. ve Taylor, P. (2010). *Siyasi coğrafya, dünya-ekonomisi, ulus-devlet ve yerellik* (Çev: F. Ereker). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Fraioli, P. (2020). Geo-economics and Israel's gas exports in the Eastern Mediterranean. *Strategic Comments*, 26, 10-12. <https://doi.org/10.1080/13567888.2020.1841938>.
- Gafarov, V. (2017). Birinci dünya savaşının sonunda Kafkasya'da Osmanlı-Almanya çatışması ve Osmanlı-Alman protokolü. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 99-144.
- Garetti, M. ve Taisch, M. (2012). Sustainable manufacturing: trends and research challenges. *Production Planning & Control: The Management of Operations*, 23(2-3), 83-104. <https://doi.org/10.1080/09537287.2011.591619>.
- Gattuso, D., Cassone, G. C. ve Pellicanò, D. S. (2022). Assessment of freight traffic flows and harmful emissions in euro-mediterranean context: scenario analyses based on a gravity model. 7(13), 1-18. doi.org/10.1186/s41072-022-00115-8.
- Giray, C. S. (1988). *The geopolitics of super power*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Giritli, İ. (1975). Dünyada petrol ve Türkiye. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 41(3-4), 61-84.
- Glassner, M. R. (2004). *Political geography* (3 st. edition). New Jersey: John Wiley and Sons.
- Gök, A. ve Cavlak, Ç. M. (2022). Türkiye-Yunanistan arasında güvenlik ikilemi ve silahlanma yarışı: Kardak ve Doğu Akdeniz krizleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 973-993. doi: 10.30798/makuiibf.914007.
- Grigoriadis, I. N. (2014). Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: conflict or cooperation?. *Middle East Policy*, XXI(3), 124-133. <http://dx.doi.org/10.1111/mepo.12087>.
- Grygiel, J. J. (2006). *Great powers and geopolitical change*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Gül, M. ve Yüksel, B. (2016). İsrail'in dış politikasını anlamak: Tevrat, “on emir”, “vadedilmiş topraklar” ve üstünlük. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 335-352.
- Gül, M. (2022). Tarihsel mirastan yeniden yapılandırmaya: Alman dış ve güvenlik politikasının inşacı teori üzerinden bir analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 493-508.
- Güleç, C. (2018). Dış politika analizinde karar verme süreci ve karar verme modelleri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-102. doi:10.31454/usb.419840.
- Günel, K. (2002). *Coğrafyanın siyasal gücü*. İstanbul: Çantay Yayınları.

- Güner, İ. (2007). Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği. İçinde H. Yılmaz ve N. Koca (Edt.), *Türkiye'nin coğrafi konumu sınırları ve jeopolitiği* (ss. 1-40). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Güneş, B. ve Karaman, H. (2022). Global developments in climate policy and migration policy: can the UN be a base to create an adequate legal framework?. *Insight Turkey*, 24(1), 73-87. doi: 10.25253/99.2022241.5.
- Güneş, A. (2022). Deniz-enerji güvenliği ilişkisi bağlamında Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarının analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 363-391. doi:10.18074/ckuiibfd.1118579.
- Gürel, A. ve Cornu, L. L. (2014). Can gas catalyse peace in the Eastern Mediterranean?. *The International Spectator Italian Journal of International Affairs*, 49(2). 11-33.
- Gürzel Aka, A. G., Bozoğlu, A. E., Hashimov, I. ve Pulhan, A. (2022). The new great game in the Eastern Mediterranean. *Israel Affairs*, 28(1), 16-27. doi.org/10.1080/13537121.2022.207133.
- Hacısalıhoğlu, Y. (2004). Kavramsal ve kavramsal bir çözümleme: mekân-güç-çatışma ve jeopolitik. *Jeopolitik Dergisi*, (52), 59-68.
- Haggman, B. (1998). Rudolf Kjellén and modern Swedish geopolitics. *Geopolitics*, 3(2), 99-112. doi: 10.1080/14650049808407620.
- Hava, H. T. (2020). Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervlerinin ekonomik ve güvenlik Boyutuyla Türkiye açısından değerlendirmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(35), 675-706. https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.807021.
- Hippel, D., Suziki, T., Williams, J. H., Savage, T. ve Hayes, P. (2011). Energy security and sustainability in Northeast Asia. *Energy Policy*, 39(11), 6719-6730. doi:10.1016/j.enpol.2009.07.001.
- Hughes, L. (2012). A generic framework for the description and analysis of energy security in an energy system. *Energy Policy*, 42, 221-231. doi.org/10.1016/j.enpol.2011.11.079.
- Issawi, C. (1978-1979). The 1973 oil crisis and after. *Journal of Post Keynesian Economics*, 1(2), 3-26.
- İlhan, S. (1985). Jeopolitik ve tarihle ilişkileri. *Belleten*, 49(145), 607-624.
- İlhan, S. (1989). *Jeopolitik duyarlılık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İlhan, S. (1997). *Türkiye'nin ve Türk dünyasının jeopolitiği* (2. Baskı). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İlhan, S. (1999). *Türkiye'nin jeopolitik konumu ve Türk dünyası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başk. Yayınları.
- İpek, P. ve Gür, V. T. (2022). Turkey's Isolation from the Eastern Mediterranean gas forum: ideational mechanisms and material interests in energy politics. *Turkish Studies*, 23(1), 1-30. doi.org/10.1080/14683849.2021.1925884.

- İşeri, E. (2009). Beyond American petrodollar hegemony at the eve of global peak oil. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20), 133-154.
- İşeri, E. ve Bartan, A. Ç. (2019). Turkey's geostrategic vision and energy concerns in the Eastern Mediterranean security architecture: a view from Ankara. In Z. Tziarras (Edt.). *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security* (pp. 111-124). Oslo: Peace Research Institute.
- Jackson, P. (2019). Great Britain in French policy conceptions at the Paris peace conference, 1919. *Diplomacy and Statecraft*, 30(2), 358-397.
- Johnsson, F., Kjärstad, J. & Rootzén, J. (2019). The threat to climate change mitigation posed by the abundance of fossil fuels. *Climate Policy*, 19(2), 258-274. doi:10.1080/14693062.2018.1483885.
- Joskow, P. L. (2009). The US energy sector: prospects and challenges, 1972-2009. *Dialogue*, 17(2), 7-11.
- Kalyoncuoğlu, K. S. ve Kalyoncuoğlu, S. (2022). Enerji güvenliği bağlamında Doğu Akdeniz'deki gelişmeler: Türkiye-Mısır ilişkileri. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 19-29.
- Karabağ, S. (2008). *Jeopolitik açıdan sınırlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Karabulut, B. (2005). *Uluslararası ilişkilerde anahtar kavramlar serisi 1 strateji, jeostrateji, jeopolitik*. Ankara: Platin Yayınları.
- Karadağ, R. (2008). *Petrol fırtınası* (1. Baskı). İstanbul: Truva Yayınları.
- Karanfil, F. (2008). Enerji-büyüme-çevre: Türkiye üçgenin neresinde?. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20), 1-26.
- Katman, F. (2013). Levant-Doğu Akdeniz ve enerji satrancı. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 29(30), 17-26.
- Kearns, G. (2009). *Geopolitics and empire, the legacy of Halford Mackinder*. New York: Oxford University Press Inc.
- Kedikli, U. ve Deniz, T. (2015). Enerji kaynakları mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve deniz yetki alanları uyumsuzluğu. *Alternatif Politika*, 7(3), 399-424.
- Kedikli, U. ve Çalağan, Ö. (2017). Enerji alanında bir rekabet sahası olarak Doğu Akdeniz'in önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 120-138.
- Kennedy, P. (1987). *The rise and fall of the great powers: economic change and military conflict from 1500-2000*. New York: Random House.
- Khamashuridze, Z. (2008). Energy security and NATO: any role for the alliance?. *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, 7(4), 43-58.
- Kissinger, H. (2008) *Diplomasi* (7. Baskı), (Çev: İ. H. Kurt). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçpınar, M. ve Şeker, A. (2022). Türkiye'nin kuşak yol ülkelerine ihracat potansiyelinin panel çekim modeli ile analizi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 292-309.

- Korab-Karpowicz, W. J. (2018). *Political realism in international relations*. Stanford: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Kozanhan, M. K. (2022). Enerji politikaları ve güvenlik bağlamında Doğu Akdeniz. *Anadolu Strateji Dergisi*, 3(2), 55-75.
- Kökyay, F. (2021). Enerji güvenliği ekseninde Doğu Akdeniz gaz forumu. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 216-239. doi: 10.30784/epfad.852634.
- Kökyay, F. (2021). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Akdeniz enerji politikası. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(101), 143-168. doi: 10.36484/liberal.866714.
- Kruyt, B., Vuuren, D. P., Vries, H. J. M. ve Groenenberg, H. (2009). Indicators for energy security. *Energy Policy*, 37(6), 2166-2181. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.02.006>.
- Kütükçü, M. A. ve Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası deniz hukuku kapsamında Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğalgaz kaynakları ile Türkiye'nin hukuki durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 81-96.
- Lacoste, Y. (1976). *Coğrafya her şeyden önce savaş yapmaya yarar* (Çev: S. Sezer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lacoste, Y. (2008). *Büyük oyunu anlamak, jeopolitik: bugünün uzun tarihi* (Çev: İ. Akça). İstanbul: NTV Yayınları.
- Leigh, M. (2014). Energy—a geopolitical game changer?. *The International Spectator*, 49(2), 1-10. doi: 10.1080/03932729.2014.906929.
- Ludendorff, E. (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda gördüklerim ve yaşadıklarım* (Çev: A. Yıldırım). İstanbul: DBY Yayınları.
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 4(XXIII), 298-321.
- Mearsheimer, J. (2001). The future of American pacifier. *Foreign Affairs*, 80(5), 46-61.
- Mearsheimer, J. (2014). Why the Ukraine crisis is the west's fault. *Foreign Affairs*, 93(5), 77-89.
- Mitchell, T. (2009). Carbon democracy. *Economy and Society*, 38(3), 399-432. doi: 10.1080/03085140903020598.
- Moisio, S. (2015). Geopolitics/critical geopolitics, In J. Agnew, V. Mamadouh, A. J. Secor and J. Sharp (Edts). *Political Geography* (pp. 285-304). Massachusetts: The Wiley Blackwell Companion.
- Morkva, V. (2021). Rusya'nın 2014 ilhakı sonrası Kırım'da Kırım Tatar halkının durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(2), 375-397.
- Muscara, L. (2015). The Banality of Empire, In J. Agnew, V. Mamadouh, A. J. Secor and J. Sharp (Edts). *Political Geography* (pp. 415-343). Massachusetts: The Wiley Blackwell Companion.
- Mütercimler, E. (2006). *Geleceği yönetmek ve kazanmak için stratejik düşünme*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Nachmani, A. (2019). A threatening sea, a bridging sea: images and perceptions of the Eastern Mediterranean - a view from israel. In Z. Tziarras (Edt.). *The new geopolitics of the Eastern Mediterranean: trilateral partnerships and regional security* (pp. 31-52). Oslo: Peace Research Institute.
- Nadai, A. ve Horst, D. (2010). Introduction: landscapes of energies. *Landscape Research*, 35(2), 143-155. doi:10.1080/01426390903557543.
- Nagayama, D. ve Horita, M. (2014). A network game analysis of strategic interactions in the international trade of Russian natural gas through Ukraine and Belarus. *Energy Economics*, 43, 89-101. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2014.02.010.
- Newell, P. ve Lane, R. (2018). A climate for change? the impacts of climate change on energy politics. *Cambridge Review of International Affairs*, 33(3), 347-364. doi: 10.1080/09557571.2018.1508203.
- Newman, D. (1998). Geopolitics renaissance: territory, sovereignty and the world political map. *Geopolitics*. 3(1), 1-16. doi.org/10.1080/14650049808407604.
- Nye, J. S. (2008). Recovering American leadership. *Survival*, 50(1), 55-68. doi.org/10.1080/00396330801899447.
- Odabaş, Y. (2018). İklim değişikliği ve küresel ısınma: çevre ve afet sosyolojileri açısından bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3). 1559-1575.
- Onay, Y. (2020). Jeopolitik gerçekler ve Rus büyük güç politikası. İçinde M. C. Oğultürk, G. Şahin. (Edt.), *Jeopolitik düşünce-büyük güçler ve Türkiye* (s. 225-236). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Owusu, P. A. ve Asumadu-Sarkodie, S. (2016). A review of renewable energy sources, sustainability issues and climate change mitigation. *Cogent Engineering*, 3(1), 1-14. doi: 10.1080/23311916.2016.1167990.
- Örselli, E. ve Babahanoğlu. V. (2019). Doğu Akdeniz’de açılmaya çalışılan pandoranın kutusu: enerji kaynaklarından alan hâkimiyetine uzanan ekonomi politik hesaplar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 388-400. doi.org/10.17719/jisr.2019.3589.
- Özcan, M. S. Ö. (2019). 2000 yılı sonrası Rusya Federasyonu’nda büyük güç statüsünün sorgulanması. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 21(2), 177-196.
- Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz’de değişen enerji jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-51. doi:10.17752/guvenlikstrtrj.719964.
- Özel Özcan, M. S. (2020). *Uluslararası alanda imparatorlukların hikayesi Rusya Federasyonu örneği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özel Özcan, M. S. ve Öten, C. (2022). Enerji kriz girdabı kavramsallaştırması bağlamında Orta Doğu’da petrol krizleri. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 174-208.
- Özel Özcan, M. S. ve Tutuş, L. (2022). Nazi Almanyası’na giden süreci yaratmak: Paris barış konferansı, Versailles antlaşması ve Weimar Almanyası. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(27), 276-291. doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1140438.
- Özey, R. (2014). *Dünya ve Türkiye ölçeğinde siyasi coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınları.

- Özey, R. (2019). *Tanımlar, teoriler ve değişimler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz’de enerji güvenliğine yönelik bir girişim: Akdeniz kalkını harekâtı. *Akademik Orta Doğu*, 8(1), 101-114.
- Özgül, H. B. (2020). Norveç varlık fonu üzerine bir inceleme. *International Journal of Public Finance*, 5(1), 101-126. doi:10.30927/ijpf.742800.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). 1973 petrol krizinin ekonomiye etkileri ve stagflasyon olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Painter, D. S. (2012). Oil and the American century. *Journal of American History*, 99(1), 24-39. doi.org/10.1093/jahist/jas073.
- Pala, C. (1996) *20. yüzyılın şeytan üçgeni, ABD-petrol-dolar “petrol krizlerinin perde arkası”*. İstanbul: Kavram Yayınları.
- Parlar, D. S. (2022). Doğu Akdeniz enerji rekabetinde Libya. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 87-111.
- Pierrehumbert, R. (2019). There is no plan b for dealing with the climate crisis. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 75(5), 215-221. doi:10.1080/00963402.2019.1654255.
- Putten, F. P. (2016). Infrastructure and geopolitics: China’s emerging presence in the Eastern Mediterranean. *Journal of Balkan and near eastern studies*, 18(4), 337-351. doi.org/10.1080/19448953.2016.1195978.
- Proedrou, F. (2021). A geopolitical account of the Eastern Mediterranean conundrum: sovereignty, balance of power and energy security considerations. *Cambridge Review of International Affairs*, 1-18. doi:10.1080/09557571.2021.1897088.
- Salha, S. (1993). Kuveyt sorunu sonunda Ortadoğu’da gelişmeler ve Türkiye Cumhuriyeti’ne etkileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(6), 49-77.
- Sandıklı, A. (2015). *Türkiye’nin jeopolitiği Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm*. İstanbul: Bilgesam Yayınları
- Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, ss.3-71, İstanbul.
- Sevim, C. (2012). Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 7(26), 4378-4391.
- Sotiriou, S. A. (2020). Creating norms around the Eastern Mediterranean energy resources as a necessary means of security. *European Security*, 29(2), 235-253. doi: 10.1080/09662839.2020.1722643.
- Sovacool, B. K. (2011). Evaluating energy security in the Asia Pacific: towards a more comprehensive approach. *Energy Policy*, 39(11), 7472–7479. doi.org/10.1016/j.enpol.2010.10.008.
- Sovacool, B. K. & Mukherjee, I. (2011). Conceptualizing and measuring energy security: a synthesized approach. *Energy*, 36(8), 5343–5355. doi.org/10.1016/j.energy.2011.06.043.
- Söğütü, G. (2021). Pasifik’ten Afrika’ya: yükselen güç Çin’in Afrika politikası. *Africana*, 1(1), 70-86.

- Spykman, N. J. (1938). Geography and foreign policy I. *The American Political Science Review* 32(1), 28-50.
- Spykman, N. J. (1944). *The Geography of the Peace*, New York: Harcourt Brace and Company.
- Spykman, N. J. (1938). Geography and Foreign Policy II. *American Political Science Association*, 32(2), 213-236.
- Speight, J. G. (2018). *Handbook of Natural Gas Analysis*. First published, John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781119240297.fmatterop>.
- Suarez de Vivero, J. L. & Rodríguez-Mateos, J.C. (20 23).Facing a New Ocean Decade: Geopolitical Change and Challenges in Ocean Governance, *Geopolitics*, DOI: 10.1080/14650045.2022.2151901, 1-26
- Strauz-Hupe, R. (1944). The geography of the peace. by Nicholas John Spykman, 1944. *Society for Military History*, 8(2), 144-145.
- Şahin, İ. (2015). Utrecht'ten Tilsit'e İngiltere'nin Akdeniz politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 838-859.
- Şahin, İ. (2020). Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kıta sahanlığı anlaşması. *Adalet Dergisi*, (65), 51-70.
- Şeker, B. Ş. (2018). Deniz enerji güvenliği: Doğu Akdeniz'deki güncel gelişmelerin jeopolitik dengelere etkisi. *Turkish Studies* 13(7). 207-228. doi:10.7827/TurkishStudies.13079.
- Tamçelik, S. ve Kurt, E. (2015). Değişen Doğu Akdeniz denkleminde Mısır'ın hidrokarbon politikası ve Türkiye'ye yansımaları. İçinde İ.A. Acar, N. Demir, O. Tekir (Edt.). *I. Uluslararası Avrasya enerji sorunları sempozyumu bildiriler kitabı* (ss. 445-462). İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Taşkın, D. (2014). Enerji diplomasisi açısından siyasallaşan mekân, Hazar: statü ve paylaşım sorunu. *Türk Coğrafya Dergisi*, (62), 29-38.
- Teggart, F. J. (1919). Democratic ideals and reality: A study in the politics of reconstruction by H. J. Mackinder. *Geographical Review*, 8(4/5), 227-242.
- Tezkan, Y. (2000). *Siyaset strateji ve milli güvenlik*. İstanbul: Ülke Yayınları.
- Troulis, M. (2019). The east med pipeline project: Europe's fourth energy artery. *Civitas Gentium*, 7(2), 153-168.
- Tsygankov, A. P. (2018). *Handbook of Russian foreign policy* (1st Edt.). Taylor & Francis Group.
- Tuathail, G. (1998). Imperialist geopolitics, In G. Ó. Tuathail, S. Dalby, P. Routledge (Edts). *The geopolitics reader*. (pp. 14-26) Canada: Routledge And Taylor & Francis.
- Tuathail, G. (1998). Thinking critically about geopolitics, In G. Ó. Tuathail, S. Dalby, P. Routledge (Edts). *The geopolitics reader*. (1-12) Canada: Routledge and Taylor & Francis.
- Tuathail, G. ve Agnew, J. (1992). Geopolitics and discourse practical geopolitical reasoning in American foreign policy. *Political Geography*, 11(2), 190-204.

- Tuathail, G. (1999). Understanding critical geopolitics: Geopolitics and risk society. *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3), 107-124.
- Tuna, F. (2020). Türk dış politikasında realist yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya politikası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 74-87.
- Turan, İ. (2020). *Çin'in enerji güvenliği politikası kuşak yol inisiyatifi ve Avrasya'da "yeni büyük oyun"*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tunander, O. (2005) Swedish geopolitics: from Rudolf Kjellén to a Swedish 'dual state'. *Geopolitics*, 10(3), 546-566. doi:10.1080/14650040591003552.
- Uzun, E. (2003). Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikası ve Barselona süreci. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-32.
- Vitol, A. (2021). I. dünya savaşında itilâf devletlerinin boğazları ve İstanbul'u işgâl planları. *Rusya Araştırmaları Dergisi*, (Çev: E. AKÇAY), 57-73.
- Vivoda, V. (2010). Evaluating energy security in the Asia-Pacific region: a novel methodological approach. *Energy Policy*, 38(9), 5258-5263. doi.org/10.1016/j.enpol.2010.05.028.
- Vivero, J. L. S. ve Rodríguez-Mateos, J. C. (2023). Facing a new ocean decade: geopolitical change and challenges in ocean governance. *Geopolitics*, 1-26. doi.org/10.1080/14650045.2022.2151901.
- Yaşa, A. G. ve Yılmaz, M. (2022). Doğu Akdeniz'de bulunan doğalgaz rezervlerinin bölgesel enerji politikalarına ve rekabete Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 1-17. doi:10.18069/firatsbed.995289.
- Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında Libya'nın rolü ve etkisi. *Güvenlik Stratejileri*, 7(14), 17-41.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.
- Yaycı, C. (2019). *Libya Türkiye'nin denizden komşusudur: Doğu Akdeniz'de deniz alanlarının sınırlandırılmasında Libya'nın rolü*. İstanbul: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Yaycı, C. (2020). Türkiye-Libya arasında imzalanan münhasır ekonomik bölge andlaşmasının sonuç ve etkileri. *Kriter Dergi*, 4(42).
- Yaycı, C. (2021). Türkiye'nin denizlerdeki politikası ne olmalı?. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 4(1), 185-204.
- Yergin, D. (1988). Energy security in the 1990's. *Foreign Affairs*, 67(1), 110-132.
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-70.
- Yergin, D. (2013). *Petrol-para ve güç çatışmasının epik öyküsü* (Çev: K. Tuncay). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Yıldız, D. (2007). *Tarihi geçmişi, stratejik önemi ve su sorunu açısından Akdeniz'in doğusu*. İstanbul: Bizim Kitap Yayınevi.
- Yılmaz, R. ve Koyuncu, D. T. (2020). Bir dönüşümün başlangıç hikâyesi: kara elmas ve endüstri devrimi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 1021-1042. doi:10.26468/trakyasobed.757598.

- Yorulmaz, R. (2019). Sıcak gündem: Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz*, 10(88), 80-83.
- Yu, J. ve Dai, Y. (2012). Energy politics and security concepts from multidimensional perspectives. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 6(4), 91-120.
- Yüce, Ç. K. (2006). *Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynakları üzerinde mücadele*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Zou, C., Zhao, Q., Zhang, G. & Xiong, B. (2016). Energy revolution: from a fossil energy era to a new energy era. *Natural Gas Industry B*, 3(1), 1-11. doi.org/10.1016/j.ngib.2016.02.001.
- Zoua, Z. ve Işık, A. F. (2023). China's seaport investment in the mediterranean region and EU's interrogative approach. *Journal Of Balkan And Near Eastern Studies*, 25(1), 118-135. doi.org/10.1080/19448953.2022.2129323.
- Whittlesey, D. (1940). *The earth and the state: A study of political geography*. New York: Henry Holt & Co.
- Wilson, J. D. (2019). A securitisation approach to international energy politics. *Energy Research & Social Science*, 49, 114-125. doi.org/10.1016/j.erss.2018.10.024.
- Winzer, C. (2012). Conceptualizing energy security. *Energy Policy*, 46, 36-48. doi.org/10.1016/j.enpol.2012.02.067.

İnternet Kaynakları

- AB Başkanlığı, (2023). Avrupa Birliği Enerji Politikası, https://www.ab.gov.tr/chapter-15-energy_80_en.html Erişim Tarihi: 24.11.2022.
- Aslanlı, K. (2022). The Energy Dimension of the Israel-Lebanon maritime border deal, https://iramcenter.org/en/the-energy-dimension-of-the-israel-lebanon-maritime-border-deal_en-825 Erişim Tarihi: 18.11.2022.
- Balkaş, Ö. (2019). Doğu Akdeniz'de doğal gaz keşifleri, pazarlama senaryoları, enerji güvenliği ve jeopolitika. TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf Erişim Tarihi: 12.05.2022.
- Bilgesam, (2013). Doğu Akdeniz'de enerji keşifleri ve Türkiye, *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*. Erişim Tarihi: 05.07.2022.
- BOTAŞ, (2022). Dünyadaki petrol ve doğal gaz rezervleri nerelerdedir ve ne kadardır?. <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dunyadaki-petrol-ve-dogal-gaz-rezervleri-nerelerdedir-ve-ne-kadardir/251> Erişim Tarihi: 30.05.2022.
- BP. (2020). Statistical Review of World Energy 2020, 69. Edition. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> Erişim Tarihi: 24.06.2022.
- BP. (2023). Energy Outlook. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook.html> Erişim Tarihi: 15.08.2023.

- Baconi, T. (2017). Pipelines and pipedreams: how the EU can support a regional gas hub in the Eastern Mediterranean. Retrieved from https://ecfr.eu/publication/pipelines_and_pipedreams_how_the_eu_can_support_a_regional_gas_hub_in_7276/ Erişim Tarihi: 24.05.2023.
- BBC. (2008), hip owners call for UN-led force, Retrieved from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7745682.stm> Erişim Tarihi: 22.03.2023.
- BBC, (2020). “Sevilla Haritası nedir?: Yunanistan'ın tezini dayandırdığı, ABD'nin 'Hukuki önemi yok' dediğı harita”. Retrieved from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54244760> Erişim Tarihi: 05.12.2022.
- Butter, D. (2020), Egypt's Energy Ambitions and its Eastern Mediterranean Policy, Konrad Adenauer Stiftung. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep28862.10.pdf> Retrieved from Erişim Tarihi: 19.12.2022.
- Chevron İsrail. Tamar, our projects in israel. Retrieved from <https://israel.chevron.com/en/our-businesses> Erişim Tarihi: 08.01.2023.
- Douet, J. (2020). The Heritage of the Oil Industry. *The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH)*. <https://ticcih.org/wp-content/uploads/2020/01/TICCIHOil-Industry-Thematic-Report-2020.pdf> Erişim Tarihi: 18.07.2022.
- Euronews, (2019). ABD'nin Kuzey Akım 2'ye yaptırım kararına Rusya ve Almanya'dan tepki; proje askıya alınacak mı? <https://tr.euronews.com/2019/12/21/abd-nin-kuzey-ak-m-2-ye-yapt-r-m-karar-na-rusya-ve-almanya-dan-tepki-proje-ask-ya-al-nacak>. Erişim Tarihi: 15.10.2022.
- Ekman, A. (2018). “China In The Mediterranean: An Emerging Presence,” French Institute Of International Relations (Ifri). <https://www.ifri.org/en/publications/notes-de-lifri/china-mediterranean-emerging-presence> Erişim Tarihi: 03.02.2023.
- Ellinas, C. (2022). Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2022/03/Eastern_Mediterranean_Final.pdf Erişim Tarihi: 08.03.2023.
- Energiean, (t.y). Karış. <https://www.energiean.com/operations/israel/karish/> Erişim Tarihi: 20.07.2022.
- Energy.gov, (t.y.). Timeline: A Brief History of Oil Prices and Vehicle Technologies. <https://www.energy.gov/eere/timeline-brief-history-oil-prices-and-vehicle-technologies>. Erişim Tarihi: 18.05.2022.
- Engin, N. (1985). Petrol ve Türkiye. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi*. Erişim Tarihi: 06.08.2022.
- Executive Order, (1996). 13030. <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-1996-07-17/pdf/96-18351.pdf>. Erişim Tarihi: 06.10.2022.
- EİA, (2017). “Three important oil trade chokepoints are located around the Arabian Peninsula” Retrieved from <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=32352> Erişim Tarihi: 18.11.2022.

- EİA, (2019). Today in energy, The Suez Canal and SUMED Pipeline are critical chokepoints for oil and natural gas trade. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=40152> Erişim Tarihi: 09.11.2022.
- EİA, (2023). China's natural gas consumption and LNG imports declined in 2022, amid zero-COVID policies, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=56680>. Erişim Tarihi: 03.04.2023.
- EMGF, Overwiev, <https://emgf.org/about-us/overview/>. Erişim Tarihi: 18.12.2022.
- Gürdeniz, C. (2013), Neden Mavi Vatan. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/cem-gurdeniz-neden-mavi-vatan-tamami-158669> Erişim Tarihi: 23.11.2022.
- Henderson, S. (2011), Seismic Shift: Israel's Natural Gas Discoveries, Online publication. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/seismic-shift-israels-natural-gas-discoveries> Erişim Tarihi: 24.05.2023.
- IHO, (1953). International Hydrographic Organisations, Limits of Oceans and Seas, 3.ed., Monte Carlo. Erişim Tarihi: 03.03.2023.
- İsraelDefense, (2022), Maritime oil routes. <https://www.israeldefense.co.il/en/node/53627> Erişim Tarihi: 14.05.2023.
- İnsamer, (2016). Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti. https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html Erişim Tarihi: 09.08.2022.
- İEA-Uluslararası Enerji Ajansı, “Energy Security?”, <https://www.iea.org/about/energy-security> Erişim Tarihi: 07.09.2022.
- İEA, (2022), Coal, Retrieved from <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/coal>. Erişim Tarihi: 23.10.2022.
- İEA, Mission, <https://www.iea.org/about/mission>. Erişim Tarihi 12.09.2022.
- Jeusalem Post, (2022), US informs Israel it no longer supports EastMed pipeline to Europe, <https://www.jpost.com/international/article-693866>. Erişim Tarihi: 16.05.2023.
- Kathimerini, (2023), Nicosia begs to differ with ENI boss on EastMed. <https://knews.kathimerini.com.cy/en/news/nicosia-begs-to-differ-with-eni-boss-on-eastmed>. Erişim Tarihi: 25.05.2023.
- Komiss, W. and Huntzinger, L. (2011). The Economic Implications of Disruptions to Maritime Oil Chokepoints, CNA Corp. CRM D00234669.A1/ Erişim Tarihi: 18.09.2022.
- Lu, C. (2022). Putin's Energy War Is Crushing Europe, https://foreignpolicy.com/2022/09/20/europe-energy-crisis-economy-emergency-russia-war-ukraine/#cookie_message_anchor Erişim Tarihi: 22.04.2023.
- McKinsey & Company, (2021). Global gas outlook to 2050. Erişim Tarihi: 05.04.2023.

- McKinsey&Comany. (2022). Global Energy Perspective 2022. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Oil%20and%20Gas/Our%20Insights/Global%20Energy%20Perspective%202022/Global-Energy-Perspective-2022-Executive-Summary.pdf>. Erişim Tarihi: 12.04.2023.
- MFA, (2020). ABD'nin GKRY'ye Yönelik Silah Ambargosunu Kaldırma Kararı Hk. Rapor No: 194 https://www.mfa.gov.tr/no_-194_-abd-nin-gkry-ye-yonelik-silah-ambargosunu-kaldirma-karari-hk.tr.mfa. Erişim Tarihi: 13.03.2023.
- MFA, (t. y.) NATO Genel Bilgi Notu, <https://www.mfa.gov.tr/data/nato-bilgi--notu.pdf>. Erişim Tarihi: 20.05.2023.
- Nerguizian, A. (2014), The Struggle For The Levant Geopolitical Battles and the Quest for Stability. <https://www.csis.org/analysis/struggle-levant-geopolitical-battles-and-quest-stability> Erişim Tarihi: 27.03.2023.
- NewMed Energy (2021). The first natural gas discovery in Cyprus, <https://newmedenergy.com/operations/aphrodite/> Erişim Tarihi: 18.12.2022.
- OPEC, Brief History, Retrieved from https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm. Erişim Tarihi: 15.09.2022.
- Ooffsoher Energy, (2018). Eni, Total firm up Lebanon acreage entry. <https://www.offshore-energy.biz/eni-firms-up-lebanon-acreage-entry/> Erişim Tarihi: 23.09.2022.
- Ratner, M. (2016), Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean, Congressional Research Service Report. Retrieved from <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44591.pdf> Erişim Tarihi: 05.04.2023.
- Reuters, (2012). Israel, Woodside strike gas deal, a blow for Gazprom. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-energy-australia-israel-gas-idUSBRE8B20KK20121203> Erişim Tarihi: 07.05.2023.
- Rosneft, (2017). Rosneft closes the deal to acquire a 30% stake in Zohr gas field. Retrieved from <https://www.rosneft.com/press/releases/item/188045/> Erişim Tarihi: 08.05.2023.
- Reuters, (2017). Total-ENI-Novatek consortium bids for Lebanon offshore blocks. <https://www.reuters.com/article/lebanon-energy/update-1-total-eni-novatek-consortium-bids-for-lebanon-offshore-blocks-idINL8N1MO4TD> Erişim Tarihi: 26.04.2023.
- Reuters, (2021). Israel to link Leviathan gas field to Egypt LNG plants, minister says. <https://www.reuters.com/article/israel-egypt-pipeline-int-idUSKBN2AL0FA> Erişim Tarihi: 22.04.2023.
- Reuters, (2023). Aphrodite gas field off Cyprus to be linked to Egypt, NewMed says, Retrieved from <https://www.reuters.com/business/energy/aphrodite-gas-field-off-cyprus-be-linked-egypt-newmed-2023-05-31/> Erişim Tarihi: 06.05.2023.
- SDE, (2019) Doğu Akdeniz'de yükselen gerilim: siyasi, askeri ve ekonomik açıdan yapılması Gerekenler. <https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/Dogu%20Akdeniz%20rapor%20.pdf> Erişim Tarihi: 05.09.2022.

- Statista, (2023). Liquefied natural gas trade volume worldwide from 1970 to 2021. <https://www.statista.com/statistics/264000/global-lng-trade-volume-since-1970/> Erişim Tarihi: 18.11.2022.
- Stevenson, P. (2022). East Med power politics as US & EU officials fly in. <https://www.mees.com/2022/6/17/geopolitical-risk/east-med-power-politics-as-us-eu-officials-fly-in/fc99e920-ee39-11ec-b95f-7fa132786463> Erişim Tarihi: 22.05.2023.
- şeker, B. ř. (2020). Doğu Akdeniz Enerji Gvenliği Eksenı: Yunanistan-Gkry'nın Muhtemel Politıkalarının Analızı ve Türkiye'nin Tutumu. Erişim Tarihi: 19.11.2022.
- The European Commission, (2022). REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131. Erişim Tarihi: 21.04.2023.
- The European Commission, (2022). REPowerEU Plan, Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2022%3A23%3AFIN&qid=1653033264976>. Erişim Tarihi: 25.04.2023.
- Talbot, V. (2021). The Scramble for the Eastern Mediterranean: Energy and Geopolitics, ISPI. Retrieved from <https://www.ispionline.it/en/publication/scramble-eastern-mediterranean-energy-and-geopolitics-31250> Erişim Tarihi: 17.06.2023.
- USGS, (2010), Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf>. Erişim Tarihi: 16.11.2022.
- UNFCCC. (2017). The Paris Agreement. Retrieved from http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php. Erişim Tarihi: 17.10.2022.
- Yılmaz, E. (2018). Doğu Akdeniz'de enerji ıkmazı. SETA, Sayı 188. Erişim Tarihi: 19.12.2022.
- World Coal Association. (2022). Coal's Contribution. Retrieved from <https://www.worldcoal.org/coal-facts/coals-contribution/>. Erişim Tarihi: 25.11.2022.
- Worldometer, (2016). China Oil, <https://www.worldometers.info/oil/china-oil/> Erişim Tarihi: 15.10.2022.